

OJENTAMISKEINOT JA KURINPITORANGAISTUKSET PERUSOPETUKSESSA

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Julkisoikeus
Pro gradu -tutkielma
Jenna Partanen
Kevät 2014

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ojentamiskeinot ja kurinpitorangaistukset perusopetuksessa

Tekijä: Jenna Partanen

Koulutusohjelma/oppiaine: Julkisoikeus

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: XII+90s.

Vuosi: Kevät 2014

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan perusopetuksessa käytettäviä ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia, sekä niiden käytön edellytyksiä. Tutkimuksessa selvitetään opettajan, rehtorin ja opetuksen järjestäjän toimivallan laajuutta. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan kurinpitomenettelyä ja oppilaan oikeusturvaa sekä vastuuta omasta käytöksestään. Tutkimuksen keskeisiä säädöksiä ovat perustuslaki, perusopetuslaki sekä hallintolaki. Lasten oikeuksien sopimus on tutkimusta keskeisesti koskettava kansainvälinen säädös. Tutkimus kuuluu julkisoikeuden alaan ja menetelmänä käytetään lainoppia.

Oppilaalle on asetettu perusopetuslaissa velvoitteita, joita hänen tulee noudattaa. Mikäli oppilas laiminlyö hänelle asetettuja velvoitteita, toisin sanoen käyttäytyy epäasiallisesti, voidaan häntä ojentaa tai rangaista perusopetuslain sallimin keinoin. Epäasiallinen käyttäytyminen on terminä avoin ja sen vuoksi termin määrittelemisen tyhjentävästi on mahdotonta. Määritelmä jättää opettajille harkintavaltaa. Ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia perusopetuksessa tarvitaan siihen, että oppilaan epäasialliseen käytökseen voidaan puuttua ja näin taata peruskoulun työrauha.

Perusopetuslaki sisältää rajatun määrän ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia. Perusopetuksessa käytössä olevia ojentamiskeinoja ovat kasvatustalkut, oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi, jälki-istunto ja opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi. Lisäksi oppilas, joka ei ole suorittanut kotitehtäviä, voidaan määrätä tekemään niitä koulupäivän päätyttyä. Kurinpitorangaistuksia ovat kirjallinen varoitus ja määräaikainen erottaminen.

Perusopetuslaki muuttui 1.1.2014 ja sen johdosta opettajien ja rehtoreiden toimivalta laajeni. Muutoksen johdosta opettajien ja rehtoreiden toimivallan laajuus on sillä tasolla, että he pystyvät puuttumaan hyvin peruskoulussa esiintyvään häiriökäyttäytymiseen. Sen sijaan, kurinpitomenettelyssä on parantamisen varaa. Ojentamisen ja kurinpidon menettelylliset seikat eivät ole aina toteutuneet ja sen vuoksi oppilaan oikeusturva on vaarantunut.

Avainsanat: kurinpitorangaistus, kurinpitomenettely, perusopetus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	II
SISÄLLYSLUETTELO.....	IV
LÄHTEET.....	VI
1. JOHDANTO	1
1.1 Taustaa aiheen valinnalle	1
1.2 Tutkimustehtävä, rakenne ja aiheen rajaus.....	3
1.2.1 Tutkimustehtävä	3
1.2.2 Tutkimuksen rakenne	4
1.2.3 Aiheen rajaus.....	5
1.3 Tutkimusmetodi	5
1.4 Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	9
1.4.1 Perusopetus ja oppivelvollisuus	9
1.4.2 Turvallinen oppimisympäristö.....	10
1.4.3 Oppilaan ojentamiskeinot ja kurinpitorangeistukset	11
2. PERUSKOULUN KURINPITOA KOSKEVA NORMISTO	13
2.1 Opetustoimen oikeudellinen sääntely-ympäristö	13
2.2 Ylikansalliset säädökset	14
2.2.1 Euroopan ihmisoikeussopimus.....	14
2.2.2 Lapsen oikeuksien sopimus.....	15
2.3 Kansalliset säädökset.....	16
2.3.1 Perustuslaki ja julkisen vallan käyttö	16
2.3.2 Perusopetuslaki ja perusopetusasetus.....	18
2.3.3 Hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki kurinpitomenettelyä ohjaavina lakeina.....	21
3. OPPILAAN OJENTAMISEN JA KURINPIDON EDELLYTYKSET.....	23
3.1 Perusopetuslain asettamat rajat ja mahdollisuudet kurinpidolle	23
3.2 Epäasiallinen käytös.....	25
3.2.1 Epäasiallinen käytös perusopetuslaissa.....	25

3.2.2 Epäasiallinen käytös peruskoulun järjestyssäännöissä	26
3.2.3 Häirintä.....	29
3.2.4 Epäasiallinen käytös työturvallisuuslaissa	31
4. OPPILAAN OJENTAMISKEINOT JA KURINPITORANGAISTUKSET	33
4.1 Oppilaan ojentaminen	33
4.1.1 Kasvatuskeskustelu	33
4.1.2 Oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi	35
4.1.3 Jälki-istunto	37
4.1.4 Oppilaan opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi	39
4.1.5 Kotitehtävien teko koulupäivän päätyttyä	42
4.2 Kurinpitorangeistukset	44
4.2.1 Kirjallinen varoitus.....	44
4.2.2 Määräaikainen erottaminen	48
4.3 Muiden ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttö.....	53
4.4 Oppilaan toimintaan puuttuminen muilla keinoilla.....	55
4.4.1 Häiritsevän ja turvallisuutta vaarantavan oppilaan poistaminen	55
4.4.2 Oikeus ottaa haltuun oppilaan esineitä tai aineita	60
4.4.3 Oikeus tarkastaa oppilaan tavarat.....	64
5. OPPILAAN OIKEUSTURVA JA VASTUU ASIATTOMASTA KÄYTTÄYTYMISESTÄ	68
5.1 Ennakollinen oikeusturva.....	69
5.1.1 Kurinpitomenettely peruskoulussa	69
5.1.2 Hallinnon oikeusperiaatteet.....	73
5.2 Jälkikäteinen oikeusturva	76
5.2.1 Hallintovalitus	76
5.2.2 Muu laillisuusvalvonta	77
5.3 Oppilaan vastuu vahingosta sekä rikosoikeudellinen vastuu	79
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	82
7. LIITTEET	91

LÄHTEET

Kirjallisuus:

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. WSOY. Juva 1989.

Arajärvi, Pentti; Aalto-Setälä, Merja: Opetuslainsäädännön käsikirja. Edita. Helsinki 2004.

Hakalehti-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Lakimiesliiton kustannus. Hämeenlinna 2012.

Hakalehti-Wainio, Suvianna: Turvallisen oppimisympäristön toteutumisen oikeudellisista haasteista peruskoulussa. Lakimies 2/2012.

Helminen, Klaus; Kuusimäki, Matti; Rantaeskola, Satu: Poliisilaki. Talentum. Helsinki 2012.

Huhtanen, Kristiina: Kun huoli herää. PS-kustannus. Juva 2007.

Husa, Jaakko: Julkisoikeudellinen tutkimus. Finnpublishers Oy. Jyväskylä 1995.

Husa, Jaakko; Pohjolainen, Teuvo: Julkisen vallan oikeudelliset perusteet: johdatus julkisoikeuteen. Talentum. Helsinki 2008.

Kuusikko, Kirsi: Koulujen järjestyssäännöt ja oppilaiden perusoikeudet. Edita. Edilex 2006.

Laakso, Seppo: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990.

Laakso, Seppo: Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampereen yliopisto. Tampere 2012.

Lahtinen, Nina: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. PS-kustannus. Juva 2011.

Lahtinen, Nina: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. PS-kustannus. 3. painos. Vantaa 2012.

Lahtinen, Matti; Lankinen, Timo: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Tietosanoma Oy. Tallinna 2013.

Lahtinen, Matti; Lankinen, Timo: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Tietosanoma Oy. Tallinna 2010.

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita. 2. uudistettu painos. Helsinki 2008.

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Sanoma Pro Oy. 1.painos. 2013.

Mäntylä, Niina; Kivelä, Jonna; Ollila, Seija; Perttola, Lauri: Pelastakaa koulukiusattu! Vammalan kirjapaino Oy. Sastamala 2013.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004.

Pellonpää, Matti; Gullans, Monica; Pölönen, Pasi; Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. 5. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2012.

Poutala, Markku: Opettajan valta ja vastuu. PS-kustannus. Juva.

Rimpelä, Matti; Fröjd, Sari; Peltonen, Heidi (toim.): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009. Vammalan kirjapaino. Sastamala 2010.

Räty, Tapio: Lastensuojelulaki. Edita. Helsinki 2010.

Saastamoinen, Kati: Lapsen asema sijaishuollossa -käsikirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki 2010.

Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan. Hakapaino Oy. Helsinki 2001.

Suopohja, Heikki; Liusvaara, Lauri: Oikeudellinen vastuu opetustoimessa. 5. uudistettu painos. Hakapaino. Helsinki 2009.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Tummanvuoren kirjapaino Oy. Vantaa 2001.

Virallislähteet:

Opetushallitus: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Vammalan kirjapaino Oy. Vammala 2004.

Opetusministeriö: Turvatyöryhmän muistio. Yliopistopaino. Helsinki 2000.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ: Opettajan toimivallan rajat erilaisissa häiriökäyttäytymislanteissa. Pykäläpankki. 4. uudistettu painos. 8/2009.

Sisäasiainministeriö; Turvallisempi huomoinen -sisäisen turvallisuuden ohjelma. Helsinki 2012.

SiVM 18/2002 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

PeVL 70/2002 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta

Työsuojeluhallinto; Epäasiallinen kohtelu, ohjeita häirinnän ja muun epäasiallisen kohtelun ehkäisyyn ja käsittelyyn työpaikalla. Tampere 2005.

Lainvalmisteluasiakirjat:

HE 66/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakko-keinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 205/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 59/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle työturvallisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 72/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Kansainväliset sopimukset:

63/1999 Ulkoasiainministeriön ilmoitus Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdenkymmenellätoista pöytäkirjalla

60/1991 Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta

Oikeuskäytäntö:

Rovaniemen HaO 10.10.2012 (12/0410/1)

Kuopion HaO 10.9.2012 (00618/12/1301)

Kuopion HaO 10.9.2012 (00646/12/1301)

Kuopion HaO 20.3.2012 (00304/12/1301)

Helsingin HaO 9.11.2011 (00988/11/1301)

Kuopion HaO 22.8.2011 (00437/11/1301)

Helsingin HaO 8.7.2011 (07948/10/1301)

Kuopion HaO 3.6.2010 (02586/09/1301)

Rovaniemen HaO 8.7.2009 (00164/09/1301)

Rovaniemen HaO 12.5.2008 (00135/08/1301)

Rovaniemen HaO 12.12.2006 (00320/03/1301)

Helsingin HaO 8.11.2005 (05/2253)

Kuopion HaO 4.7.2005 (00886/05/1301)

Laillisuusvalvojen ratkaisut:

AOKa 19.11.2013, OKV/15/50/2012

AOA 27.8.2012, 3013/4/11

AOA 17.12.2012, 4401/4/10

AOA 7.11.2011, 3263/4/10

AOA 12.8.2011, 2277/4/10

AOA 12.11.2010, 2541/4/08

AOA 19.3.2007, 3826/4/05

Muut lähteet:

Iisalmen kaupunki: www.iisalmi.fi

http://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Opetus-_ja_koulutuspalvelut/Perusopetus/Koulut/Edvin_Laineen_koulu/Jarjestyssaannot.iw3

Nurmijärven kaupunki: www.nurmijarvi.fi

http://www.nurmijarvi.fi/filebank/5361-SUUNNITELMA_OPPILAIDEN_SUOJAAMISEKSI_VaKIVALLALTA.pdf

Opetushallitus: www.oph.fi

http://www.oph.fi/opetustoimen_turvallisuusopas/suunnitelmat_ja_asiakirjat/suunnitelma_opilaiden_suojaamiseksi_vakivallalta_kiusaamiselta_ja_hairinnalta

Opetus- ja kulttuuriministeriö: www.minedu.fi

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/koulujen_tyorauha/liitteet/tyorauhaoppilashuoltoHE.pdf

UNICEF: www.unicef.fi

<http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus>

Työturvallisuuskeskus: www.ttk.fi

<http://www.ttk.fi/index.phtml?s=135>

YLE: www.arena.yle.fi/tv

<http://arena.yle.fi/tv/2127402>

1. JOHDANTO

1.1 Taustaa aiheen valinnalle

Pro gradu -tutkielman aihe on ojentamiskeinot ja kurinpitorangaistukset perusopetuksessa. Tutkimuksen aiheen valinta oli helppoa, sillä kyseinen aihe on lähellä kandidaatin tutkielmaani. Kandidaatin tutkielmassa käsiteltiin peruskoulun oppilaan oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä tutkielma on tavallaan jatkoa kandidaatin tutkielman aiheelle, sillä ojentamiskeinot ja kurinpitorangaistukset ovat yksi keino ylläpitää peruskoulun työrauhaa. Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten avulla puututaan oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen¹.

Tutkimuksen aiheen valintaan vaikutti myös se, että peruskoulussa käytettävistä ojentamiskeinoista ja kurinpitorangaistuksista on ollut julkisuudessa paljon puhetta viime aikoina. Koulujen työrauha on heikentynyt, ja se on herättänyt julkista keskustelua. Perusopetuslaki (21.8.1998/628) on muuttunut 1.1.2014 ja se on vaikuttanut keskeisesti tutkimusaiheeseeni. Perusopetuslakiin on tullut uusia säännöksiä, joilla on lisätty opettajien ja rehtorien toimivaltaa puuttua oppilaiden epäasialliseen käyttäytymiseen. Perusopetuslakiin 1.1.2014 lisättyjä uusia keinoja ovat kasvatuskeskustelu, opettajan ja rehtorin oikeus tarkastaa oppilaan tavarat sekä oikeus ottaa oppilaalta pois vaarallinen tai häiritsevä esine. Näiden keinojen avulla pyritään lisäämään koulujen työrauhaa. Lisäksi perusopetuslakiin on lisätty säännös oppilaan vahingonkorvausvelvollisuudesta.²

Opetushallitus on tehnyt selvityksen kouluissa esiintyvistä epäasiallisesta käyttäytymisestä. Selvitys on vuodelta 2008 -2009 ja tulokset ovat seuraavat: kiusaamista esiintyy 94 prosentissa kouluista, oppilaiden välistä fyysistä väkivaltaa 74 prosentissa kouluista, oppituntien häirintää 88 prosentissa kouluista, ilkivaltaa 62 prosentissa ja näpistyksiä/varkauksia 37 prosentissa kouluista. Näiden lisäksi opettajiin kohdistuvaa väkivaltaa 21 prosentissa kouluista sekä kuuteen prosenttiin Suomen kouluissa on uhattu pommilla.³ Vaikka tutkimus on muutaman vuoden vanha, voidaan siitä päätellä silti, että peruskouluissa esiintyy paljon häiriökäyttäytymistä. Tämän vuoksi aihetta on tärkeä tutkia. Onko opettajilla ja rehtoreilla riittävän laajat

¹ HE 205/2002 vp, 8.

² Opetus- ja kulttuuriministeriö:

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/koulujen_tyorauha/liitteet/tyorauhaoppilashuoltoHE.pdf 19.11.2013

³ HE 66/2013 vp, 7.

toimivaltuudet puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen ja, miten 1.1.2014 voimaan tulleet perusopetuslain muutokset vaikuttavat opettajan ja rehtorin toimintaan peruskoulussa.

Ojentamiskeinoja ja kurinpitorangeistuksia tarvitaan siihen, että peruskoulun ongelmatilanteisiin pystytään puuttumaan mahdollisimman hyvin. Perusopetuslaki antaa mahdollisuuden kurinpitokeinojen käyttöön.⁴

Tutkimuksessa on hyvä erottaa toisistaan normaalit ongelmatilanteet sekä vakavat ääritilanteet. Normaaleja ongelmatilanteita koulussa ovat oppituntien häirintä ja koulukiusaaminen. Vakavia ääritilanteita ovat tilanteet, jossa oppilaiden ja koulun muun henkilökunnan turvallisuus on vakavasti uhattuna. Vakaviin uhkatilanteisiin soveltuu rikoslain (19.12.1889/39) ja pakkokeinolain (30.4.1987/450) säännökset, jotka jätetään tässä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Pääasiassa tutkimus kohdistuu normaaliin koulunkäyntiin ja siellä esiintyvään epäasialliseen käyttäytymiseen. Mitkä keinot perusopetuslaki antaa opettajalle ja rehtorille puuttua normaaliin häiriökäyttäytymiseen?

Tämän tutkimuksen aiheeseen liittyen on tehty kolme tutkimusta. Susanna Valtonen on tehnyt pro gradu -tutkielman otsikolla Kurinpito perusopetuksessa. Tutkimus on tehty Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella vuonna 2013. Toinen tutkimus on vuodelta 2006. Tutkimus on Jarkko Paloniemen tekemä, otsikolla ”Kerran mä löin yhtä turpaan, niin sitte mä sain siitä heti jälkkärin!: kurinpito oppilaan kokemana”. Tutkimus on tehty Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Kolmas tutkimus on vuodelta 2002 ja se on Simo Materon tekemä. Tutkimuksen otsikko on Kurinpito- ja ojentamismenettelyt luokanopettajan työssä. Tutkimus on tehty Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa. Oikeastaan vanhempia tutkimuksia ei ole järkevää etsiä, sillä perusopetuslaki on muuttunut vuonna 2003 tutkimusaiheen osalta. Kasvatustieteellisessä tiedekunnassa on näin ollen tehty muutamia tätä aihepiiriä käsittäviä tutkimuksia. Peruskoulun kurinpitoon kohdistuvia lainopillisia tutkimuksia ei ole tehty.

Kaiken kaikkiaan pro gradu – tutkielman tekeminen juuri tästä aiheesta johtuu siitä, että aihe on kiinnostava ja ajankohtainen. Peruskoulun kurinpitoa on hyvä tutkia, sillä koulujen työrauha on heikentynyt. Voisiko kouluista saada rauhallisia perusopetuslain mahdollistamin keinoin?

⁴ HE 66/2013 vp, 11.

1.2 Tutkimustehtävä, rakenne ja aiheen raja

1.2.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen päätehtävänä on selvittää ojentamiskeinojen ja kurinpitovälineiden käyttämistä perusopetuksessa. Tutkimuksella on kolme pääkysymystä, jotka jakautuvat tarkempiin alakysymyksiin.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitkä ovat ne *keinot*, jotka opettajalla ja rehtorilla on käytössään, jos oppilas ei käyttäydy perusopetuslain 35 §:n tarkoittamalla tavalla eli asiallisesti. Tätä tutkimuskysymystä selvitetessä pyritään löytämään vastaus myös siihen *milloin* kurinpitokeinoja ja -rangaistuksia *saa käyttää*. Pääkysymyksen ohella tarkoitus on selvittää muutamia avoimia termejä. Mitä tarkoittaa epäasiallinen käytös? Mitä on häirintä? Mitä on muu koulun järjestyksen rikkominen? Mitä ovat ne teot, joiden johdosta oppilasta voidaan ojentaa tai rangaista?

Toisena tutkimuskysymyksenä on *toimivalta*. Tutkimuksessa selvitetään opetuksen järjestäjän, rehtorin ja opettajan toimivaltaa. Mikä on heidän toimivaltuuksien laajuus? Tässä luvussa käsitellään myös voimankäyttöä. Saako opettaja tai rehtori käyttää voimakeinoja oppilaaseen? Mitkä ovat edellytykset voimakeinojen käytölle? Mitä seuraa, jos opettaja tai rehtori ylittää toimivaltuudet eli milloin voimankäyttö on liioiteltua?

Kolmas tutkimuskysymys liittyy *oppilaan oikeusturvaan sekä vastuuseen* asiattomasta käyttäytymisestä. Miten opettajan ja rehtorin tulee toimia, jotta oppilaan *menettelylliset oikeudet* toteutuvat? Lisäksi selvitetään sitä, miten oppilas voi toteuttaa oikeusturvaansa, jos menettelylliset oikeudet eivät ole toteutuneet kurinpidossa. Alakysymyksenä on lisäksi, miten syytteen vireilläolo vaikuttaa oppilaan kurinpitomenettelyyn peruskoulussa. Tutkimuksessa selvitetään sitä, millainen on oppilaan vastuu käyttäytymisestään. Joutuuko oppilas vahingonkorvausoikeudelliseen tai rikosoikeudelliseen vastuuseen, jos hän käyttäytyy epäasiallisesti?

Tutkimustehtävää suoritettaessa kiinnitetään huomiota lapsen oikeuksiin, rehtorin ja opettajan velvollisuuksiin sekä muiden oppilaiden oikeuksiin. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, painotetaanko jotakin oikeutta/velvollisuutta enemmän kuin toista. Keskeisesti tähän aiheeseen liittyy *perusoikeudet ja niiden rajoittaminen*. Voidaanko perusoikeutta rajoittaa ja millä edellytyksillä?

1.2.2 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus koostuu viidestä pääluvusta. Ensimmäisessä luvussa, taustoitetaan aiheen valintaa, määritetään tutkimustehtävä sekä esitellään metodi, jolla tutkimus tehdään. Tämän lisäksi selvitetään tutkimuksen keskeiset käsitteet.

Tutkimuksen toinen luku koostuu tutkimuksen kannalta keskeisten säädösten selvittämisestä. Tutkimuksen kannalta keskeisiä kansallisia lakeja ovat perustuslaki (11.6.1999/731), perusopetuslaki, hallintolaki (6.6.2003/434) sekä hallintolainkäyttölaki (26.7.1996/586). Tutkimusta koskevat myös ylikansalliset säädökset. Keskeisiä ylikansallisia säädöksiä ovat Lapsen oikeuksien sopimus (60/1991) sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999).

Tutkimuksen kolmannessa luvussa selvitetään oppilaan ojentamisen ja kurinpidon edellytyksiä. Miten oppilaan tulee käyttäytyä tai mitä hänen tulee tehdä, jotta häneen voidaan kohdistaa ojentamiskeinoja tai kurinpitovälikäytäntöjä? Tässä luvussa pyritään määrittelemään tutkimuksen avoimia termejä, epäasiallinen käytös ja häirintä.

Neljäs luku on tutkimuksen keskeisin luku. Neljännessä luvussa käydään läpi, mitä ojentamiskeinoja ja kurinpitovälikäytäntöjä opettajalla ja rehtorilla on käytössään, jos oppilas käyttäytyy epäasiallisesti. Lisäksi selvitetään, onko oppilaan käyttäytymiseen mahdollista puuttua muilla keinoilla. Pääluvussa selvitetään myös opettajan, rehtorin ja opetuksen järjestäjän toimivaltaan liittyviä kysymyksiä.

Tutkimuksen viidennessä luvussa tutkitaan oppilaan oikeusturvaan sekä vastuuseen liittyviä kysymyksiä. Keskeisin tutkimuskysymys tässä luvussa on se, miten opettajan tai rehtorin tulee toimia kurinpitotilanteessa, jotta se on oikein oppilaan oikeuksien kannalta. Lisäksi selvitetään, mitä keinoja oppilaalla on käytössä, jos kurinpidon menettelylliset seikat eivät ole toteutuneet oikein. Luvun lopussa käsitellään oppilaan vahingonkorvausoikeudellista sekä rikosoikeudellista vastuuta.

Tutkimuksen kuudes luku on tutkimuksen viimeinen luku. Kuudennessa luvussa tehdään yhteenveto tutkimuksesta sekä esitetään johtopäätökset.

1.2.3 Aiheen rajaus

Tämä tutkimus on rajattu koskemaan vain perusopetuksessa käytettäviä ojentamiskeinoja ja kurinpitovälikäytöksiä. Tutkimuksesta on näin ollen rajattu pois toisen asteen koulut sekä korkeakoulut, koska niihin sovelletaan muita lakeja.

Tutkimuksessa keskitytään lähinnä peruskoulussa tapahtuvaan normaaliin häiriökäyttäytymiseen, johon sovelletaan perusopetuslakia. Vakavat peruskoulun turvallisuutta uhkaavat tilanteet rajataan pois, sillä niihin tilanteisiin sovelletaan hätävarjelu ja pakkotilasäännöksiä⁵. Perusopetuslain lähtökohtana on, että peruskoulussa tapahtuva häiriökäyttäytyminen ratkaistaan koulun sisäisin kasvatuksellisin keinoin, ja siksi tutkimus keskittyy lähtökohtaisesti perusopetuslain tutkimiseen⁶.

Tutkimus keskittyy koulun psyykkiseen ja pedagogiseen turvallisuuteen. Psyykkisellä turvallisuudella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että koulussa ei kiusata, ja siihen puututaan asiallisella tavalla. Turvallisuus painottuu näin ollen oppilaiden käyttäytymisestä aiheutuvaan turvallisuusriskiin, ja sen poistamiseen koulun kurinpidollisin keinoin. Pedagogisella turvallisuudella tarkoitetaan sitä, että opettajat ovat päteviä ja ammattitaitoisia, ja toteuttavat työssään opetus suunnitelman mukaisia oppimistavoitteita. Pedagogiseen turvallisuuteen voidaan lukea lisäksi työrauha ja asialliset kurinpitokeinot. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jää koulun fyysinen turvallisuus, kuten koulutilojen turvallisuus.⁷

1.3 Tutkimusmetodi

Pro Gradu- tutkielma on tehty lainopillista tutkimusmenetelmää käyttäen. Lainoppi on yksi oikeuden lähestymistavoista. Oikeutta voidaan lähestyä myös esimerkiksi oikeushistoriallisesta, oikeussosiologisesta tai oikeusvertailevasta näkökulmasta käsin.⁸

Lainoppi tutkii oikeussääntöjä, jotka sisältyvät voimassa olevaan oikeusjärjestykseen. Lainopilla on kaksi keskeistä tehtävää. Ensimmäinen tehtävä on oikeusnormien sisällön selvittä-

⁵ HE 66/2013 vp, 11.

⁶ Opetusministeriö 2000, luku 2.1.

⁷ Hakalehto-Wainio 2012, 223–225.

⁸ Siltala 2001, 9.

minen, jota kutsutaan tulkinnaksi. Lainopin toinen tehtävä on systematisointi. Systematisointi tarkoittaa oikeussäännösten jäsentämistä. Systematisoinnin avulla oikeusjärjestyksestä on mahdollista löytää oikeat säännöt, sekä hahmottaa oikeusjärjestys kokonaisuutena.⁹

Lainopin ja myös tämän tutkimuksen laajana tutkimuskohteena on oikeusjärjestys. Oikeusjärjestys on kokonaisuus, joka muodostuu tietyssä valtiossa, tietyssä aikana, voimassa olevasta oikeudesta. Oikeusjärjestys on tiettyyn valtioon sidonnainen eli jokaisessa valtiossa on oma oikeusjärjestyksensä. Oikeusjärjestykset saattavat rakenteeltaan ja sisällöltään muistuttaa toisiaan, ja sen vuoksi oikeusjärjestyksiä on luokiteltu eri oikeusperheisiin. Suomen oikeusjärjestys kuuluu roomaanis-germaaniseen oikeusperheeseen yhdessä Manner- Eurooppalaisten ja muiden pohjoismaisten oikeusjärjestysten kanssa.¹⁰

Toinen oikeusjärjestykselle kuuluva ominaispiirre on aikasidonnaisuus. Oikeusjärjestyksen sisältö on tänä vuonna erilainen kuin ensi vuonna. Oikeuden sisältö muuttuu.¹¹ Yksityisoikeuden puolella oikeusjärjestys muuttuu maltillisemmin kuin julkisoikeuden puolella. Yksityisoikeuden puolella oikeuden sisältö pyritään pitämään stabiilina, jotta oikeusvarmuus ja oikeuden ennakoitavuus säilyy. Julkisoikeuden puolella oikeuden sisältö muuttuu, koska oikeudellisella sääntelyllä pyritään saavuttamaan yhteiskunnallisia päämääriä. Yhteiskunnan kehittyminen edellyttää lakiin tehtäviä muutoksia.¹²

Tutkimuksen keskeisintä säädöstä, perusopetuslakia on muutettu 1.1.2014, jotta se vastaisi paremmin kouluympäristön tarpeita. Oppilaiden epäasiallinen käytös kouluissa on lisääntynyt, ja sen vuoksi opettajien ja rehtoreiden toimivaltaa on laajennettu.¹³ Perusopetuslakia muutettiin tätä ennen vuonna 2003. Muutos koski myös silloin koulun työrauhaa. Vuonna 2003 perusopetuslain 29 §:n lisättiin velvoittava säännös opetuksen järjestäjälle laatia kouluun järjestyssäännöt. Opetuksen järjestäjälle tuli velvoite laatia myös suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä, toimeenpanna suunnitelma ja valvoa, että suunnitelma toteutuu peruskoulussa. Muutoksilla pyrittiin takaamaan koulujen työrauhaa.¹⁴

⁹ Aarnio 1989, 48 ja 288.

¹⁰ Siltala 2001, 19 ja 23.

¹¹ Husa- Pohjalainen 2008, 19.

¹² Laakso 2012, 63.

¹³ Opetus- ja kulttuuriministeriö:

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/vireilla_koulutus/koulujen_tyorauha/liitteet/tyorauhaoppilashuoltoHE.pdf 19.11.2013

¹⁴ HE 205/2002 vp, 12 ja 24

Lainopillisen tutkimuksen tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus. Suomessa oikeuden voimassaolo käsitetään muodollisena voimassaolona. Muodollinen voimassaolo tarkoittaa sitä, että oikeusnormi on voimassa, kun se on saatettu voimaan ylemmän oikeusnormin edellyttämällä tavalla. Oikeusnormi saa pätevyytensä näin ollen hierarkiassa ylemmän asteisesta oikeusnormista.¹⁵ Oikeuspositivismi ja luonnonoikeusoppi edustavat länsimaista oikeusajattelua siitä, mitä oikeus on. Oikeuspositivismin mukaan oikeus muodostuu pätevällä tavalla säädettyistä oikeussäännöistä. Luonnonoikeusopin mukaan oikeus muodostuu oikeussäännöistä ja oikeusperiaatteista, jotka ovat sisällöllisesti kohtuullisia ja oikeudenmukaisia.¹⁶

Lainopillisessa tutkimuksessa lähdeaineisto hankitaan vallitsevasta oikeuslähdeopista. Oikeuslähdeoppi kertoo sen, mitä lähteitä saa käyttää ratkaistaessa oikeudellista ongelmaa. Oikeuslähdeoppi kertoo myös sen hierarkian, missä järjestyksessä oikeudellisia lähteitä tulee käyttää, jotta ratkaistu oikeusongelma on laillinen.¹⁷ Oikeuslähde on siis yhteisnimitys kaikelle materiaalille, jota voidaan käyttää, ratkaistaessa kysymystä voimassa olevan oikeuden sisällöstä.¹⁸

Oikeuslähteet jaetaan auktoritatiivisiin ja muihin oikeudellisiin päätösperusteisiin. Auktoritatiiviset oikeuslähteet jaetaan edelleen legalisoituihin ja institutionalisoituihin oikeuslähteisiin. Legalisoituja oikeuslähteitä kutsutaan vahvasti velvoittaviksi oikeuslähteiksi, ja niitä tulee käyttää oikeudellisessa päätöksentekotilanteessa. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lait ja maantapa. Institutionalisoituja oikeuslähteitä ovat oikeuskäytäntö ja lainsäätäjän tarkoitus. Nämä oikeuslähteet ovat heikosti velvoittavia, eli niitä saa käyttää päätöksen perusteena, mutta ei ole virkavirhe jättää käyttämättä.¹⁹ Muita oikeudellisia päätösperusteita ovat esimerkiksi auktoritatiiviset asia-argumentit, eli tulkinnan esittäjällä on vahva auktoritatiivinen asema yhteiskunnassa²⁰.

Tässä tutkimuksessa käytetään sekä legalisoituja, että institutionalisoituja oikeuslähteitä. Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten käyttöä peruskoulussa tutkitaan selvittämällä lakia, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta.

¹⁵ Laakso 1990, 32.

¹⁶ Siltala 2001, 28.

¹⁷ Husa 1995, 211.

¹⁸ Laakso 1990, 63.

¹⁹ Laakso 1990, 64–66.

²⁰ Laakso 1990, 71.

Tutkimuksen keskeisin avoin termi on epäasiallinen käyttäytyminen, jonka sisällön määrittely antaa opettajalle ja rehtorille harkintavaltaa. Epäasiallisen käyttäytymisen termin avoimuuteen pyritään löytämään vastaus muun muassa oikeuskäytännöstä. Oikeuskäytännön avulla haetaan vastaus siihen, mistä teoista oppilaita on kurinpidollisesti ojennettu tai rangaistu.

Lainopillisen tutkimuksen keskeiset tehtävät eli tulkinta ja systematisointi edellyttävät toisiinsa tutkimustehtävää täyttäessään. Pelkkä oikeussääntöjen tulkinta ilman systematisointia on mahdotonta.²¹ Oikeudellisessa tulkinnassa selvitetään, mitä säännöksen kirjallinen ilmaisu tarkoittaa. Yksittäisen oikeussäännöksen sisältöä on mahdotonta ymmärtää, jos sen lukee pelkästään yksittäisenä lauseena. Tämän vuoksi oikeussääntö on sijoitettava aina laajempaan asiayhteyteen. Tätä oikeussäännön sijoittamista laajempaan kontekstiin kutsutaan oikeuden systematisoinniksi.²²

Oikeuden ihanteena on muodostaa sisäisesti systemaattinen kokonaisuus. Systematisoinnin avulla oikeudesta tulee selkeä ja ymmärrettävä kokonaisuus. Oikeudellisessa tulkinnassa on tärkeä tuntea oikeuden systematiikka, jotta oikeussääntöjä pystyy tulkitsemaan oikealla tavalla. Mikä on pääsääntö, ja mikä pääsäännön poikkeus.²³

Oikeussäännösten sisällön selvittäminen ei aina ole yksiselitteistä. Oikeussäännöt voivat olla tulkinnanvaraisia, aukollisia tai ristiriitaisia. Niissä tilanteissa, jolloin ollaan epävarmoja oikeussäännöksen sisällöstä, on mahdollista käyttää apuna eri oikeuslähteitä, jotka käytiin edellä läpi. Toinen keino selvittää oikeussäännöksen sisältöä on käyttää apuna erilaisia laintulkinnan tekniikoita.²⁴

Oikeussäännösten ristiriitatilanteet ratkaistaan derogaatioperiaatteiden avulla. Jos oikeusnormien ristiriita on eritasoilla olevien oikeusnormien välillä, ristiriita ratkaistaan *lex superior derogat legi inferiori* -periaatteen avulla. Tämä tarkoittaa sitä, että ylemmänasteinen säännös saa etusijan alemmanasteiseen säännökseen verrattuna. Toisessa ristiriitatilanteessa oikeusnormit koskevat samaa asiaa ja ovat hierarkkisesti samantasoisia, mutta ne on annettu eri aikoina. Tämän ristiriidan ratkaisee *lex posterior derogat legi priori* -periaate eli myöhemmin annettu säännös syrjäyttää aiemmin annetun samantasoisien säännöksen. Kolmas ristiriitatilanne voi tulla vastaan samantasoisien oikeussäännösten kesken, mutta niiden ominaisluonne

²¹ Husa- Pohjalainen 2008, 19.

²² Siltala 2001, 22-23.

²³ Siltala 2001, 23.

²⁴ Laakso 1990, 146.

on erilainen. Tämä ristiriita ratkaistaan *lex specialis derogat legi generali* -periaatteen avulla eli erityissäännös syrjäyttää yleissäännöksen.²⁵

Oikeussäännökset voivat olla myös tulkinnanvaraisia. Tulkinnalliset ongelmat voidaan jakaa kolmeen ryhmään; loogisiin, syntaktisiin ja semanttisiin. Tässä tutkimuksessa voidaan nähdä loogisia ja semanttisia ongelmia. Loogiset ongelmat käsittävät normiristiriitatilanteita. Semanttiset ongelmat koskevat säädöstekstin merkityssisällön epävarmuutta. Tutkimuksessa tulkinnanvarainen käsite on epäasiallinen käytös ja häirintä. Perusopetuslaki ei määrittele epäasiallista käytöstä ja häirintää yksiselitteisesti ja tämä muodostaa semanttisen ongelman.²⁶

Oikeudellisen tulkinnan seurauksena syntyy tulkintasuositus. Tulkintasuositus on tulkitsijan näkemys oikeussäännöksen sisällöstä.²⁷ Lainoppi oikeuden näkökulmana auttaa oikeusnormien soveltajia, ja sen vuoksi oikeusjärjestyksen oikea toteuttaminen on mahdollista lainopin avulla²⁸.

1.4 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

1.4.1 Perusopetus ja oppivelvollisuus

Tässä tutkimuksessa tutkitaan vain perusopetuksessa käytettäviä ojentamiskeinoja ja kurinpitörangaistuksia, ja siksi on tärkeä määritellä, mitä perusopetus on. Perusopetuksesta ja oppivelvollisuudesta säädetään perusopetuslaissa sekä perusopetusasetuksessa (20.11.1998/852). Perusopetuslain 9 § 1 momentin mukaan perusopetuksen laajuus on yhdeksän vuotta. Oppivelvollisia ovat kaikki suomessa vakinaisesti asuvat lapset perusopetuslain 25 § mukaan. Perusopetuslain 25 § säädetään edelleen, että oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, kun lapsi täyttää seitsemän vuotta. Oppivelvollisuus päättyy kun perusopetuksen oppivelvollisuus on suoritettu tai oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta.

Perusopetuslain mukainen oppivelvollisuus suoritetaan osallistumalla perusopetukseen perusopetuslain 26 §:n mukaisesti. Oppivelvollisuus on mahdollista täyttää myös muulla tavoin, kuitenkin siten, että oppilas saa perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot. Yleensä perus-

²⁵ Laakso 1990, 135 ja 138–139.

²⁶ Laakso 1990, 142–143.

²⁷ Husa 1995, 200.

²⁸ Husa 1995, 134.

opetus järjestetään luokanopettajan antaman opetuksena, aineenopetuksena, oppilaanohjauksena sekä erityisopetuksena perusopetusasetuksen 1 §:n mukaan. Tarkemmin perusopetuksessa suoritettavien aineiden laajuudet määritellään perusopetusasetuksen 3 §:ssä.

1.4.2 Turvallinen oppimisympäristö

Turvallinen oppimisympäristö on käsitteenä laaja. Lähtökohtaisesti oppimisympäristö on se paikka, jossa opetusta annetaan. Oppimisympäristö käsittää kuitenkin kokonaisuudessaan oppilaan koulumatkat ja koulupäivän siihen saakka, kunnes oppilas on koulupäivän jälkeen takaisin kotona.²⁹

Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa turvallisuus on määritelty seuraavasti; ”*Sisäisellä turvallisuudella tarkoitetaan sellaista yhteiskunnan tilaa, jossa jokainen voi nauttia oikeusjärjestelmän takaamista oikeuksista ja vapauksista sekä turvallisesta yhteiskunnasta ilman rikollisuudesta, häiriöistä, onnettomuuksista ja suomalaisen yhteiskunnan taikka kansainvälistyvän maailman ilmiöistä tai muutoksista johtuvaa pelkoa tai turvattomuutta*”.³⁰ Tämä turvallisuuden määritelmä on hyvin sovellettavissa myös koulun turvallisuuteen.

Turvallisessa oppimisympäristössä tulisi ennakoida riskit. Riskit voidaan jakaa neljään luokkaan, joita ovat henkilöriskit, toiminnalliset riskit, omaisuusriskit ja tietoriskit. Henkilöriskejä, ovat esimerkiksi tapaturmat, uhkaavat henkilöt ja päihteiden käyttö. Toiminnallisia riskejä liittyy esimerkiksi kodin ja koulun yhteistyöhön, resursseihin ja henkilöstön kelpoisuuteen. Omaisuusriskejä ovat esimerkiksi tulipalo ja ilkivalta. Tietoriskiin liittyy muun muassa salassapito, vaitiolo ja tietojen käsittely.³¹

Turvallinen oppimisympäristö on kokonaisuus, joka muodostuu fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista tekijöistä.³² Fyysisellä oppimisympäristöllä tarkoitetaan koulurakennusta, koulun tiloja ja oppimismateriaaleita. Fyysiseen oppimisympäristöön luetaan lisäksi koulun piha ja kou-

²⁹ Lahtinen 2011, 248.

³⁰ Sisäasiainministeriö 2012, 8.

³¹ Lahtinen 2012, 250–251.

³² Opetushallitus 2004, 18.

lua ympäröivä luonto. Fyysisen oppimisympäristön tulee olla sellainen, että se tukee oppilaan oppimista ja kasvua ja on kaikin puolin turvallinen.³³

Oppimisympäristön sosiaalisuudella tarkoitetaan oppilaiden keskinäistä vuorovaikutusta sekä oppilaiden ja opettajien sekä koulun muun henkilökunnan välistä vuorovaikutusta. Sosiaalisessa oppimisympäristössä tulisi olla hyvä ryhmähenki, oppimisympäristön tulisi olla avoin, positiivinen ja vuorovaikutteinen. Sosiaalisen oppimisympäristön rakentamisessa ovat mukana oppilaat ja opettajat.³⁴

Psyykinen oppimisympäristö koostuu oppilaan kognitiivisista ja emotionaalisista tekijöistä. Psyykkisen oppimisympäristön tarkoituksena on tukea oppilasta oppimisprosessissa sekä antaa oppilaalle sopivia haasteita, jotta oppimismotivaatio olisi hyvä.³⁵ Yksi oppilaan psyykkiseen turvallisuuteen negatiivisesti vaikuttava tekijä on koulukiusaaminen³⁶.

Oppimisympäristö koostuu fyysistä, sosiaalista ja psyykkisistä tekijöistä. Oppimisympäristö on näin ollen monen tärkeän tekijän summa.³⁷ Jotta puhuttaisiin turvallisesta oppimisympäristöstä, tulisi olla huomioituna kaikki riskit, suunnitelma turvallisuutta vaarantaviin tilanteisiin sekä jälkihoito, jos turvallisuus on vaarantunut.³⁸

1.4.3 Oppilaan ojentamiskeinot ja kurinpitorangaistukset

Oppilasta voidaan ojentaa tai rangaista, silloin, kun oppilas häiritsee opetusta, rikkoo järjestystä tai menettelee vilpillisesti. Kurinpidosta säädetään perusopetuslain 36 §:ssä.³⁹ Peruskoulun kurinpito voidaan jakaa ojentamiskeinoihin ja kurinpitorangaistuksiin. Keinot ovat lievempi seuraamus ja rangaistukset vakavampi seuraamus oppilaan epäasialliseen käytökseen.⁴⁰

Ojentamiskeinoja ovat oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi, oppilaan jälki-istuntoon määrääminen ja opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi. Myös kasvatuskeskustelua voidaan pitää ojentamiskeinona, sillä se on ensisijainen keino

³³ Lahtinen 2011, 248.

³⁴ Opetushallitus 2004, 18.

³⁵ Opetushallitus 2004, 18.

³⁶ Lakimies 2/2012, 243.

³⁷ Opetushallitus 2004, 18.

³⁸ Lahtinen 2011, 249–250.

³⁹ HE 205/2002 vp, 8.

⁴⁰ Lahtinen -Lankinen 2010, 314.

puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen⁴¹. Ojentamiskeinoilla ojennetaan oppilasta ja pyritään muuttamaan oppilaan käytöstä asialliseksi.⁴²

Kurinpitorangaistuksia on olemassa kaksi. Toinen rangaistuksista on kirjallinen varoitus ja toinen on oppilaan erottaminen koulusta enintään kolmeksi kuukaudeksi. Muita kurinpitokeinoja ja -rangaistuksia Suomen lainsäädäntö ja perusopetuslaki ei tunne käytettäväksi peruskouluissa tällä hetkellä.⁴³

Kurinpitokeinojen ja rangaistusten käyttämisessä tulee noudattaa hallintolaissa annettuja määräyksiä. Hallinnon yleiset oikeusturvaperiaatteet ohjaavat ojentamista ja kurinpitoa. Hallinnon yleisiä oikeusperiaatteita ovat yhdenvertaisuusperiaate, suhteellisuusperiaate, objektiviteetti-periaate ja tarkoitussidonnaisuudenperiaate.⁴⁴

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten käytöstä päättää opettaja tai rehtori. Opettajalla ja rehtorilla on käytössä harkintaa kurinpitoseuraamusta määrättäessä. Opettajan ja rehtorin on ajateltava harkintatilanteessa ensisijaisesti lapsen etua sekä huomioitava lapsen oikeuksien sopimuksen lapselle takaamat oikeudet.⁴⁵

⁴¹ HE 66/2013 vp, 31.

⁴² Lahtinen – Lankinen 2010, 314.

⁴³ Lahtinen 2012, 268 ja 294–295.

⁴⁴ HE 66/2013 vp, 12.

⁴⁵ Hakalehto-Wainio 2012, 188 ja 190.

2. PERUSKOULUN KURINPITOA KOSKEVA NORMISTO

2.1 Opetustoimen oikeudellinen sääntely-ympäristö

Opetustoimi kuuluu oikeudenalajaottelussa julkisoikeuden alaan. Opetustoimeen liittyvät kysymykset ovat näin ollen julkisoikeudellisia. Edelleen asetettaessa opetustoimea oikeusjärjestyksen kokonaisuuteen, opetustoimi on osa hallinto-oikeutta, sillä opetustoimeen liittyvät kysymykset ovat usein hallinto-oikeudellisia.⁴⁶ Hallinto-oikeudessa keskeisiä kysymyksiä ovat esimerkiksi, mikä on oikea viranomainen? Mikä on viranomaisen toimivalta? Onko oikeus käyttää julkista valtaa? Sekä yksilön oikeusturvaan liittyvät kysymykset.⁴⁷ Kaikki nämä kysymykset sisältyvät myös tähän tutkimukseen.

Tähän tutkimukseen vaikuttaa kansallisen lainsäädännön ohella kansainvälinen oikeus. Euroopan ihmisoikeussopimus sekä Lasten oikeuksien sopimus asettavat rajoja kurinpitokeinojen ja -rangaistusten käyttämiseen perusopetuksessa. Erityisesti Lapsen oikeuksien sopimus soveltuu tähän tutkimukseen, sillä perusopetuksessa olevat oppilaat ovat alle 18-vuotiaita ja pääasiassa vielä alle 15-vuotiaita. Opetustoimen oikeudellisissa kysymyksissä tulisi huomioida lapsioikeuden näkökulma. Koska lapset eivät tunne välttämättä kaikkia oikeuksiaan, on opettajan tunnettava ne, jotta niitä voidaan toteuttaa.⁴⁸ Lapsioikeudessa esiintyviä periaatteita ovat lapsen itsemääräämisperiaate, lapsen suojelun periaate ja lasten yhdenvertaisuus⁴⁹. Nämä kaksi kansainvälistä sopimusta asettavat rajoja viranomaisille, jotka työskentelevät lasten kanssa.⁵⁰

Suomen perustuslaki sisältää neljä keskeistä säännöstä tutkimuksen kannalta. Perustuslain säännökset on otettava huomioon kaikissa tilanteissa, ja niiden painoarvo on kaikista suurin. Perustuslakia alemmalla tasolla tässä tutkimuksessa on perusopetuslaki, joka on tämän tutkimuksen keskeisin laki. Perusopetuslaissa on kerrottu, mitä ojentamiskeinoja ja kurinpitorangeistuksia opettaja ja rehtori saavat käyttää. Kurinpitomenettelyä ohjaava laki on hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki.

⁴⁶ Hakalehto-Wainio 2012, 23–24.

⁴⁷ Mäenpää 2003, 60.

⁴⁸ Hakalehto-Wainio 2012, 22.

⁴⁹ Lakimies 4/2004, 598–599.

⁵⁰ Lakimies 2/2012, 239.

Ongelmatilanteita yksityisen (oppilaan) ja julkista valtaa käyttävän (opettaja, rehtori) suhteessa on syntynyt muun muassa koulun järjestyssääntöjen sisällöstä, työrauhan ylläpitämisessä ja kurinpitokeinojen käytössä sekä häiritsevän esineen poisottamisessa oppilaalta.⁵¹ Opettajan ja rehtorin on tunnettava ainakin Euroopan ihmisoikeussopimus, Lasten oikeuksien sopimus, perustuslaki, perusopetuslaki, hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki ennen kuin he voivat käyttää julkista valtaa perusopetuksessa siten, ettei julkisen vallan käyttö loukkaa oppilaan oikeuksia.

2.2 Ylikansalliset säädökset

2.2.1 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) on yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi. EIS on voimassa Suomessa lainsäätöinä ja se on hyväksytty osaksi lainsäädäntöämme keväällä 1990.⁵² Sopimusvaltioilla on välitön velvollisuus turvata EIS:ssa kansalaisille turvatut oikeudet EIS:n 1 artiklan mukaisesti.

Tämän tutkimuksen kannalta oleellisin artikla on valtiosopimuksen 5 artikla, joka turvaa jokaisen oikeuden vapauteen ja turvallisuuteen. Tämä artikla on hyvin tarkasti määritelty, mikä kertoo siitä, että kyseinen artikla on ihmisoikeuksien kannalta hyvin keskeinen. Yksilön henkilökohtaiseen vapauteen on oikeus puuttua vain EIS:n 5 artiklan 1 momenttia seuraavassa luettelossa määritellyin edellytyksin.⁵³

EIS:n 5 artikla suojaa sekä opettajia, että oppilaita mielivaltaista vapauten puuttumista vastaan. EIS määrittelee vapauden siten, että se suojaa mielivaltaista vapaudenriistoa vastaan. Henkilökohtainen turvallisuus antaa puolestaan turvaa vapauten puuttumista vastaan ja se vahvistaa yksilön oikeutta vapauteen.⁵⁴

EIS sisältää omaisuuden suoja koskevan artiklan. Omaisuuden suoja soveltuu myös tähän tutkimukseen, sillä opettajilla on tietyissä tilanteissa mahdollisuus ottaa oppilaan hallusta pois

⁵¹ Hakalehto-Wainio 2012, 22.

⁵² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, 63.

⁵³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, 391–392.

⁵⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, 392.

esine tai aine, tai tarkastaa oppilaan tavarat. EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia rauhassa omaisuudestaan. Artiklan mukaan omaisuutta on oikeus ottaa vain julkisen edun nimissä, laissa määrättyjen ehtojen ja kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden mukaisesti.

2.2.2 Lapsen oikeuksien sopimus

Lapsen oikeuksien sopimus asettaa kansainvälisen perspektiivin peruskoulun kurinpitomenettelyn tutkimukselle. Lapsen oikeuksien sopimus on tullut voimaan Suomessa 20.7.1991. Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyi sopimuksen kaksi vuotta aikaisemmin 20.11.1989.⁵⁵ Lasten oikeuksien sopimus on kansainvälisen lainsäädännön alaan kuuluva, maailmanlaajuisesti ratifioitu asiakirja, jonka ovat ainoastaan Yhdysvallat, Etelä-Sudan ja Somalia jättäneet ratifioimatta. Suomi on muuttanut lainsäädäntönsä vastaamaan Lasten oikeuksien sopimusta.⁵⁶

Lapsen oikeuksien sopimus on lasten ihmisoikeussopimus. Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvät artiklat on laadittu lapsen edun näkökulmasta. Lapset ovat oikeuksien haltijoita ja itsenäisiä ihmisyksilöitä. Lapsella on itsemääräämisoikeus ja vapausoikeudet, kuten aikuiseläkin. Lapsen oikeuksien sopimus on Suomessa asetuksen tasoisessa asemassa.⁵⁷

Lasten oikeuksien sopimus sisältää neljä keskeistä artiklaa, jotka liittyvät tähän tutkimukseen. Lasten oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa hallintoviranomaisten toimissa, jotka koskevat lapsia, on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Lasten oikeuksien sopimuksen 28 artikla sisältää koulutusta koskevan oikeuden, jonka ensimmäisen kohdan mukaan, jokaisella lapsella on oikeus perusopetukseen, ja sen on oltava kaikkien saatavilla maksutta. Lasten oikeuksien sopimuksen 28 artiklan toisessa kohdassa annetaan mahdollisuus käyttää kurinpitokeinoja peruskoulussa, ja samalla rajataan niiden käyttöä. Kyseisen artiklan mukaan kurinpidon peruskoulussa tulee olla ihmisarvon mukaista, ja se ei saa rikkoa muita yleissopimuksen säännöksiä.

Lasten oikeuksien sopimuksen 19 artikla velvoittaa sopimusvaltion puuttumaan lapseen kohdistuvaan henkiseen tai fyysiseen väkivaltaan, vahingoittamiseen tai pahoinpitelyyn tai lap-

⁵⁵ Hakalehto-Wainio 2012, 51.

⁵⁶ <http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus> 4.1.2014

⁵⁷ Hakalehto-Wainio 2012, 52–53.

seen kohdistuvaan välinpitämättömyyteen, laiminlyöntiin tai huonoon kohteluun. Sopimusvaltion, valtion tai kunnan viranomaisten, on ryhdyttävä kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin lapsen suojelemiseksi.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan a-kohdassa sopimusvaltion on turvattava myös se, että lasta ei kiduteta tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Tämä artiklan kohta on läheisesti kytköksissä ojentamiskeinojen ja kurinpitörangaistusten käyttöön peruskoulussa.

Lapsen oikeuksien sopimus vaikuttaa oppilaan oikeuksiin perusopetuksessa. Lasten oikeuksien sopimus asettaa kansainvälisen lainsäädännön lähtökohdan tutkimukselle. Tämän jälkeen kansallinen lainsäädäntö tarkentaa kurinpidollista menettelyä peruskoulussa.

2.3 Kansalliset säädökset

2.3.1 Perustuslaki ja julkisen vallan käyttö

Suomen perustuslaki ja sen sisältämät säännökset ovat oikeudellisessa hierarkiassa ylimmällä tasolla ja syrjäyttävät alemmat kansalliset säännökset *lex superior derogat legi inferiori*-periaatteen mukaisesti.⁵⁸

Perustuslain 2.3 § on keskeinen säännös oikeusvaltioperiaatteen kannalta. Sen mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Julkisen vallan käytön muotoja ovat julkisen vallan yksipuolisesti yksityisiin oikeussubjekteihin kohdistamat norminanto, lainkäyttö ja hallintopäätökset. Toinen julkisen vallan käytön muoto on välitön voimakeinojen käyttö.⁵⁹ Voimakeinojen käyttö on vahvin julkisen vallan käytön muodoista. Perustuslain 2.3 § on keskeinen juuri siksi, että peruskoulussa opettaja ja rehtori ovat virkamiehiä, ja he voivat käyttää julkista valtaa asettamalla oppilaalle velvoitteita tai rajoituksia oppilaan suostumuksesta huolimatta.⁶⁰

⁵⁸ Laakso 1990, 135.

⁵⁹ HE 1/1998 vp, 87.

⁶⁰ Husa-Pohjolainen 2008, 33, 74 ja

Perustuslain 6.3 § sääntelee yhdenvertaisuudesta, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystason mukaisesti.

Perustuslain 7.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Hallituksen esityksestä käy ilmi, että henkilökohtaisen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa fyysisen vapauden lisäksi itsemääräämisoikeutta ja tahdonvapautta. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on todella korkea kynnyks puuttua ja siihen puuttumiseen on oltava perusteet laissa, sekä sen lisäksi puuttumisen tulee täyttää hyväksyttävyyden ja välttämättömyysvaatimukset. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua mieltä valtaisesti tai ilman laissa säädettyä perustetta perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan.⁶¹

Perustuslain 15 § sääntelee omaisuuden suojasta. Omaisuuteen saa puuttua vain laissa säädettyllä perusteella.⁶² Perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle on asetettu velvollisuus huolehtia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Turvaamisvelvollisuus koskee kansallisia perusoikeuksia, mutta myös Suomea kansainvälisesti velvoittavia sopimuksia. Julkisen vallan on usein toimittava aktiivisesti, jotta perus- ja ihmisoikeudet voidaan tosiasiallisesti turvata. Perustuslain 22 §:ssä, eikä sen esitöissä ole määritelty niitä keinoja, joita julkinen valta voi käyttää turvaamisvelvollisuutta täyttäessään. Julkisella vallalla ja viranomaisilla on käytössä harkintaa valitessaan näitä keinoja.⁶³ Perustuslain 19 §:n 3 momentti sääntelee lisäksi julkiselle vallalle kuuluvaa velvoitetta edistää väestön terveyttä sekä tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi.

Viimeinen perustuslain säännös, joka koskettaa tätä tutkimusta on perustuslain 124 §. Kyseisessä pykälässä säädetään hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Perustuslain 124 §:n tarkoituksena on säätää edellytyksistä, jolloin julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle. Samalla kyseinen pykälä rajoittaa julkisen hallintotehtävän antamista viranomaiskoneiston ulkopuolelle. Hallituksen esityksen mukaan Suomessa on käytössä virkamieshallintoperiaate, jonka mukaan julkista valtaa Suomessa voivat käyttää vain viranomaiset ja viranomaisten nimissä laillisesti virkoihin nimetyt virkamiehet. Perustuslain 124 §:n esitöissä merkittävää julkista valtaa sisältäviä tehtäviä ei saa antaa viranomaiskoneis-

⁶¹ HE 309/1993 vp, 46–49.

⁶² HE 309/1993 vp, 62.

⁶³ HE 309/1993 vp, 74–75.

ton ulkopuolelle. Merkittävää julkista valtaa sisältyy sellaisiin tehtäviin, joissa puututaan merkittävästi yksilön perusoikeuksiin tai sellaisiin tehtäviin, joissa on itsenäistä harkintaa käyttää voimakeinoja.⁶⁴

2.3.2 Perusopetuslaki ja perusopetusasetus

Perusopetuslakiin on tullut merkittäviä muutoksia 1.1.2014. Perusopetuslaki sisältää useita keskeisiä säännöksiä.

Perusopetuslaissa säädetään perusopetuksesta ja oppivelvollisuudesta. Perusopetuslain tavoitteena on 2 §:n 1 momentin mukaan tukea oppilaan kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Perusopetuslain tavoitteena on lisäksi antaa oppilaalle elämässä tärkeitä tietoja ja taitoja.

Perusopetuslain 29.1§ turvaa oppilaan oikeuden turvalliseen opiskeluympäristöön. Perusopetuslain 29.2 §:ssä säädetään kouluissa kielletyistä esineistä ja aineista. Perusopetuslain 29.2 §:n mukaan koulun työpäivän aikana ei saa pitää hallussa, eikä kouluun saa tuoda sellaisia esineitä tai aineita, joiden hallussapito on muussa laissa kielletty. Myös esineet ja aineet, joilla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta, tai joilla voidaan vahingoittaa omaisuutta ja, jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä, on perusopetuslain 29.2 §:n mukaan kiellettyä tuoda koululle tai pitää hallussa.

Perusopetuslain 29.3 § velvoittaa opetuksen järjestäjää laatimaan koululle suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Tämä suunnitelma on toimeenpantava sekä valvottava sen noudattamista ja toteutumista. Oheisessa pykälässä velvoitetaan opetuksen järjestäjää laatimaan myös suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatustieteiden käytäntöjen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Opetushallitus antaa opetussuunnitelman perusteissa määräykset oheisten suunnitelmien laatimisesta.

Opetuksen järjestäjän on hyväksyttävä kouluun järjestyssäännöt tai muut koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa sovellettavat järjestysmääräykset perusopetuslain 29.4 §:n mukaisesti.⁶⁵ Järjestyssäännöillä edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista ja kouluyhteisön turvallisuutta. Järjestyssäännöissä ja muissa järjestysmääräyksissä voi-

⁶⁴ HE 1/1998 vp, 214.

⁶⁵ HE 205/2002 vp, 8.

daan antaa kouluyhteisön turvallisuuden ja viihtyvyyden kannalta tarpeellisia määräyksiä perusopetuslain 29 §:n 5 momentin mukaan.

Perusopetuslain 29 §:n 6 momentissa säädetään perusopetuslain 29 §:n voimassaolosta. Kyseisen momentin mukaan edellä luetellut oikeudet ja velvollisuudet on voimassa sen ajan, kun oppilas osallistuu opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen. Säännös on voimassa myös silloin, kun oppilas osallistuu muun perusopetuslain tai sen nojalla annettujen säädösten mukaiseen opetukseen.⁶⁶

Perusopetuslain 35 §:ssä säädetään oppilaan velvollisuuksista. Perusopetuslain 35 §:n 1 momentin mukaan oppilas on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on aiheuttanut. Perusopetuslain 35 §:n 2 momentin mukaan oppilaan on osallistuttava perusopetukseen, jollei siitä ole myönnetty vapautusta. Oppilaan on suoritettava tehtävänsä tunnollisesti ja käyttäytyvä asiallisesti.⁶⁷

Perusopetuslain 35 a §:ssä säädetään kasvatuskeskustelusta. Kasvatuskeskustelu olisi ensisijainen vaihtoehto puuttua sellaisen oppilaan epäasialliseen käytökseen.⁶⁸ Perusopetuslain 36 § sääntelee kokonaisuudessaan peruskoulun kurinpitoa. Oppilaalle, joka häiritsee opetusta, rikkoo koulun järjestystä tai menettelee vilpillisesti, voidaan määrätä jälki-istunto tai antaa kirjallinen varoitus. Jos epäasiallinen käyttäytyminen jatkuu jälki-istunnon tai kirjallisen varoituksen jälkeen, tai jos rikkomus on laadultaan vakava, voidaan oppilas erottaa enintään kolmeksi kuukaudeksi. Kirjallinen varoitus ja määräaikainen erottaminen ovat kurinpitorangaisuksia perusopetuslain 36.1 §:n mukaisesti.⁶⁹

Oppilas, joka häiritsee opetusta, voidaan määrätä poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan. Poistumismääräys voidaan antaa myös koulun järjestämästä tilaisuudesta. Oppilaan poistamisesta säädetään perusopetuslain 36.2 §:ssä.

Jos on olemassa vaara, että toisen oppilaan, taikka koulussa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii oppilaan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi, oppilaan oikeus opetukseen voidaan evätä enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi perusopetuslain 36.3 §:n mu-

⁶⁶ HE 66/2013 vp, 43.

⁶⁷ HE 66/2013 vp, 43-44.

⁶⁸ HE 66/2013 vp, 45.

⁶⁹ HE 205/2002 vp, 17.

kaisesti. Oppilaan oikeus opetukseen jäljellä olevan työpäivän ajaksi voidaan evätä myös, jos opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu oppilaan häiritsevän käyttäytymisen vuoksi.

Oppilas voidaan määrätä tekemään kotitehtäviä työpäivän päätyttyä, jos oppilas on laiminlyönyt kotitehtävien teon perusopetuslain 36.4 §:n mukaan. Perusopetuslain 36 §:n 5 momentin mukaan oppilaalle voidaan jälki-istunnossa teettää kirjallisia tai suullisia tehtäviä tai harjoituksia.

Perusopetuslain 36 a §:ssä säädetään kurinpitoasiassa noudatettavasta menettelystä. Ennen kuin oppilas määrätään jälki-istuntoon, annetaan oppilaalle kirjallinen varoitus tai ennen oppilaan määräämisaikasta erottamista, toimenpiteeseen johtava teko on yksilöitävä, oppilasta on kuultava, sekä muu tarpeellinen selvitys on hankittava. Oppilaan huoltajaa on kuultava ennen kurinpitovirasto-asiasta antamista. Oppilaan huoltajalle on myös ilmoitettava muista edellä luetelluista 36 §:n tarkoittamista toimenpiteistä. Kurinpitovirasto-asiasta tulee antaa päätös ja muut perusopetuslain 36 §:n toimenpiteet on kirjattava.

Oppilaalle, joka on erotettu määräajaksi, tulee laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jotta oppilas ei jäisi jälkeen opetusryhmänsä ja vuosiluokkansa edistymisestä perusopetuslain 36 a §:n 2 momentin mukaan. Määräaikaista erottamista koskeva päätös saadaan panna täytäntöön, kun se on saanut lainvoiman. Jos päätöksestä on valitettu, erottamispäätöstä ei saa panna täytäntöön perusopetuslain 36 a §:n 3 momentin mukaan.

Perusopetuslain 36 b §:ssä säädetään häiritsevän ja turvallisuutta vaarantavan oppilaan poistamisesta. Rehtorilla ja opettajalla on oikeus poistaa oppilas luokkahuoneesta tai muusta opetustilasta tai koulun tilaisuudesta, jos oppilas ei noudata hänelle annettua poistumismääräystä perusopetuslain 36 b §:n 1 momentin mukaan. Lisäksi rehtorilla ja opettajalla on oikeus poistaa oppilas koulun alueelta, jos oppilas ei poistu saatuaan tiedon opetuksen epäamisestä, perusopetuslain 36 §:n 3 momentin mukaan. Rehtorilla ja opettajalla on oikeus käyttää oppilaan poistamiseksi välttämättömiä voimakeinoja, jos oppilas koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen. Voimakeinojen käyttämisestä säädetään perusopetuslain 36 b §:n 2 momentissa.

Perusopetuslain 36 c §:ssä säädetään kurinpitomenettelyn suhteesta syytteen vireilläoloon ja tuomioistuimen ratkaisuun. Jos oppilasta vastaan on vireillä syyte yleisessä tuomioistuimessa, ei hänelle samasta syytä saa aloittaa tai jatkaa kurinpitomenettelyä, jos tuomioistuin on vapauttanut oppilaan syytteestä

Perusopetuslain 36 d §:ssä säädetään rehtorin ja opettajan oikeudesta ottaa haltuun esineitä tai aineita. Opettaja ja rehtori voi ottaa oppilaalta haltuun perusopetuslain 29 §:n 2 momentissa tarkoitettuja esineitä tai aineita, ja lisäksi sellaisia esineitä tai aineita, joilla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista.

Perusopetuslain 36 e §:ssä säädetään opettajan ja rehtorin oikeudesta tarkastaa oppilaan tavarat työpäivän aikana. Opettajalla ja rehtorilla on oikeus tarkastaa oppilaan tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteet, jos on ilmeistä, että oppilaalla on hallussa perusopetuslain 29 §:n 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä esineitä tai aineita.

Perusopetuslain 42 § säättää muutoksenhausta. Kurinpitorangeistuksiin eli oppilaalle annettavaan varoitukseen ja määräaikaiseen erottamiseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään. Muihin perusopetuslain 36 §:ssä mainittuihin kurinpitokeinoihin ei saa hakea muutosta valittamalla.

Perusopetusasetuksen 18 §:ssä säädetään opettajan ja rehtorin päätösvallista eräissä tilanteissa. Oppilaan opettajalla on oikeus päättää jälki-istunnosta, oppilaan poistamisesta luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan sekä kotitehtävien suorittamisesta työpäivän päätyttyä. Rehtorilla ja opettajalla on molemmilla oikeus määrätä oppilas poistumaan koulun järjestämästä tilaisuudesta. Rehtorilla on päätösvalta evätä oppilaan osallistuminen opetukseen, jos perusopetuslain 36 §:n 3 momentti täyttyy.

2.3.3 Hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki kurinpitomenettelyä ohjaavina lakeina

Peruskoulun kurinpitoa koskevasta menettelystä säädetään perusopetuslain lisäksi hallintolaissa.⁷⁰ Kurinpitomenettelystä säädetään myös hallintolainkäyttölaissa. Hallintolaissa erityisesti kurinpitomenettelyyn soveltuvia säännöksiä ovat hallintolain 14 §, 31 §, 34 §, 36 §, 44 §, 45 § ja 47 §. Hallintolainkäyttölaissa soveltuvia säännöksiä ovat 6 luvun 31 § 1 ja 2 momentti.

Hallintolain 14 §:ssä säädetään vajaavaltaisen puhevallasta. Oppilaan puolesta puhevaltaa käyttää hänen huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Kuitenkin viisitoista vuotta täyttäneellä on oikeus käyttää puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan kanssa erikseen, alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa, hallintolain 14 §:n mukaan. Huoltajan, edunval-

⁷⁰ Lahtinen- Lankinen 2010, 316.

vojan tai muun laillisen edustajan käyttäessä puhevaltaa, on oppilasta kuitenkin kuultava, jos kuuleminen on tarpeen oppilaan edun tai asian selvittämisen vuoksi hallintolain 35 §:n mukaan.

Hallintolain 31 §:n mukaan viranomaisen on huolehdittava riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä. Asian ratkaisemiseksi on hankittava riittävä selvitys hallintolain 31 §:n 1 momentin mukaan.

Hallintolain 34 §:n mukaan asianosaiselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Kuulemistilaisuudessa asianosaisella on mahdollisuus lausua mielipide asiasta sekä antaa selitys sellaiseen vaatimukseen, joka voi vaikuttaa asian ratkaisuun hallintolain 34 § 1 momentin mukaan.

Kurinpitorangaistuksista eli kirjallisesta varoituksesta ja määräaikaisesta erottamisesta, tulee antaa kirjallinen päätös.⁷¹ Kirjallisesta päätöksestä on käytävä ilmi hallintolain 44 §:n mukaan päätöksen tehnyt viranomainen, päätöksen ajankohta, asianosainen, kehen päätös kohdistuu, päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu, sekä lisätietoja antavan viranomaisen yhteystiedot.

Hallintolain 45 §:n mukaan päätös on perusteltava. Perusteluissa on kerrottava, mitkä seikat ovat vaikuttaneet siihen, että asia on ratkaistu kyseisellä tavalla. Päätöksestä, johon saa valittaa, on liitettävä valitusosoitus. Kurinpitorangaistuksiin saa hakea muutosta valittamalla. Valitusosoituksessa on käytävä ilmi valitusviranomainen sekä viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava. Valitusosoituksesta on käytävä ilmi valitusaika ja se miten aika lasketaan hallintolain 47 §:n mukaisesti.

Hallintolainkäyttölain 6 luvun 31 §:ssä säädetään päätöksen täytäntöönpanokelpoisuudesta. Hallintolainkäyttölain 31 §:n 1 momentin mukaan päätöstä, johon saa hakea muutosta valittamalla, ei saa panna täytäntöön, ennen kuin se on saanut lainvoiman. Hallintopäätös voidaan kuitenkin panna täytäntöön heti lainvoimaa vailla olevana, jos laissa tai asetuksessa niin säädetään. Päätös voidaan panna täytäntöön lainvoimaa vailla, jos se on luonteeltaan sellainen, että se on pantava täytäntöön heti tai, jos päätöksen täytäntöönpanoa ei yleisen edun vuoksi voida lykätä hallintolainkäyttölain 31 §:n 2 momentin mukaan.

⁷¹ Lahtinen-Lankinen 2013, 342.

3. OPPILAAN OJENTAMISEN JA KURINPIDON EDELLYTYKSET

3.1 Perusopetuslain asettamat rajat ja mahdollisuudet kurinpidolle

Perusopetuslaki määrittelee täsmällisesti ne ojentamiskeinot ja kurinpitorangeistukset, joita opettaja tai rehtori saa käyttää, puuttuessaan oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen. Kurinpitokeinojen käyttäminen on oppilaan oikeusturvan kannalta merkityksellistä. Siksi on hyvin tärkeää, että lainsäädäntö määrittelee keinot ja rangaistukset täsmällisesti⁷². Oppilaan ojentamiseen tai rankaisemiseen ei ole mahdollista käyttää muita, kuin perusopetuslain sallimia keinoja ja rangaistuksia.⁷³

Kouluilla on harkintavaltaa käyttäessään ojentamiskeinoja ja kurinpitorangeistuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi oppilaan vanhemmat eivät voi vaatia opettajaa käyttämään tiettyä ojentamiskeinoa tai -rangaistusta oppilaaseen, vaan opettajalla ja rehtorilla on päätätävältä niistä.⁷⁴

Perusopetuksessa olevalle oppilaalle on asetettu muutamia laintasoisia velvoitteita, joita hänen tulee noudattaa. Perusopetuslain 35 §:n 2 momentin mukaan oppilaan tulee osallistua perusopetukseen, suoritettava tehtävänsä tunnollisesti ja käyttäytyttävä asiallisesti. Mikäli oppilas ei noudata näitä velvoitteita, voidaan oppilaaseen kohdistaa kurinpitotoimia. Laintasolla oppilaalle ei ole asetettu muita velvoitteita. Peruskoulun järjestyssäännöissä täsmennetään oppilaalle perusopetuslaissa annettuja velvoitteita.⁷⁵

Kurinpitoon mahdollistava säännös on perusopetuslain 36 §:n 1 momentti. Säännöksen mukaan oppilasta, *joka rikkoo järjestystä, menettelee vilpillisesti tai käyttäytyy muuten epäasiallisesti, voidaan ojentaa tai rangaista.*⁷⁶

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttöä voidaan perustella sillä, että perusopetuksen tavoitteena on perusopetuslain 2 §:n mukaan ”tukea oppilaan kasvua ihmisyyteen sekä

⁷² Mäntylä ym. 2013, 45.

⁷³ HE 205/2002 vp, 16.

⁷⁴ Mäntylä ym. 2013, 42.

⁷⁵ HE 205/2002 vp, 8.

⁷⁶ HE 205/2002 vp, 8.

eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen”. Kurinpitokeinot ja -rangaistukset asetetaan oppilaille rajoja ja ohjaavat oppilaan käyttäytymistä hyväksyttävään suuntaan⁷⁷.

Muiden oppilaiden näkökulmasta kurinpitokeinojen käyttöä voidaan perustella sillä, että oppilaille on perusopetuslain 29 §:n mukaan oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Ojentamiskeinot ja kurinpitorangeistukset ovat yksi keino työrauhan ylläpitämiseen ja turvalliseen oppimisympäristöön. Lisäksi perustuslain 16 §:n mukaan jokaisella on oikeus perusopetukseen ja sen toteutumista voidaan suojata kurinpidollisin toimin.

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttämisessä on aina ensisijaisesti otettava huomioon oppilaan eli lapsen etu. Kurinpidollisia keinoja ei saa käyttää, ellei se palvele lapsen etua. Lapselle on lapsen oikeuksien sopimuksessa asetettu oikeuksia, jotka tulee huomioida kurinpidossa. Lapsen ihmisarvoa tulee kunnioittaa lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artiklan mukaan⁷⁸. Lapsi on erityisen suojelun ja huolenpidon kohteena, ja tämä on huomioitava kurinpitotoimiin ryhdyttäessä.⁷⁹ Jos vastakkain on eri intressejä, tulee niistä valita se, joka on lapsen edun mukaisin. Kurinpitoon ryhdyttäessä tulee pohtia sitä, onko oppilaaseen kohdistuva rajoitus välttämätön.⁸⁰

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttämiselle on asetettu paljon rajoituksia, joita opettajan ja rehtorin on huomioitava niitä käyttäessään. Koulun toimivalta rajoittuu ajallisesti sekä alueellisesti. Alueellisella toimivallalla tarkoitetaan sitä, että opettaja tai rehtori voi ojentaa tai rangaista oppilasta vain koulun alueella. Koulun alueen määritelmä on kuitenkin kiistanalainen. Koulun alueena voidaan pitää ainakin koulutonttia, oppilaiden kuljetusten odottamiseen varattuja tiloja ja liikennevälineitä. Ajallinen toimivalta rajoittuu koulu-aikaan. Rikkomusten tulee tapahtua koulun aikana, koulunkäyntiin liittyvien toimintojen aikana tai koulumatkalla.⁸¹

Tilanteet, jolloin kurinpitoon ryhdytään, tulevat usein nopeasti. Tästä johtuen opettajalla ja rehtorilla on oltava hyvin tiedossa, miten eri tilanteisiin tulee puuttua. Oikeustapausten perusteella, menettelylliset seikat, ovat osoittautuneet hiukan hankalaksi soveltaa kurinpitotilanteissa.

⁷⁷ HE 205/2002 vp, 15.

⁷⁸ Mäntylä ym. 2013, 43.

⁷⁹ Hakalehto-Wainio 2012, 190.

⁸⁰ Lakimies 2/2012, 251.

⁸¹ Arajärvi 2004, 160.

Opettajan ja rehtorin on tiedettävä toimivaltansa rajat. Kurinpito sisältää aina julkisen vallan käyttämistä, ja sen vuoksi opettajan ja rehtorin on tunnettava asiaa koskeva lainsäädäntö ja noudatettava sitä tarkasti.⁸²

Harkintavaltaa opettaja käyttää silloin, kun hän määrittää, millainen teko johtaa kurinpidon aloittamiseen.⁸³ Näissä tilanteissa opettajien välille voi syntyä eroja. Toinen opettaja voi ryhtyä herkemmin toimenpiteisiin, kuin toinen opettaja. Aina kuitenkin on varmistuttava siitä, että oppilaisiin kohdistuvat ojentamiskeinot ja kurinpitorangaistukset ovat yhdenvertaisia. Samanlaisesta teosta seuraa samanlainen ojentamiskeino tai kurinpitorangaistus.⁸⁴ Opettajan on tunnettava näin ollen oikeusturvaperiaatteet, jotka ohjaavat kurinpitoa koskevaa päätöksentekoa.

Seuraavassa kappaleessa selvitetään, mitä tarkoittaa epäasiallinen käytös, joka voi johtaa kurinpidon aloittamiseen peruskoulussa.

3.2 Epäasiallinen käytös

3.2.1 Epäasiallinen käytös perusopetuslaissa

Epäasiallinen käytös on terminä avoin. Oppilailla on perusopetuslain 35 §:ssä asetettu velvoitteita, joiden tarkoituksena on ohjata oppilaan käyttäytymistä ja säännellä oppilaan toimintaa. Kyseisen pykälän normit ovat luonteeltaan ehdollisia. Jos oppilas ei osallistu perusopetukseen, ei suorita tehtäviään tunnollisesti ja rikkoo asiallisen käyttäytymisen velvoitetta, aiheutuu siitä oppilaalle seuraamus. Seuraamus toteutuu vasta sitten, kun normia rikotaan.⁸⁵

Ilmaisu, asiallinen käytös, edellyttää opettajan ja rehtorin arviointia siitä, mitä se tarkoittaa. Termi on tämän vuoksi tulkinnanvarainen. Tätä ilmaisua on mahdotonta ymmärtää lukemalla se pelkästään perusopetuslain 35 §:ä sanamuodonmukaisesti.

Perusopetuslain 36 §:ssä säädetään, milloin oppilasta voidaan ojentaa tai rangaista kurinpidollisesti. Perusopetuslain 36 §:n mukaan *oppilas, joka häiritsee opetusta tai muuten rikkoo kou-*

⁸² Hakalehto-Wainio 2012, 189–190.

⁸³ Hakalehto -Wainio 2012, 189.

⁸⁴ Lahtinen -Lankinen 2010, 318.

⁸⁵ Laakso 1990, 16–17.

lun järjestystä, taikka menettelee vilpillisesti, voidaan määrätä jälki-istuntoon enintään kahdeksi tunniksi tai hänelle voidaan antaa kirjallinen varoitus. Jos rikkomus on vakava tai jos oppilas jatkaa edellä tarkoitettua epäasiallista käyttäytymistä jälki-istunnon tai kirjallisen varoituksen saatuaan, oppilas voidaan erottaa enintään kolmeksi kuukaudeksi.

Edellä olevasta perusopetuslain 36 §:stä voidaan päätellä se, että häirintä ja koulun järjestyksen rikkominen luetaan epäasialliseksi käyttäytymiseksi. Lisäksi epäasialliseen käytökseen luetaan oppilaan vilpillinen menettely.

Mitä muuta perusopetuslain 36 §:n sisältämä termi, epäasiallinen käytös pitää sisällään? Koska sanamuodon mukaan luettuna, termi jää avoimeksi, etsitään vastausta epäasiallisen käytökseen koulun järjestyssäännöistä sekä suunnitelmasta oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Tämän lisäksi selvitetään, mitä työsuojelulaki sanoo epäasiallisesta käytöksestä.

3.2.2 Epäasiallinen käytös peruskoulun järjestyssäännöissä

Opettaja ja rehtori määrittelevät oppilaan käytöksen järjestyssääntöjen antamien ohjeiden pohjalta. Tämä tarkoittaa sitä, että lisäämällä jokin tapa tai teko hyvän tavan vastaiseksi järjestyssääntöihin, saadaan kyseinen toiminta kurinpitomenettelyn piiriin⁸⁶. Jos oppilas rikkoo jotakin kohtaa järjestyssäännöissä, voi opettaja tai rehtori puuttua tähän perusopetuslaissa olevilla ojentamiskeinoilla tai kurinpitorangeistuksilla.⁸⁷

Järjestyssääntöjen laatimiselle on asetettu perusopetuslain 29 §:n 3 momentissa velvoite. Näin ollen jokaisessa Suomen peruskoulussa on olemassa järjestyssäännöt tai muut vastaavat järjestysmääräykset. Koska järjestyssääntöjen laatimiselle on olemassa perusopetuslaissa kompetenssisäännös, ovat järjestyssäännöt peruskouluissa sitovia määräyksiä.⁸⁸ Järjestyssääntöjen laadinnassa on otettava huomioon perustuslaki ja muu lainsäädäntö. Järjestyssäännöt eivät saa olla ristiriidassa muun lainsäädännön kanssa.⁸⁹ Järjestyssääntöjen laadintaa rajoittaa perustuslain 80 §. Kyseisen säännöksen mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista tulee säätää lailla. Mikäli järjestyssäännöt ovat ristiriidassa lain säännöksen kanssa, tulee etu-

⁸⁶ Kuusikko 2006, 7.

⁸⁷ HE 205/2002 vp, 8.

⁸⁸ Laakso 1990, 90–91.

⁸⁹ HE 205/2002 vp, 16.

sija antaa ylempään asteiselle säännökselle, eli laille⁹⁰. Tämä tarkoittaa sitä, että järjestyssäännöissä voidaan puuttua oppilaan toimintaan hyvin rajoitetusti⁹¹.

Kouluissa voi järjestyssääntöjen ohella olla erilaisia suosituksia. Järjestyssäännöt ja suositukset tulisi erottaa toisistaan. Tämä sen vuoksi, koska opetuksen järjestäjällä ei ole toimivaltaa kieltää järjestyssäännöissä sellaista, mikä laissa on sallittua. Esimerkiksi koulu ei voi kieltää järjestyssäännöissä pyöräilyä tietyn ikäisiltä, koska perustuslain mukaan kaikki ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa asettaa ilma hyväksyttävää perustetta eri asemaan iän perusteella PL 6.2 §:n mukaan. Koulu voi kuitenkin *suositaa*, että ekaluokkalaiset tulisivat kouluun jalan eikä pyörällä.⁹²

Perusopetuslain 29 §:n 4 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai muut järjestysmääräykset. Järjestyssääntöjen tarkoituksena on edistää koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta. Näiden edellä mainittujen ohella järjestyssäännöissä voi olla määräyksiä asiallisesta käyttäytymisestä, omaisuuden käsittelystä sekä oleskelusta koulun alueella Järjestyssäännöissä voidaan antaa määräyksiä myös muista käytännön järjestelyistä peruskoulussa.⁹³ Perusopetuslain 29 §:n 5 momentissa säädetään lisäksi, että järjestyssäännöissä voidaan antaa määräyksiä koulun tilojen siisteyden huolehtimisesta sekä määritellä tarkemmin, mitkä aineet ja esineet ovat kiellettyjä koulussa. Sisällöltään edellä olevat 4 ja 5 momentti ovat laajoja ja ne ovat liitetty asiallisen käyttäytymisen velvoitteeseen⁹⁴.

Peruskoulun järjestyssääntöjen laatimiselle ei ole annettu muita tarkempia määräyksiä, vaan kukin opetuksen järjestäjä voi laatia ne haluamallaan tavalla. Peruskoulun järjestyssäännöissä on merkittäviä koulukohtaisia eroja. Toisissa kouluissa järjestyssäännöt on listattu lyhyesti ranskalaisin viivoin ja toisaalla kouluissa järjestyssäännöt sisältävät useampaan lukuun jakautuneita määräyksiä alalukuineen.⁹⁵ Järjestyssäännöt olisi hyvä laatia tarkasti, sillä epäselvät säännöt voivat sumentaa oppilaan asemaa ja velvollisuuksia kouluyhteisössä⁹⁶. Oppilaan on helpompi noudattaa normeja, jotka ovat tarkasti laadittuja.

⁹⁰ Laakso 1990, 135.

⁹¹ Kuusikko 2006, 10.

⁹² Kuusikko 2006, 11 ja 28.

⁹³ HE 205/2002 vp, 16.

⁹⁴ Kuusikko 2006, 6.

⁹⁵ Kuusikko 2006, 8.

⁹⁶ Huhtanen 2007, 154.

Sivistyslakivaliokunta on mietinnössään painottanut, että koulun järjestyssäännöt on hyvä laatia yhdessä oppilaiden kanssa. Järjestyssääntöjen yhdessä laatiminen sitouttaa oppilaita noudattamaan niitä.⁹⁷ Järjestyssäännöt tulee antaa tiedoksi sekä oppilaille, että oppilaiden vanhemmille. Järjestyssääntöjen tiedoksi antaminen on tärkeää, jotta kaikilla on tiedossa kouluissa noudatettavat säännöt. Tämän ohella kaikilla on tiedossa se, mitä järjestyssääntöjen rikkomisesta voi seurata.⁹⁸

Hallituksen esityksestä käy ilmi, että jos oppilas ei noudata järjestyssääntöjä, häntä voidaan rangaista kurinpidollisesti. Järjestyssääntöjen noudattamatta jättämistä voidaan pitää epäasiallisena käyttäytymisenä, josta perusopetuslain 36 §:n mukaan voidaan ryhtyä kurinpitotoimiin.⁹⁹ Järjestyssääntöjen tarkoituksena on opettaa oppilaille vastuuta. Oppilas, joka ei noudata yhteisesti sovittuja järjestyssääntöjä, joutuu vastuuseen niiden vastaisesta toiminnasta.¹⁰⁰

Olen tutkinut kotikuntani, Iisalmen peruskoulun järjestyssääntöjä. Järjestyssääntöjen mukaan *oppilaan on noudatettava koulun ja kodin antamia ohjeita koulumatkalla sekä noudatettava liikennesääntöjä. Koulun pihalla oppilas ei saa ajaa polkupyörällä eikä koskea toisten polkupyöriin. Oppilaan on käytävä koulua työjärjestyksen mukaan. Oppilas ei saa olla poissa koulusta luvatta. Oppilas ei saa myöhästyä koulusta tai tunnilta, mutta hän ei saa myöskään tulla kouluun liian aikaisin. Oppilaan on tultava luokkaan heti, kun kellot soivat. Kun tunti loppuu, välitunnille on lähdettävä viivyttelöttä. Välitunti on vietettävä koulun alueella. Oppilas ei saa juosta sisätiloissa ja oppilaan on huomioitava myös muiden oppilaiden turvallisuus. Oppilaan on tehtävä kotiläksyt, sekä oppitunneilla on oltava mukana tarvittavat koulutarvikkeet. Oppilas ei saa tuoda karkkia, purkkaa, teräaseita eikä elektroniikkalaitteita tunnille. Puhelin on pidettävä äänettömällä ja opettaja antaa luvan puhelimen käyttöön.*¹⁰¹

Iisalmen peruskoulun järjestyssäännöissä on lisäksi lueteltu, että *oppilas ei saa käyttää sopimatonta kieltä ja käyttäytyä epäkohteliaasti muita kohtaan. Kiusaaminen koulussa on kielletty ja oppilaiden on annettava työrauha muille oppilaille. Keppien, lumipallojen ynnä muiden heittäminen on kiellettyä. Oppilas ei saa ottaa muiden omaisuutta käyttöön ilman lupaa. Oppilaan*

⁹⁷ SiVM 18/2002, 5.

⁹⁸ Opetusministeriö 2000, 2.6.

⁹⁹ HE 205/2002 vp, 8.

¹⁰⁰ Kuusikko 2006, 8.

¹⁰¹ Iisalmen kaupunki:

<http://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Opetus->

[ja_koulutuspalvelut/Perusopetus/Koulut/Kirkonsalmen_koulu/Jarjestyssaannot.iw3](http://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Opetus-ja_koulutuspalvelut/Perusopetus/Koulut/Kirkonsalmen_koulu/Jarjestyssaannot.iw3) 20.11.2013

*on käyttäytyttävä ruokalassa hyvien tapojen mukaan, ja lisäksi oppilaan on noudatettava koulun antamia ohjeita.*¹⁰²

Iisalmen peruskoulussa edellä mainittujen järjestyssääntöjen vastainen teko on epäasiallista käyttäytymistä ja siitä oppilasta voidaan ojentaa tai rangaista. Lisäksi vastaan voi tulla erilaisia muita tilanteita, joita järjestyssäännöissä ei ole lueteltu. Niissä tilanteissa opettajalla ja rehtorilla on harkintavaltaa päättää, johtaako teko kurinpitotoimien aloittamiseen.

Sen arvioimisessa, onko oppilaan käytös tai teko sellainen, että oppilasta voidaan kurinpidollisesti rangaista tai ojentaa, voidaan käyttää *argumentum a fortiori* -päättelyä. A fortiori päätelyssä on olemassa kaksi eri muotoa, joista *argumentum a minore ad maius* -päättely sopii järjestyssääntöjen tulkintatilanteisiin. Kyseinen päättely soveltuu kieltonormeihin eli ”jos pienempi (vähempi) on kielletty sitä suuremmalla syyllä myös suurempi (enemmän) on kielletty”¹⁰³. Esimerkiksi, jos oppilas myöhästyy tunnilta 5 minuuttia, niin sitä suuremmalla syyllä on kiellettyä myöhästyä 10 minuuttia. Opettaja ja rehtori voivat arvioida tämän päättelymuodon avulla, onko järjestyssääntöjen rikkomus sellaista epäasiallista käyttäytymistä, että siitä voidaan ojentaa tai rangaista kurinpidollisesti.

Iisalmen peruskoulun järjestyssäännöt on laadittu selkeästi ja ne sisältävät konkreettisia esimerkkejä siitä, miten saa tai ei saa käyttäytyä. Kun koulun järjestyssäännöt on kirjoitettu selkeästi ja tarkasti, se helpottaa opettajan ja rehtorin arviointia siitä, onko oppilas rikkonut koulun järjestyssääntöjä eli käyttäytynyt epäasiallisesti.

3.2.3 Häirintä

Epäasiallisen käyttäytymisen termin avoimuuteen etsitään vastausta myös suunnitelmasta oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Perusopetuslaki velvoittaa opetuksen järjestäjää laatimaan kyseisen suunnitelman. Lisäksi opetuksen järjestäjän on toimeenpantava suunnitelma ja valvottava, että suunnitelma toteutuu perusopetuslain 29 §:n 2 momentin mukaisesti. Suunnitelman tarkoituksena on ehkäistä kiusaamista, väkivaltaa ja häi-

¹⁰² Iisalmen kaupunki:

<http://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Opetus->

[ja_koulutuspalvelut/Perusopetus/Koulut/Kirkonsalmen_koulu/Jarjestyssaannot.iw3](#) 20.11.2013

¹⁰³ Laakso 1990, 157.

rintää.¹⁰⁴ Oppitunneilla tapahtuvana häirinnän muotoina ovat muun muassa ”äänekäs luokkaan tulo, luvaton puhe, meluaminen, luokassa vaeltelu, työskentelyyn osallistumattomuus”¹⁰⁵.

Useiden eri koulujen kyseisessä suunnitelmassa on kerrottu, mitä koulukiusaaminen on. Kun koulukiusaamisen määritelmää on avattu, opettajien on helpompi myös puuttua siihen. Kaikissa lukemissani peruskoulujen järjestyssäännöissä koulukiusaaminen on kielletty. Koulukiusaamista voidaan näin ollen pitää epäasiallisen käyttäytymisenä, josta perusopetuslain mukaan voidaan rangaista kurinpidollisesti.¹⁰⁶

Nurmijärven peruskoulussa koulukiusaaminen on määritelty tarkasti. Fyysistä kiusaamista on ”lyöminen, tyrkkiminen, potkiminen, nipistely, maahan kaataminen, kamppaaminen, puskeminen, hiuksista vetäminen, kuristaminen, esineellä heittäminen ja kaikki muu käsiksi käyminen”. Psykkistä kiusaamista on ”pilkkaminen, haukkuminen, lällätys, häpäiseminen ja ilkkuva matkiminen, pelottelu, uhkaaminen, kiristäminen, syrjiminen, eristäminen, pakottaminen tekemään jotakin, tahallinen väärinneuvominen ja perättömien juttujen kertominen”. Lisäksi kiusaamista on ”toisen / toisten yllyttäminen yhtä vastaan, toisen puolustamisen estäminen ja yksin jättäminen, rahan kiristäminen, tavaroiden piilottelu, luvatta ottaminen tai särkeminen”.¹⁰⁷

Kun koulukiusaamisen määritelmää on näin hyvin avattu, se helpottaa opettajan ja rehtorin työtä. Määritelmän avulla on helppo arvioida sitä, mikä teko ylittää koulukiusaamisen rajan. Tämän lisäksi myös oppilaat tietävät, mitä koulukiusaaminen pitää sisällään, ja siksi he eivät voi vedota tietämättömyyteen koulukiusaamisen määritelmän sisällöstä.

Tulkittaessa sitä, onko oppilas häirinnyt opetusta tai muuten käyttäytynyt epäasiallisesti, voidaan käyttää *argumentum ex analogi* eli analogista päättelytapaa. Tässä päättelytavassa on kyse laissa mainitun ja laissa mainitsemattoman seikan samankaltaisuuden arvioinnista. Koska laissa ei ole tarkasti määritelty sitä, mitä epäasiallinen käytös ja häirintä ovat, soveltuu nii-

¹⁰⁴ Opetushallitus:

http://www.oph.fi/opetustoimen_turvallisuusopas/suunnitelmat_ja_asiakirjat/suunnitelma_oppilaiden_suojaamiseksi_vakivallalta_kiusaamiselta_ja_hairinnalta 19.11.2013

¹⁰⁵ HE 66/2013 vp, 6.

¹⁰⁶ Esimerkiksi Nurmijärven ja Iisalmen peruskoulun suunnitelmat.

¹⁰⁷ http://www.nurmijarvi.fi/filebank/5361-SUUNNITELMA_OPPILAIDEN_SUOJAAMISEKSI_VAKIVALLALTA.pdf

den arviointiin analoginen päättelytapa. Analogisessa päättelytavassa laajennetaan tulkintaa, koskemaan myös sitä seikkaa, mitä laki ei nimenomaisesti mainitse.¹⁰⁸

Esimerkiksi oppilas häiritsee opetusta paukuttamalla pulpettiin ja heittelemällä liidokkeja tunnilla. Näitä ei varsinaisesti mainita laissa häirintänä. Hallituksen esityksessä kuitenkin mainitaan, että meluaminen ja työskentelyyn osallistumattomuus ovat häirintää¹⁰⁹. Näin ollen opettaja voi tulkita, että liidokkien heittely tunnilla on opetukseen osallistumattomuutta ja pulpettiin paukuttaminen meluamista. Tämän laajentavan tulkinnan eli analogisen päättelytavan avulla, opettaja voi arvioida, onko jokin toiminta laissa tarkoitettua häirintää vai ei.

3.2.4 Epäasiallinen käytös työturvallisuuslaissa

Työturvallisuuslain (23.8.2002/738) 28 § sääntelee häirinnästä. Kyseisen pykälän mukaan työnantajalle on osoitettu velvoite ryhtyä toimenpiteisiin, jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, joka aiheuttaa haittaa tai vaaraa työntekijän terveydelle. Perusopetuslaki ei sisällä vastaavaa säännöstä. Perusopetuslaissa ei suoraan velvoiteta puuttumaan epäasialliseen käyttäytymiseen.¹¹⁰ Perusopetuslain 29.1 § turvaa oikeuden turvalliseen oppimisympäristöön ja se kattaa epäasialliseen käyttäytymiseen puuttumisen. Lisäksi perusopetuslain 36 §:ssä säädetään kurinpidon aloittamisesta sellaiseen oppilaaseen, joka käyttäytyy epäasiallisesti.

Hallituksen esityksen mukaan epäasiallinen kohtelu ja häirintä voi ilmetä työntekijöiden välillä tai esimiehen ja työntekijän välillä.¹¹¹ Työsuojeluhallinnon mukaan epäasiallinen käyttäytyminen on ”yleisen hyvän tavan vastaista käyttäytymistä, työvelvollisuuksien rikkomista tai lainvastaista käyttäytymistä”. Epäasiallisena kohteluna pidetään muun muassa henkilön ominaisuuksien mustamaalausta, esimerkiksi luonteenpiirteiden tai yksityiselämän negatiivista korostamista tai mielenterveyden kyseenalaistamista. Epäasiallista kohtelua on myös työyhteisön ulkopuolelle jättäminen, uhkailu, fyysinen väkivalta ja nöyryyttävien käskyjen antami-

¹⁰⁸ Laakso 1990, 152–153.

¹⁰⁹ HE 66/2013 vp, 6.

¹¹⁰ HE 59/2002 vp, 40 ja Mäntylä ym. 2013, 36.

¹¹¹ HE 59/2002 vp, 40.

nen.¹¹² Epäasiallinen kohtelu on loukkaavaa käyttäytymistä toista kohtaan, joka ilmenee sanoin, toimin tai asentein¹¹³.

Työturvallisuuslain määritelmä epäasialliseen käytökseen voisi soveltua myös peruskouluun ja oppilaan epäasiallisen käytöksen määrittämiseen. Perusopetuksessa epäasiallisena käytöksenä voisi pitää yleisen hyvän tavan vastaista käyttäytymistä, perusopetuslaissa asetettujen velvoitteiden rikkomista tai muun lain vastaista käytöstä. Hyvän tavan vastaisena käytöksenä voidaan pitää juuri järjestyssääntöjen rikkomista tai muita yleisesti perusopetuksessa tunnettuja käyttäytymisohjeita. Kurinpitokeinojen ja rangaistusten käyttö on mahdollista, jos oppilas rikkoo perusopetuslaissa hänelle asetettuja velvoitteita.

Epäasiallinen käytös voidaan nähdä perusopetuksessa samankaltaisesti, kuin se on määritelty työturvallisuuslaissa ja sen pohjalta annetussa työsuojeluhallinnon ohjeessa. Peruskoulussa epäasiallisena kohteluna voidaan pitää, kuten työsuojelussakin, henkilön ominaisuuksien arvioimista negatiivisesti. Tällä tarkoitetaan henkilön ulkonäön, luonteenpiirteiden tai vaatteiden arvostelua. Epäasiallisena kohteluna voidaan pitää oppilaan kotiolojen esiintuontia negatiivisessa mielessä koulussa. Myös oppilaan jättäminen ulkopuolelle eli oppilasta ei oteta mukaan muiden oppilaiden leikkeihin tai tehtävien tekoon on epäasiallista kohtelua.

Perusopetuslain sallimat kurinpitokeinot ja -rangaistukset käsitellään seuraavassa luvussa yksityiskohtaisesti. Kurinpitokeinot ja -rangaistukset on järjestetty siten, että ensiksi käsitellään lievintä mahdollista ojentamiskeinoa, jonka jälkeen siirrytään asteittain vakavampaan kurinpitokeinoon. Ensiksi tutkitaan ojentamiskeinoja eli kasvatuskeskustelua, oppilaan poistamista tunnilta, jälki-istuntoa sekä oppilaan opetuksen epäämistä jäljellä olevan työpäivän ajaksi. Tämän jälkeen käsitellään varsinaisia kurinpitorangeistuksia, joita ovat kirjallinen varoitus sekä oppilaan määräaikainen erottaminen.

¹¹² Työsuojeluhallinto 2005, 18–19.

¹¹³ Työturvallisuuskeskus:

<http://www.ttk.fi/index.phtml?s=135> 25.11.2013

4. OPPILAAN OJENTAMISKEINOT JA KURINPITORANGAISTUKSET

4.1 Oppilaan ojentaminen

4.1.1 Kasvatuskeskustelu

Kasvatuskeskustelu on uusi perusopetuslakiin kirjattu keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen. Perusopetuslain 35 a § on tullut voimaan 1.1.2014.¹¹⁴ Kasvatuskeskustelua voidaan pitää varhaisena puuttumisena oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen¹¹⁵. Varhaisen puuttumisen avulla oppilaalla esiintyviin ongelmiin pyritään löytämään ratkaisu aikaisessa vaiheessa. Varhaisesta puuttumisesta voidaan käyttää synonyymeja ”varhainen tuki, välittäminen, varhainen vastuu ja lapsesta huolehtiminen”.¹¹⁶

Ennen 1.1.2014 *perusopetuslaki* on puuttunut oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen keskustelullisin keinoin vasta, kun ojentamisesta tai kurinpidosta on päätetty. Perusopetuslain 31 § 3 momentin mukaan opetuksen järjestäjän on huolehdittava oppilaalle järjestettävästä oppilashuollosta, jos oppilas on saanut kurinpitorangeistuksen tai häneltä on evätty opetus jäljellä olevan päivän ajaksi¹¹⁷. Oppilaan ongelmien selvittämiseen on käytetty oppilashuollon keinoja jälkikäteen¹¹⁸.

Kasvatuskeskustelulla painotetaan selkeästi oppilaan ongelmiin puuttumista heti ongelman ilmaannuttua. Kasvatuskeskustelu on kasvatuksellinen keino oppilaan käyttäytymisen parantamiseksi¹¹⁹. Vaikka ennen 1.1.2014 perusopetuslaki ei ole sisältänyt säännöstä kasvatuskeskustelusta, niin käytännössä oppilas ja opettaja ovat käyneet keskustelua oppilaan epäasiallisesta käyttäytymisestä ennenkin. Uuden säännöksen voimaantulo perusopetuslakiin, antaa oppilaan ja opettajan välille käytävään keskusteluun tukea lainsäädännön tasolla. Nina Lahtinen sanoi Ylen aamu-tv:ssä, että ”laki kirjaa nyt sellaiset käytänteet, joita on jo ennen käytetty”.¹²⁰

¹¹⁴ HE 66/2013 vp, 45.

¹¹⁵ Huhtanen 2007, 151.

¹¹⁶ Huhtanen 2007, 22 ja 28.

¹¹⁷ HE 205/2002 vp, 24.

¹¹⁸ Huhtanen 2007, 188.

¹¹⁹ HE 66/2013 vp, 45.

¹²⁰ YLE:

<http://areena.yle.fi/tv/2127402> 12.1.2014

Opettajan tehtävänä opettamisen lisäksi on ”oppilaiden oppimisen turvaaminen ja häiriötekijöihin puuttuminen”. Opettaja havainnoi opetusryhmäänsä. Jos opettaja havaitsee, että jonkun oppilaan koulunkäynti ei suju opetuksen tavoitteiden mukaisesti, opettajan tulee puuttua siihen. Opettaja puuttuu oppilaan käyttäytymiseen kielloin, käskyin, rangaistuksin tai ohjaamalla oppilaan pienryhmään.¹²¹ Nyt tämä varhaisen puuttumisen keino on kasvatuskeskustelu ja se on ensisijainen keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen¹²².

Kasvatuskeskusteluun joutuisi oppilas, joka häiritsee opetusta, muuten rikkoo koulun järjestystä tai menettelee vilpillisesti. Jos oppilas kasvatuskeskustelun jälkeen käyttäytyisi uudelleen epäasiallisesti, voitaisiin hänet määrätä uudestaan kasvatuskeskusteluun. Oppilas voidaan määrätä myös suoraan jälki-istuntoon, ilman toista kasvatuskeskustelua, mikäli se on perusteltua. Oppilas voidaan velvoittaa osallistumaan kasvatuskeskusteluun enintään kahden tunnin verran.¹²³ Kai-Ari Lundell kertoi Ylen aamu-tv:ssä, että kasvatuskeskustelua oppilaan kanssa on jo ennekin käyty, ja se on tehokas tapa puuttua oppilaan käyttäytymiseen. Lundell pitää hyvänä asiana sitä, että kasvatuskeskusteluun voidaan kutsua nyt myös vanhemmat, sillä heillä on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta.¹²⁴

Opettajalla ja rehtorilla on toimivalta määrätä oppilas kasvatuskeskusteluun. Kasvatuskeskustelun ajankohta on opettajalla ja rehtorilla vapaasti päätettävissä. Kasvatuskeskustelu voidaan käydä heti epäasiallisen käyttäytymisen jälkeen tai esimerkiksi koulupäivän päätyttyä. Oppilaan huoltajalle tulee ilmoittaa kasvatuskeskustelusta ja hänelle tulee varata mahdollisuus osallistua kasvatuskeskusteluun, jos se katsotaan tarpeelliseksi. Kasvatuskeskusteluun voivat osallistua oppilaan opetukseen ja oppilashuoltoon, koulun henkilökuntaan kuuluvat henkilöt. Tällaisia henkilöitä ovat oppilaan opettaja, rehtori, koulupsykologi tai koulukuraattori. Koulun tulisi ennakolta miettiä, miten kasvatuskeskustelu järjestetään ja miten siinä menetellään.¹²⁵

Kasvatuskeskustelussa oppilaan kanssa yhdessä selvitetään epäasiallista käyttäytymistä. Oppilaalle esitetään avoimia kysymyksiä ja niiden avulla kartoitetaan tilannetta¹²⁶. Teko tai laiminlyönti yksilöidään, oppilasta kuullaan sekä selvitetään käyttäytymisen syyt ja seuraukset.

¹²¹ Huhtanen 2007, 45 ja 48.

¹²² HE 66/2013 vp, 45.

¹²³ HE 66/2013 vp, 45.

¹²⁴ YLE:

<http://areena.yle.fi/tv/2127402> 12.1.2014

¹²⁵ HE 66/2013 vp, 45.

¹²⁶ Huhtanen 2007, 153.

Kasvatuskeskustelun avulla oppilaan tulisi ymmärtää, mikä hänen käytöksessään tai teossaan on ollut virheellistä. Kasvatuskeskustelun avulla pyritään ”aukaisemaan oppilaan silmät” tapahtuneesta¹²⁷. Oppilasta ohjataan kasvatuksellisin keinoin jatkossa käyttäytymään ja toimimaan oikein.¹²⁸ Varhainen puuttuminen kokonaisuudessaan on prosessinomainen, joista kasvatuskeskustelu kuuluu ihan ensimmäisiin keinoihin oppilaan ongelmien selvittämisessä¹²⁹.

4.1.2 Oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi

Perusopetuslain 36.2 §:n mukaan opetusta häiritsevä oppilas voidaan määrätä poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan. Toimivalta tässä tilanteessa on perusopetusasetuksen 18 §:n mukaan oppilaan opettajalla. Oppilas voidaan määrätä poistumaan myös koulun järjestämästä tilaisuudesta. Toimivalta tällöin on koulun rehtorilla.

Oppilaan poistaminen luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, on opetus-tilanteen rauhoittamiseen soveltuva keino. Muilla oppilaille on oikeus opetukseen perustuslain 16 §:n 1 momentin mukaan, ja yksi oppilas ei voi loukata tätä oikeutta. Siksi häiritsevän oppilaan poistaminen, turvaa muiden oppilaiden oikeuden opetukseen. Opettajalla ja rehtorilla on käytössä harkintaa, sillä he määrittelevät sen, mikä on sellaista häirintää, että muiden oppilaiden oikeus opetukseen ei toteudu. Oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi, on toiseksi lievin ojentamiskeino perusopetuksessa.¹³⁰

Toimivalta oppilaan poistamisessa on määritelty tarkasti perusopetusasetuksessa. Oppilaan poistamisesta ei näin ollen voi päättää esimerkiksi koulunkäyntiavustaja tai muu koulussa työskentelevä, esimerkiksi kouluisäntä, siivooja tai vahtimestari.¹³¹ Ojentamis-, turvaamis- ja kurinpitotoimenpiteiden käytöstä tehdyn tutkimuksen mukaan 32 % kouluista on käyttänyt oppilaan poistamista oppitunnilta ojentamiskeinona.¹³²

Oppilaan määrääminen poistumaan luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, lähtee liikkeelle siitä, että opettaja aluksi ilmoittaa oppilaalle, että hän häiritsee opetusta.

¹²⁷ Huhtanen 2007, 153.

¹²⁸ HE 66/2013 vp, 45.

¹²⁹ Huhtanen 2007, 28.

¹³⁰ Hakalehto-Wainio 2012, 192.

¹³¹ Lahtinen 2011, 271.

¹³² Rimpelä ym. 2010, 213.

Tämän lisäksi opettaja ilmoittaa oppilaalle, että, jos hän jatkaa tätä käytöstä, niin seurauksena on, että hänet määrätään poistumaan tunnilta.¹³³ Oppitunneilla tapahtuvaa häirintää ovat esimerkiksi ”äänekäs luokkaan tulo, luvaton puhe, meluaminen, luokassa vaeltelu ja työskentelyyn osallistumattomuus”¹³⁴. Näiden syiden johdosta, opettaja voi määrätä oppilaan poistumaan jäljellä olevan tunnin ajaksi.

Oppilaan poistamisessa oppitunnilta hankaluutta aiheuttaa se, että oppilasta on valvottava myös silloin, kun oppilas on poistettu opetustilasta.¹³⁵ Tämä perustuu siihen, että opetuksen järjestäjällä on velvollisuus valvoa oppilaita koulun työpäivien aikana. Opettajilla on erityinen valvonta- ja ohjausvelvollisuus oppilaisiin nähden. Tämä tarkoittaa sitä, että kukin opettaja vastaa itse siitä, että valvonta toteutuu asianmukaisesti. Turvallisuuden kannalta oppilaiden valvonta on merkityksellinen. Jos valvonta laiminlyödään ja oppilaan oikeus turvalliseen opiskelu-ympäristöön vaarantuu, saattaa tämä muodostaa vastuuperusteen. Valvonnan merkitystä korostaa se, että perusopetuslaissa on säännös oppilaan oikeudesta turvalliseen opiskelu-ympäristöön.¹³⁶

Kun oppilas määrätään poistumaan, oppilasta ei tarvitse kuulla. Tämä on perusopetuslaissa poikkeuksellista. Käytännössä tässä tilanteessa kuuleminen olisi hankalaa. Oppilaan poistamisesta on ilmoitettava oppilaan huoltajalle.¹³⁷

Oppilaan poistaminen luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, vaikuttaa oppilaan oikeuteen saada perusopetusta. Poistamistilanne on tarkoitettu lähinnä yksittäisiä tilanteita varten. Oppilasta ei saa poistaa tunnilta jatkuvasti. Myös epäasiallisesti käyttäytyväällä oppilaalla on oikeus perusopetukseen perustuslain 16 §:n 1 momentin mukaan. Yksittäisessä poistamistilanteessa, oppilas ei jää opetuksesta niin paljon jälkeen, että oikeus perusopetukseen loukkaantuisi.¹³⁸

Jos oppilaan häirintä oppitunneilla on toistuvaa, tulee tilanteeseen puuttua muilla keinoilla. Muita keinoja ovat oppilashuollon toimenpiteet. Oppilashuolto koostuu opetuksen järjestäjän hyväksymästä opetussuunnitelman mukaisesta oppilashuollosta sekä muista oppilashuollon palveluista, joita ovat kouluterveydenhuolto sekä lastensuojelulain tarkoittama kasvatuksen

¹³³ Lahtinen 2011, 276.

¹³⁴ HE 66/2013 vp, 6.

¹³⁵ Hakalehto-Wainio 2012, 192.

¹³⁶ Opetusministeriön työryhmän muistio 20:2000, 23.

¹³⁷ HE 205/2002 vp, 25.

¹³⁸ Hakalehto-Wainio 2012, 193.

tukeminen. Oppilashuollon tarkoituksena on huolehtia oppilaan fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista¹³⁹.

4.1.3 Jälki-istunto

Jälki-istunto on oppilaaseen kohdistuva ojentamiskeino. Jälki-istunto ei ole kurinpitorangastus.¹⁴⁰ Perusopetuslain mukaan oppilaan opettaja voi määrätä oppilaan jälki-istuntoon enintään kahdeksi tunniksi, jos oppilas häiritsee opetusta, rikkoo koulun järjestystä tai menettelee vilpillisesti. Oppilaalla on perusopetuslain 35 §:n mukaan velvollisuus käyttäytyä asiallisesti, ja tämän vuoksi epäasiallinen käytös perusopetuksessa voi johtaa jälki-istuntoon.¹⁴¹

Hallituksen esityksessä ei tarkasti määritellä tilanteita, joiden seurauksena oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon.¹⁴² Opettajalla on käytössä harkintaa sen määrittämisessä, milloin oppilaan epäasiallinen käytös aiheuttaa jälki-istunnon. Tämän vuoksi opettajilla tulisi olla yhteneväisesti tiedossa ne tilanteet tai teot, joista oppilaalle seuraa jälki-istuntoa. Myös oppilaiden ja oppilaiden vanhempien on tiedettävä nämä tilanteet, jotta kenelläkään ei ole epäselvyyttä koulun noudattamasta linjauksesta jälki-istuntoon määräämisessä.¹⁴³ Jälki-istuntoon määräämisessä tulee olla yhdenmukainen linja opettajien kesken¹⁴⁴.

Jälki-istuntoon voidaan määrätä oppilas, joka häiritsee opetusta. Jälki-istuntoa parempi ratkaisu olisi poistaa häiritsevä oppilas tunnilta, jotta muiden oppilaiden työrauha ei häiriinny. Jos tunnilta poistamisen jälkeenkin oppilaan häiritsevä käytös jatkuu, niin silloin oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon. Jälki-istunto on näin ollen vakavampi seuraamus, kuin luokasta poistaminen jäljellä olevan oppitunnin ajaksi.¹⁴⁵

Oppilaalle voidaan määrätä jälki-istunto silloin, kun hän rikkoo järjestyssääntöjä. Perusopetuslaissa on opetuksen järjestäjälle asetettu velvoite hyväksyä koululle järjestyssäännöt tai muut järjestysmääräykset.¹⁴⁶ Järjestyssäännöt sisältävät määräyksiä oppilaan koulupäivään liittyvien toimintojen osalta. Järjestyssäännöt voivat sisältää määräyksiä, miten käyttäydytään

¹³⁹ Opetushallitus 2004, 24.

¹⁴⁰ Lahtinen - Lankinen 2010, 314.

¹⁴¹ HE 205/2002 vp, 9.

¹⁴² HE 205/2002 vp, 8-9.

¹⁴³ Hakalehto- Wainio 2012, 194.

¹⁴⁴ Lahtinen 2011, 285.

¹⁴⁵ Hakalehto- Wainio 2012, 194.

¹⁴⁶ HE 205/2002 vp, 8 ja 16.

koulun matkalla, oppitunnilla, ruokailun aikana, välitunnilla ja koulupäivän päätyttyä. Jos oppilas rikkoo jotakin säännöistä, voidaan hänelle määrätä jälki-istunto.¹⁴⁷

Kolmas tilanne, jolloin oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon, on vilpillinen käytös. Vilpillistä käyttäytymistä on esimerkiksi luntaaminen, kotitehtävien kopiointi muilta oppilailta ja esitelmien plagiointi. Järjestyssäännöissä olisi hyvä kertoa ne teot, jotka täyttävät vilpillisen käyttäytymisen perusteet.¹⁴⁸

Toimivalta oppilaan määräämisessä jälki-istuntoon on oppilaan opettajalla perusopetusasetuksen 18 §:n mukaan. Rehtori katsotaan opettajaksi niissä tilanteissa, joissa hän opettaa oppilasta. Rehtorilla on tällöin toimivalta määrätä oppilas jälki-istuntoon. Kouluavustajat ynnä muut eivät ole opettajia, ellei ole erikseen määrätty, että he sijaistavat opettajaa. Jotta kouluavustaja voidaan katsoa opettajan sijaiseksi, on hänen solmittava uusi palvelussuhdesopimus opettajan työstä. Tämä vapauttaa henkilön kouluavustajan työstä ja tämän jälkeen” kouluavustajalla” on toimivalta ja vastuu opettajan työstä.¹⁴⁹

Ennen kuin oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon, tulee jälki-istuntoon johtava teko yksilöidä. Lisäksi oppilasta on kuultava ja hankittava muu tarpeellinen selvitys. Jälki-istunto on kirjattava, sekä oppilaan huoltajalle tulee ilmoittaa jälki-istunnosta.¹⁵⁰ Jälki-istuntojen kirjaimista puoltaa se, että niistä saa hyvin jälkikäteen tietoa siitä, mistä tilanteista jälki-istuntoa on annettu. Kirjaaminen on tärkeää myös siksi, että koulussa on toimittu yhdenmukaisesti.¹⁵¹

Suomalaisissa peruskouluissa jälki-istuntoa on käytetty eniten kurinpitokeinoista.¹⁵² Jälki-istunto on siinä mielessä hyvä oppilaan ojentamisen keinoista, sillä se ei vaikuta oppilaan oikeuteen saada perusopetusta. Oppilaan poistaminen tunnilta rajoittaa oppilaan oikeutta opetukseen, mutta jälki-istunnolla ei ole tätä vaikutusta.¹⁵³

Jälki-istunnon järjestämisaikakohdasta on tehty tarkennuksia 1.1.2014. Jälki-istuntoa ei saa järjestää siten, että oppilas jää jälkeen opetussuunnitelman mukaisesta tai koulun toimintaa ohjaavan muun suunnitelman mukaisesta opetuksesta. Tällä perusopetuslakiin lisätyllä säännöksellä estetään oppilaan ojentaminen ja rankaiseminen kahteen kertaan. Tämä tarkoittaa

¹⁴⁷ Kuusikko 2006, 8.

¹⁴⁸ Hakalehto-Wainio 2012, 195.

¹⁴⁹ Lahtinen 2011, 285.

¹⁵⁰ HE 205/2002 vp, 9.

¹⁵¹ Lahtinen 2011, 286.

¹⁵² ks. Rimpelä – Fröjd – Peltonen, 213–214.

¹⁵³ Hakalehto-Wainio 2012, 194.

sitä, ettei jälki-istunnon lisäksi oppilasta voi jättää pois koulun muusta toiminnasta. Tällä lisäyksellä tarkennetaan yhä enemmän sitä, että jälki-istunto on oppilaan vapaa-aikaan kohdistuva ohjelmakompleksi.¹⁵⁴ Yleensä jälki-istunto suoritetaan koulupäivän päätyttyä. Hankaluutta voi aiheuttaa se, että monella oppilaalla lähtee koulukyyti heti koulupäivän päätyttyä, ja sen vuoksi jälki-istunnon suorittaminen voi olla mahdotonta.¹⁵⁵

Jälki-istunnon toteuttamistapaa on myös tarkennettu lakimuutoksella 1.1.2014. Hallituksen esityksen mukaan kirjallisten ja suullisten tehtävien ja harjoitusten teettäminen jälki-istunnossa on mahdollista. Oppilas voidaan määrätä myös istumaan hiljaa jälki-istunnossa. Jälki-istunnossa suoritettavien tehtävien tulee tukea oppilaan kasvatusta, opetusta ja kehitystä, kuten opetuksen tavoitteeksi on asetettu perusopetuslain 2 §.¹⁵⁶

Uusilla lakimuutoksilla on tarkoitus yhtenäistää peruskouluissa käytettävää menettelyä. Yhdenmukainen toiminta takaa tasavertaisen kohtelun ympäri Suomen. Tämän lisäksi oppilaiden ja opettajien oikeusturva paranee.¹⁵⁷

4.1.4 Oppilaan opetuksen epäminen jäljellä olevan päivän ajaksi

Perusopetuslain 36 §:n 3 momentin mukaan oppilaan osallistuminen opetukseen voidaan evätä jäljellä olevan päivän ajaksi *kahdessa eri tilanteessa*. Epäämisen syynä voi olla se, *että oppilas käyttäytyy niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii*. Toinen tilanne, jolloin oppilaan osallistuminen opetukseen voidaan evätä, on silloin, kun *oppilas käyttäytymisellään häiritsee opetusta ja opetus tai muu toiminta sen vuoksi vaikeutuu kohtuuttomasti*.¹⁵⁸

Sivistysvaliokunta on mietinnössään painottanut, että kyseessä on kaksi täysin erilaista epäämistilannetta. Oppilas, joka häiritsee opetusta, ei vaaranna turvallisuutta. Sen sijaan oppilas, joka vaarantaa turvallisuutta voi käyttäytyä hyvin aggressiivisesti ja uhkaavasti.¹⁵⁹

Opettajalla ja rehtorilla on harkintavaltaa arvioida tilanne, milloin opetus häiriintyy niin kohtuuttomasti, että oppilaan osallistuminen opetukseen evätään jäljellä olevan päivän ajaksi.

¹⁵⁴ HE 66/2013 vp, 46.

¹⁵⁵ Hakalehto-Wainio 196, 198.

¹⁵⁶ HE 66/2013 vp, 46.

¹⁵⁷ HE 66/2013 vp, 46.

¹⁵⁸ Lahtinen 2012, 291.

¹⁵⁹ SiVM 18/2002 vp, 6.

Lievempi vaihtoehto tässä tilanteessa on oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi. Opettaja ja rehtori harkitsevat, kumpi vaihtoehdoista soveltuu tilanteeseen, eli minkä asteista oppitunnin häirintä on. Hallituksen esityksessä kuitenkin korostetaan, että opetuksen epäämistä jäljellä olevan päivän ajaksi tulisi käyttää vain äärimmäisen harvoin¹⁶⁰.

Oppilaan opetuksen epääminen väkivaltaisen ja uhkaavan käyttäytymisen vuoksi on luultavasti helpompi määritellä ja toteuttaa, kuin tilanne, jossa oppilas häiritsee opetusta kohtuuttomasti. Oppilaan uhkaavan ja väkivaltaisen käyttäytymisen määrittelemine on aika selkeää, sillä jos muiden oppilaiden tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän turvallisuus kärsii, oppilaan oikeus opetukseen tulee evätä jäljellä olevan päivän ajaksi. Kyseisessä tilanteessa on kysymys etenkin fyysisestä turvallisuudesta¹⁶¹.

*Apulaisoikeusasiamies on antanut ratkaisun tilanteessa, jossa oppilas oli jätetty pois leirikoulumatkalta ennakoitujen kurinpito-ongelmien perusteella. Koulun rehtori oli ilmoittanut kantelijalle muutama viikko ennen leirikoulun alkamista, että hänen perheeseensä sijoitetun lapsen leirikoulumatka peruuntuu, koska on aihetta epäillä, että oppilas käyttäytyy leirikoulumatkalla epäasiallisesti. Poisjättämisen syynä oli epäily, että oppilas aiheuttaa turvallisuusriskin. Kantelijalle oli ilmoitettu poisjättämisestä koulun pihatalkoiden yhteydessä. Tapauksen keskeisiä oikeussääntöjä ovat oppilaan subjektiivinen oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta ja Suomen perustuslain 6 §:n säännös, jonka mukaan ihmisiä ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisun mukaan leirikoulumatkalta poisjättäminen ennakoitujen käyttäytymishäiriöiden perusteella ei ollut lainmukainen. Oppilaaseen ei saa kohdistaa muita kuin perusopetuslaissa säädettyjä kurinpitokeinoja ja -rangaistuksia. Perusopetuslaissa ei ole säädetty, että oppilaan oikeus opetukseen voitaisiin evätä ennakolta.*¹⁶²

Opetuksen epääminen on turvaamistoimenpide, ei niinkään kurinpidollinen ojentamiskeino. Opetuksen epäämisellä turvataan muiden oppilaiden ja koululla työskentelevien perusoikeuksia. Opetuksen epäämistä ei siksi tule käyttää tavanomaisena ojentamiskeinona. Perusopetuslaki määrittelee opetuksen epäämisen opettajan tai rehtorin mahdolliseksi opetustilanteen rauhoittamiskeinoksi sekä oppimisympäristön turvallisuutta ylläpitäväksi keinoksi. Tätä turvaa-

¹⁶⁰ HE 205/2002 vp, 25.

¹⁶¹ HE 205/2002 vp, 17.

¹⁶² AOA 7.11.2011, 3263/4/10.

mistoimenpidettä tulisi käyttää, kun se edellytykset täyttyvät, mutta kuitenkin hyvin harkitusti.¹⁶³

Opetuksen epäämistä koskeva säännös on otettu perusopetuslakiin vuonna 2003. Tämän säännöksen tarkoituksena on sivistysvaliokunnan antaman mietinnön mukaan ”olla säännelty muoto puuttumattomuuden ja poliisille ilmoittamisen välille”.¹⁶⁴

Päätöksen oppilaan opiskeluoikeuden epäämisestä loppupäiväksi tekee koulun rehtori. Oppilaan opettajalla ei tässä tilanteessa ole toimivaltaa. Ennen kuin rehtori tekee päätöksen, on oppilasta kuultava. Oppilaan vanhempia ei kuitenkaan ole tarvetta kuulla, vaan heille tulee ainoastaan ilmoittaa opetuksen epäämisestä.¹⁶⁵ Hakalehto-Wainio on tulkinnut ilmoitusvelvollisuutta siten, oppilaan vanhemmille olisi hyvä ilmoittaa opetuksen epäämisestä etukäteen, koska opetuksen epääminen on hyvin poikkeuksellinen tilanne ja päätöksen kohteena on lapsi.¹⁶⁶

Perusopetuslain 36 h §:ssä säädetään, että oppilaalle, jolta on evättä oikeus opetukseen jäljellä olevan työpäivän ajaksi, on järjestettävä tarvittava oppilashuolto. Oppilashuolto katsotaan tarpeelliseksi järjestää silloin, kun oppilaalle on määrätty kurinpitorangaistus tai oppilaalta on evätty oikeus opetukseen jäljellä olevan työpäivän ajaksi. Hallituksen esityksessä korostetaan, että kurinpitotoimien tarkoituksena on ohjata oppilasta muuttamaan epäasiallista käyttäytymistään. Edellä olevissa tilanteissa katsotaan, että kurinpitotoimen ohella oppilaalle on järjestettävä oppilashuolto, sillä pelkästään oppilaalle annettu kurinpitorangaistus tai opetuksen epääminen ei ohjaa oppilasta muuttamaan käytöstään.¹⁶⁷

Oppilashuolto on tarpeellista sillä syy oppilaan häiritsevälle ja epäasialliselle käytökselle voi olla jossain muualla. Hallituksen esityksestä käy ilmi, että ”osalle lapsista on kasautunut ongelmia, jotka näkyvät huonontuneena terveytenä, oppimisvaikeuksina sekä sosiaalisen hyvinvoinnin heikkenemisenä”. Oppilashuollon tarkoituksena on edistää ja ylläpitää oppilaan psyykkistä ja fyysistä terveyttä, sosiaalista hyvinvointia sekä edistää oppilaan oppimista.¹⁶⁸ Sivistysvaliokunnan mietinnön mukaan oppilashuolto tulee aloittaa heti, kun oppilas on saa-

¹⁶³ HE 205/2002 vp, 25–26.

¹⁶⁴ SiVM 18/2002, vp, 5.

¹⁶⁵ HE 205/2002 vp, 26 ja POL 36 a §.

¹⁶⁶ Hakalehto-Wainio 2012, 200.

¹⁶⁷ HE 205/2002 vp, 15.

¹⁶⁸ HE 205/2002 vp, 12 ja 15.

nut kurinpitorangeistuksen tai häneltä on evätty oikeus opetukseen jäljellä olevan päivän ajaksi.¹⁶⁹

Kun rehtori epää oppilaan oikeuden opetukseen loppupäiväksi, oppilaan huoltajalle ilmoitetaan asiasta ja pääsääntöisesti oppilaan huoltaja tulee hakemaan oppilaan koulusta. Vastaan voi tulla kuitenkin tilanne, jolloin oppilaan huoltaja ei hae lastaan. Perusopetuslain 36 h §:ssä säädetään, että oppilasta ei saa jättää ilman valvontaa opetuksen epäämisen jälkeen. Kunnan sosiaalihuollon kanssa tehdään yhteistyötä näissä tilanteissa ja mahdollisesti oppilas voidaan siirtää lastensuojelulaitokseen odottamaan, että huoltaja hakee hänet.¹⁷⁰

Oppilaan opetuksen epäämistä tulisi käyttää harvoin ja hyvin harkitusti¹⁷¹. Koska perusopetuslaissa on opetuksen epäämiseen mahdollistava säännös, niin silloin, kun epäämisen perusteet täyttyvät, tulisi turvaamistoimenpidettä myös käyttää. Turvallisuutta vaarantavan oppilaan opetuksen epääminen tulee kyseeseen tilanteissa, jossa on ilmeinen vaara, että muiden oppilaiden tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän turvallisuus vaarantuu¹⁷². Sen sijaan rehtorilla on käytössä laajasti harkintaa arvioidessaan sitä, milloin oppilas aiheuttaa niin paljon häirintää oppitunnilla, että opetus vaikeutuu kohtuuttomasti, ja sen vuoksi oppilaan opetuksen epääminen loppupäiväksi tulee kyseeseen.

Ojentamis-, turvaamis- ja kurinpitotoimenpiteiden käyttämistä vuosina 2008–2009 koskevan tutkimuksen mukaan, opetuksen epäämistä kurinpidollisena keinona on käytetty hyvin harvoin. Kouluista 81 % ei ollut käyttänyt oppilaan opetuksen epäämistä kertaakaan. Tutkimukseen vastanneista kouluista 11 % oli käyttänyt tätä keinoa ja 8 % ei tiennyt oliko koulussa käytetty kyseistä turvaamistoimenpidettä vai ei.¹⁷³

4.1.5 Kotitehtävien teko koulupäivän päätyttyä

Edellä olevien ojentamiskeinojen ohella, oppilas voidaan määrätä suorittamaan kotiläksyjä koulupäivän päätyttyä. Perusopetuslain 36 §:n 4 momentin mukaan oppilas, joka on laimin-

¹⁶⁹ SiVM 18/2002, 5.

¹⁷⁰ Lahtinen 2011, 292.

¹⁷¹ HE 205/2002 vp, 25.

¹⁷² HE 205/2002 vp, 19.

¹⁷³ Rimpelä ym. 2010, 213.

lyönyt kotitehtäviensä teon, voidaan koulupäivän päätyttyä tunniksi kerrallaan määrätä suoritamaan tehtäviään valvonnan alaisena.

Tämä ojentamiskeino on yhteydessä oppilaalle perusopetuslain 35 §:ssä annettuun velvoitteeseen suorittaa tehtävänsä tunnollisesti. Oppilaan huoltajalla ja opettajalla on jaettu vastuu oppilaan kotitehtävien suorittamisesta. Oppilaan huoltajan tulee innostaa oppilasta suoritamaan läksyt ja kertoa oppilaalle mikä merkitys on sillä, että läksyt tehdään tunnollisesti. Huoltajan tehtävänä ei ole neuvoa ja opettaa oppilasta läksyjen teossa. Silloin, kun oppilas ei osaa itsenäisesti tehdä läksyjä, niin huoltajan tulisi olla yhteydessä kouluun, jotta oppilaalle voidaan järjestää tukiopetusta. Opettajan tehtävänä on valvoa, että kotiläksyt suoritetaan tunnollisesti. Läksyjen tekemättä jättäminen ja osaamattomuus ovat kaksi eri asiaa. Jos oppilas ei ole osannut tehdä läksyjä, häntä ei jätetä koulupäivän päätyttyä tekemään niitä. Sen sijaan oppilas, joka on jättänyt läksyt tekemättä, voidaan koulupäivän päätyttyä jättää suoritamaan läksyt valvonnan alaisena.¹⁷⁴

Perusopetuslain mukaan tekemättä jääneet läksyt tehdään koulupäivän päätyttyä. Tämä ei sanamuodon mukaan tulkittaessa jätä epäselvyyttä ajankohdasta, milloin tehtävät tulee suorittaa. Perusopetuslaki ei määrittele sitä, tulisiko koulutehtävät suorittaa samana päivänä vai eripäivänä, kun läksyt on jäänyt tekemättä. Tämän suhteen kouluilla on käytössä harkintaa. Kouluilla voi olla käytössä rästientekopäivä, jolloin kaikki oppilaat, joilla läksyt on jäänyt tekemättä, jäävät suoritamaan tehtäviään valvonnan alaisena. Oppilaiden huoltajilla tulee olla tiedossa käytäntö, miten unohtuneet kotitehtävät suoritetaan koulussa. Oppilaan huoltajalle tulee aina myös ilmoittaa, jos oppilas joutuu jäämään tekemään koulutehtäviä koulupäivän päätyttyä.¹⁷⁵

Kotiläksyjen tekeminen koulupäivän päätyttyä luokitellaan perusopetuslaissa kurinpitokeinoksi, joka määrätään oppilaalle silloin, kun hän on jättänyt kotiläksyt tekemättä. Perusopetusasetuksen 18 §:n mukaan tehtävien suorittamisesta työpäivän päätyttyä, päättää oppilaan opettaja.

¹⁷⁴ Lahtinen 2011, 272–273.

¹⁷⁵ Lahtinen 2011, 273–274.

4.2 Kurinpitörangaistukset

4.2.1 Kirjallinen varoitus

Kirjallinen varoitus on toinen kurinpitörangaistuksista. Kirjallinen varoitus voidaan perusopetuslain 36 §:n 1 momentin mukaan antaa oppilaalle, joka häiritsee opetusta, rikkoo koulun järjestystä tai menettelee vilpillisesti.¹⁷⁶

Kirjallinen varoitus on kurinpitörangaistus ja se on vakavampi seuraamus kuin kasvatustalkustelu, luokasta poistaminen, jälki-istunto tai opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi¹⁷⁷. Tästä voidaan päätellä se, että myös teko tai laiminlyönti, jonka johdosta kirjallinen varoitus annetaan, tulee olla vakavampi.

Kirjallisen varoituksen antamisen tarkoituksena on saada oppilas ymmärtämään, että hänen käyttös on ollut jollakin tavalla moitittavaa ja vastaavanlainen käytös ei voi enää toistua. Kirjallisen varoituksen avulla oppilasta kehoitetaan muuttamaan käyttäytymistään.¹⁷⁸ Mikäli oppilaan käytös ei muutu kirjallisen varoituksen saatuaan, on olemassa vielä yksi vakavampi kurinpitörangaistus. Määräaikainen erottaminen on viimeinen keino saada oppilas ymmärtämään tekonsa tai käyttäytymisensä vakavuus.¹⁷⁹

Kirjallinen varoitus on kurinpitörangaistuksena sellainen, että ennen sen antamista, oppilaaseen tulisi kohdistaa muita kurinpidollisia tai oppilashuollollisia toimia. Ennen kuin oppilaalle annetaan kirjallinen varoitus, tulee oppilaan kanssa pitää kasvatuskeskustelu¹⁸⁰.

Ojentamis-, turvaamis- ja kurinpitotoimenpiteiden käytöstä tehdyn tutkimuksen mukaan, kirjallista varoitusta on käyttänyt 19 % kouluista kurinpitotoimenpiteenä. Kouluista 75 % ei ollut käyttänyt kirjallista varoitusta lainkaan. Tutkimuksesta käy ilmi, että kirjallista varoitusta käytetään enemmän kaupunkikouluissa kuin maaseudun kouluissa.¹⁸¹

Ennen kuin kirjallinen varoitus voidaan antaa, on varoitukseen johtava teko yksilöitävä. Lisäksi oppilasta ja oppilaan huoltajaa on kuultava, sekä hankittava muu tarpeellinen selvitys.¹⁸²

¹⁷⁶ HE 205/2002 vp, 26.

¹⁷⁷ HE 66/2013 vp, 12.

¹⁷⁸ Hakalehto-Wainio 2012, 205.

¹⁷⁹ HE 205/2002 vp, 17.

¹⁸⁰ HE 66/2013 vp, 45.

¹⁸¹ Rimpelä ym. 2010, 213.

¹⁸² HE 205/2002 vp, 8.

Oppilaalle annetaan varoitus, mikäli sitä kuulemisen ja muun selvittelyn jälkeen pidetään perusteltuna. Kirjallinen varoitus on hallintopäätös, josta oppilaan huoltaja voi valittaa. Hallintopäätöksen tulee olla hallintolain mukainen. Oppilaalle annettava varoituspäätös on perusteltava, sekä siihen on liitettävä muutoksenhakuohjeet.¹⁸³ Jos kirjallisesta varoituksesta ei valiteta hallinto-oikeuteen 14 päivän kuluessa, päätös saa lainvoiman, ja se voidaan panna täytäntöön.¹⁸⁴

Oppilaan huoltaja voi kiinnittää huomiota varoituksen antamiseen liittyviin menettelyllisiin seikkoihin. Jos menettelylliset seikat ovat toteutuneet lainmukaisesti, voi huoltaja valittaa siitä, että kirjallinen varoitus on vastoin lainsäädäntöä, tai koulussa muuten noudatettua linjaa. Tämä tarkoittaisi sitä, että oppilasta on kohdeltu epätasa-arvoisesti.¹⁸⁵

Toimivalta kirjallisen varoituksen antamiseen määritellään johtosäännössä tai vastaavassa. Opetuksen järjestäjä päättää, kenellä on toimivalta varoituksen antamiseen.¹⁸⁶ Kirjallisen varoituksen antajasta säännellään perusopetuslain 36 a §:n 7 momentissa kuitenkin siten, että kirjallisen varoituksen antamisesta voi päättää koulun rehtori, opetuksen järjestäjän niin päättäessään.¹⁸⁷ Kyseinen säännös jättää opetuksen järjestäjälle toimivallan päättää varoituksen antajasta.

Seuraavassa muutamia esimerkkejä kirjallisen varoituksen antamistilanteista, joista on valittu.

Rovaniemen hallinto-oikeus on tutkinut valitusta, jossa rehtori oli antanut oppilaalle kirjallisen varoituksen toistuvasta järjestyssääntöjen rikkomisesta sekä piittaamattomasta asenteesta järjestyssääntöjä kohtaan. Järjestyssääntöjen rikkominen tässä tilanteessa on tarkoittanut välituntirajan rikkomista. Oppilaalle on kaksi kertaa aiemmin huomautettu välituntirajarikkomuksista ja näihin tilanteisiin oppilaan kohdalla on sovellettu jälki-istuntoa. Kolmannella kerralla, kun oppilas ei ollut noudattanut välituntialuetta, oppilaalle on annettu toistuvasta järjestyssääntöjen rikkomisesta kirjallinen varoitus. Huoltajan valituksen mukaan kirjallinen varoitus on ylimitoitettu toimenpide. Huoltajan mukaan jälki-istuntoa ei ole edes yritetty soveltaa rangaistustoimenpiteenä. Lisäksi kuulemi-

¹⁸³ Lahtinen 2012, 447.

¹⁸⁴ Lahtinen 2011, 293.

¹⁸⁵ Lahtinen 2012, 447–448.

¹⁸⁶ Lahtinen 2011, 294.

¹⁸⁷ HE 66/2013 vp, 46.

nen on jäänyt puutteelliseksi, koska vain toista vanhempaa on kuultu. Rovaniemen hallinto-oikeuden antaman päätöksen mukaan kirjallinen varoitus ei ole ylimitoitettu toimenpide toistuvan järjestyssääntöjen rikkomisen rangaistuksena. Lisäksi oppilaan toista huoltajaa on kuultu tilanteessa, mikä on riittävää täyttääkseen oppilaan huoltajan kuulemisen määritelmän.¹⁸⁸

Toisessa tapauksessa Kuopion hallinto-oikeus on antanut ratkaisun tilanteeseen, jossa oppilaalle oli annettu kirjallinen varoitus myös toistuvasta järjestyssääntöjen rikkomisesta. Nämä järjestyssääntöjen rikkomiset olivat olleet; toistuva koulualueelta poistuminen sekä oppitunneilta myöhästely. Oppilaan huoltaja valitti kirjallisesta varoituksesta. Valittajan mukaan kirjallisen varoituksen antamisen perusteet pitäisi olla kerrottu tiedotuslehti Muikkarissa, jossa ilmenevät koulun järjestyssäännöt. Lisäksi koulun rehtori jakaa valittajan mukaan kirjallisia varoituksia eriarvoisesti oppilaille. Kuopion hallinto-oikeus ei ole kumonnut valitusta. Hallinto-oikeuden mukaan oppilas on rikkonut koulun järjestyssääntöjä perusopetuslain 36 §:n tarkoittamalla tavalla. Oppilas on myöhästynyt jakson aikana 22 kertaa oppitunnilta, sekä oppilas on poistunut useita kertoja luvottomasti koulun alueelta.¹⁸⁹

Kuopion hallinto-oikeus toteaa, että päätöksentekijällä on jonkin verran käytössä harkintaa kirjallisen varoituksen antamisen suhteen. Lisäksi järjestyssäännöissä eikä muuallakaan ole tarkasti määritelty tilanteita, joista seuraa kirjallinen varoitus. Kirjallisen varoituksen sekä muidenkin kurinpitorangaistusten antamisessa on noudatettava yhdenvertaisuusperiaatetta. Hallinto-oikeus katsoo, että päätös ei loukkaa yhdenvertaisuusperiaatetta sekä on perusopetuslainmukainen.¹⁹⁰

Eräissä Rovaniemen hallinto-oikeuden ratkaisussa rehtori oli antanut kirjallisen varoituksen oppilaalle vakavan vaaratilanteen aiheuttamisesta. Vaaratilanne oli aiheutunut siitä, kun kaksi oppilasta oli ollut täyttämässä kompressorilla jalkapalloa. Täyttämisen jälkeen oppilaat olivat lähteneet pois paikalta ja jättäneet kompressorin päälle ja näin aiheuttaneet vakavan vaaratilanteen. Oppilaan huoltaja oli valittanut päätöksestä vedoten siihen, että oppilaalla on psykologi-

¹⁸⁸ Rovaniemen HaO 8.7.2009, 00164/09/1301.

¹⁸⁹ Kuopion HaO 10.9.2012, 00618/12/1301.

¹⁹⁰ Kuopion HaO 10.9.2012, 00618/12/1301.

sia erityispiirteitä, joka tulisi huomioida sekä peräänkuuluttaa koulun vastuuta tilanteesta. Rovaniemen hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Kirjallisen varoituksen antaminen on ollut perusopetuslain mukainen.¹⁹¹

Yllä olevista oikeustapauksista päätellen kirjallinen varoitus voidaan antaa tilanteissa, joissa oppilas on rikkonut koulun järjestyssääntöjä. Järjestyssääntöjen rikkomisen tulisi olla toistuvaa. Ensiksi oppilaan kanssa tulisi pitää kasvatust keskustelu. Jos tämän jälkeen oppilas ei noudata järjestyssääntöjä, oppilaalle voidaan antaa kirjallinen varoitus.

Edellä olevien oikeustapausten perusteella kirjallinen varoitus voidaan antaa oppilaalle, jos oppilas toistuvasti myöhästelee tunnilta, eikä muuta käytöstään jälki-istunnon saatuaan. Kirjallinen varoitus voidaan antaa myös, jos oppilas poistuu luvattomasti toistuvasti koulun alueelta tai aiheuttaa vakavan vaaratilanteen. Vakavan vaaratilanteen aiheuttaminen ei edellyttänyt muita kurinpitokeinoja, vaan kirjallinen varoitus annettiin heti.

Eräästä hallinto-oikeuden ratkaisusta ilmenee, että kirjallinen varoitus voidaan antaa oppilaalle, jos hän käyttäytyy väkivaltaisesti muita oppilastovereita kohtaan. Oppilas oli sellofaanimuovilla estänyt kasvoja vasten painamalla oppilastoverin hengityksen. Kyseisessä oikeustapauksessa oppilaan käyttöön on yritetty puuttua puhuttelemalla oppilasta, mutta se ei ollut auttanut. Oppilaan väkivaltainen käytös on ollut toistuvaa, minkä johdosta rehtori on antanut kirjallisen varoituksen. Kirjallisen varoituksen antaminen ei ollut kuitenkaan täyttänyt menettelyllisiä seikkoja, minkä johdosta hallinto-oikeus kumosi päätöksen.¹⁹²

Eräässä tapauksessa oppilaalle oli annettu kirjallinen varoitus siitä, että hän oli sotkenut koulun wc:n, mikä oli aiheuttanut lisätöitä koulun siivoojille. Kirjallisen varoituksen antamisessa oli kuitenkin tapahtunut menettelyvirhe, minkä seurauksena hallinto-oikeus on kumonnut päätöksen. Menettelyvirheenä on ollut kuulemisvirhe.¹⁹³

Kirjallisen varoituksen antaminen on pääsääntöisesti ennakoitavissa, sekä oppilaan, että oppilaan huoltajien puolelta. Kirjallinen varoitus ei tule tämän vuoksi yllätyksenä.¹⁹⁴ Kirjallinen varoitus annetaan oikeustapausten perusteella toistuvasti tapahtuvasta järjestyssääntöjen rik-

¹⁹¹ Rovaniemen HaO 10.10.2012, 12/0410/1.

¹⁹² Rovaniemen HaO 12.5.2008, 00135/08/1301.

¹⁹³ Kuopion HaO 3.6.2010, 02586/09/1301.

¹⁹⁴ Hakalehto-Wainio 2012, 207.

komisesta tai epäasiallisesta käyttäytymisestä, johon on yritetty puuttua jo muilla keinoilla. Tämän vuoksi kirjallisen varoituksen saamisen mahdollisuus on oppilailla tiedossa jo ennakolta. Joskus tilanne voi olla kerralla jo niin vakava, että toistuvuutta ei edellytetä. Tästä esimerkkinä yllä oleva tapaus, jossa oppilas aiheutti vakavan vaaratilanteen.

4.2.2 Määräaikainen erottaminen

Määräaikainen erottaminen on toinen käytössä olevista kurinpitorangaistuksista ja lisäksi se on vakavin kurinpidollinen seuraamus. Määräaikaisen erottamisen käyttö voi tulla vastaan kahdessa erilaisessa tilanteessa. Määräaikaista erottamista voidaan käyttää silloin, kun oppilas jatkaa epäasiallista käytöstään sen jälkeen, kun hän on saanut jälki-istunnon tai kirjallisen varoituksen.¹⁹⁵ Erottamisen perusteena on tällöin toistuva epäasiallinen käytös. Oppilaalle on annettu mahdollisuus muuttaa epäasiallista käytöstä, mutta hän ei ole niin tehnyt, ja siksi määräaikainen erottaminen tulee kyseeseen.¹⁹⁶

Toinen tilanne, jolloin määräaikaisen erottamisen käyttö voi tulla kyseeseen, on silloin, kun oppilaan käytös on niin vakavaa, että toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus on kärsinyt tai vakavasti vaarantunut, ja on olemassa ilmeinen vaara, että väkivaltainen tai uhkaava käyttäytyminen toistuu. Tässä tilanteessa erottamispäätös voidaan panna täytäntöön, vaikka päätös ei ole saanut lainvoimaa. Määräaikainen erottaminen voi perusopetuslain 36 §:n 1 momentin mukaan olla kestoltaan enintään kolme kuukautta. Erottaminen on näin ollen mahdollista lyhyemmäksikin aikaa.¹⁹⁷

Määräaikaisen erottamisen käyttö on harvinaista, sillä vain 5 prosenttia kouluista on käyttänyt tätä kurinpitorangaistusta.¹⁹⁸ Kynnys erottaa oppilas määräajaksi on korkea, sillä se on viimeinen keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen¹⁹⁹. Määräaikaisen erottamisen vähäinen käyttö johtuu myös siitä, että määräaikaista erottamista koskevat tiukat muotomääräykset ja sen vuoksi erottamisprosessi on hidas ja kankea.²⁰⁰

¹⁹⁵ HE 205/2002, 17.

¹⁹⁶ Hakalehto-Wainio 2012, 207.

¹⁹⁷ HE 205/2002, 17 ja 24.

¹⁹⁸ Rimpelä ym. 2010, 213.

¹⁹⁹ Mäntylä ym. 2013, 49.

²⁰⁰ Lahtinen 2011, 295.

Määräaikaista erottamista koskevan päätöksen tekee monijäseninen toimielin perusopetuslain 36 a §:n 7 momentin mukaan. Toimivallasta oppilaan erottamisessa säännellään myös kuntalain 14 §:n 3 momentissa ja edelleen kunnan johtosäännössä. Kuntalain 14§:n 3 momentin mukaan toimivalta asiassa, joka sisältää hallinnollisen pakon käyttämistä, voidaan siirtää vain toimielimelle. Monijäsenenä toimielimenä voi olla esimerkiksi lautakunta tai johtokunta. Muiden ojentamiskeinojen ja kurinpitovirheiden käytöstä pystyy päättämään oppilaan opettaja tai rehtori. Erottamispäätöksen tekee monijäseninen toimielin.²⁰¹

Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisussa, rehtori oli tehnyt päätöksen oppilaan määräaikaisesta erottamisesta. Kuopion kaupunki on hyväksynyt palvelualueiden johtosäännön 25.10.2010. Johtosäännön 3 luvun 5 §:n 7 kohdan mukaan kasvun ja oppimisen lautakunnalla on toimivalta päättää oppilaan erottamisesta. Kasvun ja oppimisen lautakunta on vahvistanut takautuvasti erottamispäätöksen. Rehtori oli tehnyt tapauksessa erottamispäätöksen 19.3.2012 ja lautakunnan vahvistuspäätös on tehty 27.3.2013. Erottamispäätös on laitettu täytäntöön lainvoimaa vailla olevana. Rehtorilla ei ole ollut toimivaltaa päättää oppilaan erottamisesta. Kyseisessä tapauksessa oli myös muita menettelyvirheitä.²⁰²

Perusopetuslain 36 a §:n 7 momentin mukaan opetuksen epäamisestä on tarvittaessa ilmoitettava sijaintikunnan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavalle. Lastensuojelulain 24 §:ssä säädetään, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee olla edustettuna käsiteltäessä lapsen koulusta erottamista. Sosiaalitoimi arvioi läsnäolon tarpeellisuuden sen jälkeen, kun koulu ilmoittaa, mihin syihin erottamispäätös pohjautuu, sekä milloin asia ollaan ratkaisemassa²⁰³. Sosiaalitoimen mukana olo oppilaan erottamistilanteessa on tärkeää lapsen edun kannalta. Läsnäolon avulla, sosiaalitoimi saa tietää mahdollisesta lastensuojelutarpeesta.²⁰⁴

Ennen erottamispäätöksen tekemistä, erottamiseen johtava teko tai laiminlyönti on yksilöittävä. Oppilasta ja oppilaan huoltajaa on kuultava, jotta heillä on mahdollisuus antaa selvitys

²⁰¹ HE 66/2013 vp, 13 ja 46.

²⁰² Kuopion HaO 10.9.2012, 00646/12/1301.

²⁰³ Lahtinen 2012, 2012, 236.

²⁰⁴ HE 252/2006 vp, 137.

tapahtuneesta. Lisäksi tapaukseen liittyen on hankittava kaikki tarpeellinen selvitys. Erottamispäätös on hallintopäätös, joka annetaan kirjallisesti tiedoksi huoltajalle. Huoltajalla on 14 päivää aikaa arvioida, ryhtyykö hän muutoksenhakutoimenpiteisiin.²⁰⁵ Menettelyllisistä seikoista säädetään perusopetuslain 36 a §:ssä.

Kuopion hallinto-oikeus on kumonnut koulun lautakunnan tekemän päätöksen oppilaan määräaikaiseksi erottamiseksi. Oppilaan määräaikainen erottaminen on hallintomenettelyä ja siihen perusopetuslain ohella soveltuu hallintolain säännökset. Tässä tapauksessa oppilaalle ei ole varattu tilaisuutta tulla kuulluksi ennen määräaikaista erottamista koskevan päätöksen tekemistä. Hallintolain 34 §:n 1 momentissa säädetään, että asianosaiselle on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä ennen asian ratkaisemista. Kuulemisella ei tarkoiteta oppilaan puhuttelua tai muuta asian selvittelyä, kuten tässä tapauksessa on menetelty. Kuulemisvirheen vuoksi Kuopion hallinto-oikeus kumoo koulun lautakunnan tekemän päätöksen.²⁰⁶

Toisessa tapauksessa, Kuopion hallinto-oikeus on tehnyt päätöksen oppilaan koulusta erottamista koskevassa asiassa. Sivistystoimenjohtaja on tehnyt päätöksen oppilaan erottamisesta määräajaksi peruskoulusta. Oppilaan kanssa on ollut ongelmia koko lukuvuoden ajan. Oppilas on muun muassa laiminlyönyt tehtäviään ja rikkonut koulun järjestyssääntöjä poistumalla luvatta koulun alueelta, tupakoimalla koulun alueella, jättänyt noudattamatta opettajan määräyksiä sekä jättänyt suorittamatta määrättyjä jälki-istuntoja ilman lupaa. Näistä teoista oppilaalle on lukuvuonna määrätty yhteensä yli kahdeksan tuntia jälki-istuntoa. Oppilaalle on annettu myös kirjallinen varoitus. Rehtori on ollut yhteydessä oppilaan kotiin ja oppilaan ja oppilaan vanhempien kanssa on pidetty kaksi perhepalaveria lukuvuonna. Viimeisessä perhepalaverissa 13.4.2005 on sovittu uusista menettelytavoista sekä siitä, että seuraavasta rikkeestä oppilas tullaan erottamaan määräajaksi.²⁰⁷

Oppilas on saanut 27.4 ojentamislapun. Rehtori on erottamispäätöksessä viitannut lukuvuonna tapahtuneisiin oppilaan tekoihin ja laiminlyönteihin. Rehtori

²⁰⁵ HE 205/2002, 9.

²⁰⁶ Kuopion HaO 22.8.2011, 00437/11/1301.

²⁰⁷ Kuopion HaO 4.7.2005, 00886/05/1301.

ei ole kuitenkaan yksilöinyt erottamispäätökseen johtavaa tekoa. Oppilasta eikä oppilaan huoltajia ole lisäksi kuultu vaikka ennen päätöksen tekemistä näin on tehtävä. Kuulemistilaisuudeksi on merkitty 13.4 eli päivä, joka on ennen ojentamislapun antamista. Hallinto-oikeus katsoo, että kuulemismenettely on toteutettava konkreettisen tapahtuman tai teon jälkeen, ei ennen sitä. Lisäksi päätös on hallintolain 45 §:n 1 momentin mukaan perusteltava. Näiden johdosta rehtorin tekemä päätös on lainvastainen.²⁰⁸

Erottamisprosessin kankeutta lisää se, että oppilaalle on järjestettävä perusopetus myös sinä aikana, kun hänet on erotettu. Oppivelvollisuus on voimassa myös silloin, kun oppilas on erotettu määräajaksi. Oppilaalle on järjestettävä opetus siten, ettei hän jää jälkeen vuosiluokkansa ja opetusryhmänsä oppimisaikataulusta. Sen vuoksi opetuksen järjestäjä laatii oppilaalle henkilökohtaisen opetussuunnitelman, mistä käy ilmi, miten opetus on tarkoitus toteuttaa sekä miten oppimista seurataan.²⁰⁹ Määräajaksi erotetulle oppilaalle opetus voidaan järjestää esimerkiksi sähköisten viestimien avulla. Oppilaalle järjestetään valvottu tila, jossa hän voi seurata oppituntia sähköisesti reaaliajassa.²¹⁰

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa kantelijan lapsi oli erotettu koulusta määräajaksi. Opettajilla oli ollut vaikeuksia oppilaan kanssa. Oppilas ei ollut pystynyt keskittymään opetukseen ja hän oli häirinnyt opetusta. Apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt tapauksessa huomiota lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Lastensuojelulaissa on säädetty, että esimerkiksi opetustoimen henkilöstö on ilmoitusvelvollinen. Lastensuojeluilmoitus on tehtävä, jos opetushenkilöstö tehtävässään ” saa tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä”. Määräaikainen erottaminen on koulun viimeinen keino puuttua oppilaan käytökseen.²¹¹

Tapauksesta voidaan päätellä se, että oppilaaseen kohdistuvat kurinpitopäätökset on tehtävä siten, että se tukee oppilasta. Kurinpitotoimien tulee palvella myös perusopetuksen tavoitteita. Erottamispäätös ei ole ollut oppilaan kannalta sellainen, että se tukisi oppilasta ja ohjaisi käyt-

²⁰⁸ Kuopion HaO 4.7.2005, 00886/05/1301.

²⁰⁹ HE 205/2005 vp, 17.

²¹⁰ Lahtinen 2011, 296

²¹¹ AOA 12.11.2010, 2541/4/08.

täytymistä oikeaan suuntaan. Rehtorin on aina harkittava, että onko erottamispäätös oppilaan kannalta paras ratkaisu, vai voisiko tilanteeseen tulla kysymykseen muut keinot.

Erottamispäätös voidaan panna poikkeuksellisesti täytäntöön myös lainvoimaa vailla olevana. Tämä voi tulla kyseeseen silloin, kun oppilas on käyttäytynyt niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus on kärsinyt tai vakavasti vaarantunut. Tämän lisäksi edellytetään, että on olemassa ilmeinen vaara, että väkivaltainen tai uhkaava käytös toistuu. Kun päätetään oppilaan erottamisesta, samalla on päätettävä tapahtuuko täytäntöönpano lainvoimaa vailla ja milloin täytäntöönpano alkaa. Tässäkin tilanteessa oppilasta ja oppilaan huoltajaa on kuultava, teko on yksilöitävä ja hankittava muu tarpeellinen selvitys. Tässä ei kuitenkaan tarvitse odottaa valitusajan kulumista loppuun, vaan erottamispäätös voidaan panna täytäntöön heti.²¹²

Rovaniemen hallinto-oikeus on käsitellyt valituksen koulusta erottamista koskevassa asiassa. Ylä-asteen oppilas erotettiin kuukauden määräajaksi koulusta, koska hän rikkoi vakavasti koulun järjestyssääntöjä. Erottamispäätös pantiin täytäntöön välittömästi. Vakava järjestyssääntöjen rikkominen tässä tilanteessa tarkoitti vakavaa koulukiusaamistapausta. Kiusaamistapauksen seurauksena koulu yhteisö tunsu turvattomuutta. Koulun velvollisuutena on turvata oppilaiden ja tekijöiden turvallisuus sekä koulun henkilökunnan turvallisuus. Erottamispäätöksen teki koulun lautakunta. Rovaniemen hallinto-oikeus katsoo, että päätöksen muuttamiselle ei ole aihetta. Lautakunta on tehnyt päätöksen perusopetuslain 36 §:n 1 momentin osoittamalla tavalla.²¹³

Määräaikaisen erottamisen toteuttaminen on kohtuullisen helppo ymmärtää tulkitsemalla perusopetuslain 36 §:ää sanamuodonmukaisesti. Jos oppilas toistuvasti käyttäytyy epäasiallisesti, niin määräaikaisen erottamisen käyttäminen on perusteltua. Erottamista ennen oppilas on joutunut jälki-istuntoon tai saanut kirjalliset varoituksen. Oppilaan erottaminen ei näin ollen tule yllätyksenä oppilaalle. Erottamispäätöksen tekoa vaikeuttavat muodolliset seikat, jotka on toteutettava, ennen kuin erottamispäätös voidaan tehdä ja panna täytäntöön. Erottamispäätöstä

²¹² HE 205/2002 vp, 17–18 ja 26.

²¹³ Rovaniemen HaO 12.12.2006, 00320/06/1301.

ei tehdä kovin kevyin perustein, vaan oppilaan epäasiallisen käytöksen tulee olla vakavaa ja toistuvaa tai sellaista, että muiden koulussa olevien turvallisuus vaarantuu.²¹⁴

4.3 Muiden ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttö

Oppilaan epäasialliseen käyttäytymisen puuttumiseen ei ole olemassa muita ojentamiskeinoja tai kurinpitorangeistuksia.²¹⁵ Oikeusasiamiehelle on tehtyjä kanteluita, joissa oppilaaseen on kohdistettu muita, kuin perusopetuslaissa olevia kurinpitokeinoja ja -rangaistuksia.

Esimerkiksi joulukuussa 2005 apulaisoikeusasiamiehelle tehdyssä kantelussa, kantelija ihmetteli tyttärensä kohdistettuja kurinpitotoimia. Kantelijan tytär oli lokakuussa 2005 ”ottanut koulutoveriaan olkapäästä kiinni ja tönäissyt häntä seinään ja kehottanut jatkamaan peliä sääntöjen mukaan”. Kantelijan tyttärelle oli tästä rehtorin sanojen mukaan väkivaltaisesta teosta seurannut yksi tunti jälki-istuntoa. Tämän lisäksi tytärtä ei ollut päästetty pelaamaan seuraavana päivänä salibandyjoukkueeseen, johon hänet oli valittu. Rehtori perusteli joukkueesta poisjättämistä sillä, että tällä turvattiin muiden oppilaiden oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Seinään tönäiseminen oli johtanut sekä jälki-istuntoon, että koulun joukkueesta poisjättämiseen. Jälki-istunto oli perusopetuslain mukainen kurinpitotoimi. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan myös koulun joukkueesta poisjättämistä oli käytetty oppilaaseen kohdistuvana kurinpitotoimena. Perusopetuslaissa on säädetty kurinpitokeinoista ja -rangaistuksista ja muita, kuin perusopetuslain tarkoittamia kurinpitokeinoja ei saa käyttää. Näin ollen koulun joukkueesta poisjättäminen oli perusopetuslain vastainen kurinpitotoimi ja koulun menettely tältä osin virheellinen.²¹⁶

Toisessa tilanteessa oppilaan kurinpitokeinona käytettiin nöyryyttävää seisottamista. Kantelijan lapsi suoritti perusopetusta pienluokassa lukivaikeuden ja lievien neurologisten erityispiirteiden vuoksi. Pienluokan opettaja oli pyytänyt oppilasta lukemaan historiaa oppitunnin alussa itsenäisesti. Oppilasta oli tässä tilanteessa alkanut väsyttää ja hän oli alkanut nukahdella pulpettia vasten. Pien-

²¹⁴ Lahtinen 2012, 295–296.

²¹⁵ Lahtinen - Lankinen 2010, 316.

²¹⁶ AOA 19.3.2007, 3826/4/05.

luokan opettaja oli lähettänyt oppilaan tämän vuoksi erityisluokanopettajan opettamaan pienluokkaan. Luokassa oli ollut oppilaita, erityisluokanopettaja ja kaksi koulunkäyntiavustajaa. Erityisluokanopettaja oli määrännyt oppilaan seisomaan luokan sivulle loppuoppitunnin ajan, noin 15 minuuttia, jotta oppilas ei enää nukahtele. Oikeusasiamiehen mukaan erityisluokan opettajan toiminta on ollut sopimatonta ja nöyryyttävää oppilasta kohtaan. Oppilaan seisottaminen vieraiden ihmisten edessä on voinut tuntua oppilaasta hyvin nöyryyttävältä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklassa säädetään, että ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tavalla. Lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksessa edellytetään, että lapsen etu on aina huomioitava tehtäessä päätöksiä lasta koskevassa asiassa. Lisäksi oikeusasiamies kiinnittää huomioita siihen, että oppilaan nukahtelun taustalla voi olla muut syyt ja siksi kouluterveydenhuollon ja oppilashuollon avulla ongelmat tulisi selvittää. Tällöin asia hoidettaisiin lapsen edun kannalta.²¹⁷

Edellä oleva tapaus on ollut oppilaan sosiaalista ja psyykkistä kaltoinkohtelua, joka on vastoin lasten oikeuksien sopimusta. Opettaja on ojentanut oppilasta halventavasti. Opettajien onkin tarkasti mietittävä ojentamiskeinojen ja kurinpitörangaistusten käyttöä, sillä jo kielenkäyttö sekä tapa suhtautua oppilaisiin voi rikkoa lasten oikeuksien sopimusta²¹⁸.

Apulaisoikeusasiamies on ottanut kantaa koulu-uhkaus asiaa koskevaan päätökseen. Kantelija lapsi oli ”uhannut TET-jaksolla kotonaan isänsä haulikolla kahata luokkatoveriaan ja myös uhannut tuoda haulikon kouluun ja ampua opettajan”. Opettaja ja rehtori olivat puuttuneet asiaan välittömästi. He olivat alkaneet selvittämään oppilaan mahdollista erottamista määräajaksi. Asiaa selvitettiin myös poliisin kanssa. Erottamispäätöstä ei kuitenkaan tehty, mutta oppilas oli ollut muuten poissa koulusta pari viikkoa tapahtuman jälkeen. Rehtori oli edellyttänyt, että, kun oppilas palaa kouluun, hänen on esitettävä julkinen anteeksipyyntö koulun keskusradion kautta. Lisäksi rehtori oli kirjoittanut muilla oppilailla tekstiä aiheesta ”miltä minusta tuntuu, kun (kantelijan lapsi) tulee

²¹⁷ AOA 27.8.2012, 3013/4/11.

²¹⁸ Lakimies 2/2012, 246.

kouluun”. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan kyseiset keinot sisältävät kurinpidollisia piirteitä, jotka eivät ole perusopetuslain mukaan sallittuja.²¹⁹

Perusopetuslain 36 § kertoo selkeästi, mitä kurinpitokeinoja ja -rangaistuksia oppilaaseen saa kohdistaa. Perusopetuslaki ei tässä suhteessa jätä tulkinnanvaraisuutta siihen, millä keinoilla oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen voidaan puuttua. Varsinaisten keinojen ja rangaistusten lisäksi, voidaan häiritköivä ja epäasiallisesti käyttäytyvä oppilas siirtää toiseen luokkaan saamaan opetusta, ja rauhoittaa tällä tavalla opetustilanne²²⁰. Esimerkiksi kiusaajan siirto toiseen luokkaan on ollut tehokas puuttumiskeino²²¹.

4.4 Oppilaan toimintaan puuttuminen muilla keinoilla

4.4.1 Häiritsevän ja turvallisuutta vaarantavan oppilaan poistaminen

Edellä olevan ohella, perusopetuslaki sisältää myös muita keinoja edistää koulujen työrauhaa ja puuttua oppilaan toimintaan. Perusopetuslain 36 b § antaa opettajalle ja rehtorille toimivallan yhdessä tai erikseen poistaa oppilas luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan. Oppilas voidaan poistaa myös koulun järjestämästä tilaisuudesta. Oppilas voidaan poistaa, jos hän häiritsee opetusta tai vaarantaa oppimisympäristön turvallisuuden. Opettaja tai rehtori voi poistaa myös oppilaan, jolta on evätty opetus jäljellä olevan päivän ajaksi.²²² Tämä säännös on tullut perusopetuslakiin vuonna 2003.

Oppilaan poistaminen lähtee liikkeelle siitä, että opettajaa *määrää* oppilaan poistumaan. Määräystä voidaan pitää oppilasta koskevana sitovana määräyksenä. Jos oppilas *ei noudata sitovaa määräystä*, voi opettaja käyttää fyysistä pakkoa. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilaan perusoikeuteen, koskemattomuuteen, voidaan puuttua.²²³ ”Voimakeinona ensisijaisesti tulee käyttää oppilaan taluttamista tai nostamista ulos luokkahuoneesta tai muusta tilasta tai tilaisuudes-

²¹⁹ AOA 12.8.2011, 2277/4/10.

²²⁰ Mäntylä ym. 2013, 42–43.

²²¹ Mäntylä ym. 2013, 49.

²²² HE 205/2002 vp, 18.

²²³ Suopohja-Liusvaara 2009, 181.

ta”. Oppilasta ei saa vahingoittaa käytettäessä fyysistä pakkoa. Oppilaan koskemattomuuteen puututaan jo silloin, kun oppilas talutetaan ulos luokkahuoneesta.²²⁴

Hallituksen esityksen mukaan opetuksen epääminen ja oppilaan poistaminen edellyttää *ilmeistä vaaraa tai kohtuutonta oppitunnin häirintää*. Ilmeisellä vaaralla tarkoitetaan sitä, että oppilas käyttäytyy niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai koulun muun henkilökunnan turvallisuus kärsii.²²⁵ Tilanteessa, jossa poistettava oppilas yrittää vastarintaa tehden välttää poistamisen, on opettajalla tai rehtorilla oikeus turvautua voimakeinoihin. Voimakeinojen käytössä on otettava huomioon poistettavan oppilaan ikä, tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi perusopetuslain 36 b §:n 2 momentin mukaan.

Helsingin hovioikeus on antanut 8.11.2005 päätöksen tapaukseen, jossa oppilas on jouduttu poistamaan luokasta voimakeinoja käyttämällä. Tapauksessa opetusryhmään kuulumaton oppilas oli ollut ATK-luokassa tietokoneella. Tietotekniikan opettaja oli tullut opettajanhuoneeseen pyytämään toista opettajaa avuksi oppilaan poistamiseksi ATK-luokasta. Opettaja oli mennyt tietotekniikan luokkaan ja kehottanut oppilasta useita kertoja poistumaan luokasta. Oppilas ei ollut totellut kehotusta. Tämän jälkeen opettaja oli sammuttanut tietokoneen ja mennyt oppilaan ja tietokoneen väliin ja kehottanut oppilasta edelleen poistumaan luokasta. Oppilas oli huutanut ja melunnut koko ajan. Oppilaan noustua seisomaan, opettaja oli laittanut kätensä oppilaan taakse ja ohjannut oppilasta ulos luokasta. Oppilas oli kääntynyt opettajaa kohden ja lyönyt tätä kämmenellä tai nyrkillä poskeen. Tämän seurauksena opettaja oli työntänyt oppilaan luokasta ulos kaksin käsin. Oppilasta syytetään virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Opettaja on virkamies ja käyttää julkista valtaa poistaessaan oppilasta luokasta. Opettajalla on perusopetuslain 36 b §:n nojalla oikeus poistaa luokasta oppilas, joka häiritsee opetusta ja, joka ei noudata poistumismääräystä. Hovioikeus tuomitsi oppilaan sakkorangaistukseen virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Oppilasta ei jätetä rangaistukseen tuomitsematta, vaikka hän on ollut teon tehdessään alle 18-vuotias, mutta kuitenkin täyttänyt 15 -vuotta.²²⁶

²²⁴ Arajärvi ym. 2004, 165.

²²⁵ HE 205/2002 vp, 25–26.

²²⁶ Helsingin HO 8.11.2005, 05/2253.

Yllä oleva oikeustapaus vahvistaa sen, että opettajalla on oikeus puuttua oppilaan fyysiseen koskemattomuuteen. Lisäksi on olemassa muita vastaavanlaisia oikeustapauksia. Opettajalla on virkavelvollisuuksiin kuuluva kurinpitovalta, joka antaa opettajalle oikeuden puuttua oppilaan koskemattomuuteen poikkeuksellisesti²²⁷. Oikeuskäytännön mukaan virkamiehen väkivaltaista vastustamista voidaan pitää jonkinasteisena pahoinpitelynä²²⁸.

Oppilaan poistamisessa voimakeinoja käyttämällä, opettajan tulisi turvautua lähinnä passiivisiin keinoihin. Poistettaessa oppilasta on aina kiinnitettävä huomiota siihen, kuinka välttämätöntä oppilaan poistaminen on²²⁹. Hallituksen esityksessä on kerrottu, että mahdollisia keinoja ovat, ”oppilaan rauhoittaminen kiinni pitelemällä ja taluttaminen pois tilanteesta”²³⁰. Jos oppilas lisää voimankäyttöä, on opettajallakin oikeus lisätä sitä jonkin verran. Opettaja voi toimia viime kädessä hätävarjelusäännösten nojalla. Opettajan voimakeinojen käytössä on otettava huomioon harkintavaltaa rajoittavat periaatteet. Keskeinen periaate on etenkin suhteellisuusperiaate.²³¹ Oppilaaseen kohdistetut aktiiviset voimakeinot, kuten läimäyttämisen, on melko varmasti voimakeinojen käytön liioittelua ja tästä opettaja joutuu vastuuseen²³².

Lastensuojelulaisissa säädetään lapsen kiinnipitämisestä. Lasta voidaan pitää kiinni lastensuojelulain 68 §:n mukaan, jos lapsi vahingoittaisi itseään tai muita sekavan ja uhkaavan käyttäytymisen perusteella.²³³ Kiinnipitämiseltä edellytetään välttämättömyyttä. Välttämättömyys on arvioitava jokaisessa tilanteessa erikseen. Kiinnipitäminen on välttämätöntä lapsen oman tai muiden henkilöiden *hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta*. Lisäksi kiinnipitämisellä voidaan estää omaisuuden *merkittävä* vahingoittaminen. Kiinnipitämisen tarkoituksena on turvata lapsen perustuslain 19 §:ssä turvattu oikeus *välttämättömään huolenpitoon*. Kiinnipitäminen tarkoittaa lapsen fyysistä kiinnipitämistä. Lasta ei voida pitää kiinni minkään välineiden avulla. Kiinnipitäminen on viimeinen keino rauhoittaa tilanne ja suojella lasta ja muita henkilöitä.²³⁴ Tuomioistuin on linjannut, että oppilasta saa pitää kiinni holding-otteella oppilaan rauhoittamiseksi. Holding-ote tarkoittaa lapsen pitämistä sylissä niin, että lapsi rauhoittuu.²³⁵

²²⁷ Poutala 2010, 131.

²²⁸ Suopohja-Liusvaara 2009, 202.

²²⁹ Suopohja-Liusvaara 2009, 203.

²³⁰ HE 205/2002 vp, 26.

²³¹ Suopohja-Liusvaara 2009, 204.

²³² Opetusalanammattijärjestö 2009, 19.

²³³ Rätty 2010, 472.

²³⁴ Saastamoinen 2010, 253–254.

²³⁵ Poutala 2010, 139–140.

Peruskoulun voimakeinojen käytössä ei niin ikään ole sallittua käyttää mitään voimankäyttövälineitä. Opettajan on oltava hyvin varovainen, jotta hän ei itse syyllisty voimakeinojen käytön liioitteluun ja joudu vastuuseen tilanteesta.²³⁶ Rikoslain 4 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan voimakeinojen käytössä saa turvautua vain sellaisiin tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotka ovat kokonaisarvion mukaan puolustettavia. Huomioon tulee ottaa tehtävän tärkeys ja kiireellisyys sekä vastarinnan vaarallisuus. Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja sen mukaan liioittelua on, jos ylitetään edellä 2 momentissa säädettyt rajat.

Oppilaan poistamisessa voimakeinoja käyttämällä joudutaan punnitsemaan eri perusoikeuksien välillä. Perustuslain 7 §:n 3 momentissa säädetään, että koskemattomuuteen ei saa puuttua ilman laissa säädettyä perustetta. Perusopetuslain 36 b §:n 2 momentissa on laintasolla annettu mahdollisuus voimakeinojen käyttöön. Kyseessä on laintason säännös, joka antaa opettajalle ja rehtorille toimivallan puuttua henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.²³⁷

Häiritsevällä tai turvallisuutta vaarantavalla oppilaalla on oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Muilla oppilailta on oikeus opetukseen perustuslain 16 §:n 1 momentin mukaan sekä oikeus turvallisuuteen perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan. Perustuslain 22 §:ssä säädetään, että julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisella vallalla eli tässä tilanteessa opettajalla tai rehtorilla on velvoite aktiivisin toimenpitein turvata perusoikeuksien toteutuminen. Opettaja tai rehtori joutuu ratkaisemaan tämän ristiriidan perusoikeuksien välillä.

Edellä olevat perusoikeudet eivät ole ehdottomia. Tämä tarkoittaa sitä, että niitä on mahdollista rajoittaa. Perusoikeuden rajoittaminen tarkoittaa sitä, että puututaan yksilön oikeusasemaan. Perusoikeuksien ristiriitatilanteessa on pyrittävä mahdollisimman hyvin toteuttamaan molempien tahojen perusoikeudet. Tämä merkitsee sitä, että molempien oppilaiden perusoikeuksia rajoitetaan niiden reuna-alueilta. Perusoikeuksien ristiriitatilanteessa on pyrkimyksenä saavuttaa mahdollisimman hyvä tasapainotilanne.²³⁸

Opettajan ja rehtorin työssä tulee punnittavaksi virkavelvollisuuksiin kuuluvien tehtävien täyttäminen, viime kädessä jopa hätävarjelun avulla. Punnintaa aiheuttaa lisäksi oppilaan henkilökohtainen koskemattomuuteen puuttuminen ja väkivallan käytön kieltäminen. Mikäli opettajalla

²³⁶ HE 66/2013 vp, 13.

²³⁷ HE 205/2002 vp, 25–26.

²³⁸ Viljanen 2001, 12–14.

ja rehtorilla ei olisi mahdollisuutta puuttua oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, olisi virkaan kuuluvien tehtävien toteuttaminen ilman fyysistä keinoa mahdollista ainoastaan hätävarjelusäännösten nojalla.²³⁹

Perusoikeuteen puuttumiselle on olemassa tietyt edellytykset, joiden tulee täytyä. Perusoikeuteen tehtävän rajoituksen on perustuttava lakiin. Rajoituksen tulee olla täsmällisesti määritelty. Perusoikeuteen puuttumiselle on oltava hyväksyttävä syy. Perusoikeusrajoitus ei saa koskea perusoikeuden ydinaluetta. Perusoikeuteen tehtävän rajoituksen tulee olla välttämätön. Rajoituksen tulee lisäksi olla ihmisoikeussopimuksen mukainen. Nämä kaikki kohdat tulee huomioida, ennen kuin perusoikeutta voi rajoittaa.²⁴⁰

Perusoikeuksia voivat rajoittaa toiset perusoikeudet tai muut painavat yhteiskunnalliset tarpeet. Oppilaan poistamistilanteessa ovat vastakkain kollektiivinen hyvä (*oikeus opetukseen*) ja yksilön perusoikeus (*henkilökohtainen koskemattomuus*) sekä vastakkain ovat yksilöiden perusoikeudet (*henkilökohtainen turvallisuus vs. henkilökohtainen koskemattomuus*). Jotta yksilön perusoikeutta voitaisiin rajoittaa kollektiivisen hyvän perusteella, tulisi kollektiivisella hyvällä olla lisäperusteluja. Jos lisäperusteluja ei ole, tulisi etusija antaa yksilön perusoikeudelle. Jos vastakkain ovat yksilöiden perusoikeudet, niin henkilökohtaista koskemattomuutta tulee voida rajoittaa, jotta muiden yksilöiden oikeus turvallisuuteen toteutuu.²⁴¹

Perusopetuslain 36 b §:ssä on täsmällisesti määritelty tilanne, jolloin oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen voidaan puuttua. Oppilaan koskemattomuuteen puuttumisen tulee tapahtua vain hyvin poikkeuksellisessa tilanteessa.²⁴² Poistamistilanne tulee usein hyvin nopeasti, ja silloin opettajan tai rehtorin on tunnettava lain sallimat keinot.

Oppilaan poistaminen tulee kirjata. Jos poistamistilanteella on silminnäkijöitä, heidän olisi myös hyvä kirjallisesti kertoa mitä tilanteessa tapahtui, jotta mahdollinen jälkiselvittely sujuisi mutkattomasti.²⁴³ Lisäksi oppilaan huoltajalle on ilmoitettava, jos oppilas on jouduttu poistamaan tunnilta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan tai koulun järjestämästä tilaisuudesta.²⁴⁴

²³⁹ Poutala 2010, 142.

²⁴⁰ Viljanen 2001, 37–38.

²⁴¹ Viljanen 2001, 12 ja 170.

²⁴² HE 205/2002 vp, 25–26.

²⁴³ Lahtinen – Lankinen 2010, 316.

²⁴⁴ Lahtinen 2011, 276.

4.4.2 Oikeus ottaa haltuun oppilaan esineitä tai aineita

Perusopetuslakiin lisättiin 1.1.2014 opettajille ja rehtorille toimivalta tarkastaa oppilaan tavarat sekä ottaa oppilaalta haltuun esineitä tai aineita.²⁴⁵ Kyseisillä säännöksillä puututaan oppilaan perusoikeuksiin. Säännöksillä puututaan oppilaan omaisuuden ja yksityisyyden suojaan sekä rajoitetaan oppilaan oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.²⁴⁶

Oppilaat saattavat häiritä tuntia erilaisilla esineillä, kuten puhelimilla tai oppilas saattaa tuoda kouluun vaaralliseksi luokiteltavan esineen. Ennen 1.1.2014 voimaantullutta säännöstä opettajalla ja rehtorilla ei ole ollut toimivaltaa tarkastaa oppilaan tavaroita tai ottaa haltuun esineitä tai aineita. Opettajalla on ollut mahdollisuus ottaa oppilaalta esine tai aine haltuun, jos oppilas antaa tähän suostumuksen.²⁴⁷ Esineen poisottaminen on ollut mahdollista myös silloin, jos oppilaan huoltaja antaa tähän suostumuksen. Jos oppilaan huoltajaa ei ole tavoitettu ja oppilas ei ole suostunut antamaan esinettä pois, on tullut harkittavaksi se, poistetaanko häiritsevä oppilas tunnilta jäljellä olevan oppitunnin ajaksi. Oppilaan oikeus opetukseen ei ole toteutunut tässä tilanteessa. Aikaisemmin on turvauduttu poliisin apuun, jos oppilaalla on hallussa turvallisuutta vaarantava esine tai aine, ja se halutaan ottaa pois.²⁴⁸

Vertailukohdaksi voidaan ottaa lastensuojelulaki. Se sääntelee aineiden ja esineiden haltuunotosta, henkilötarkastuksesta sekä omaisuuden tarkastamisesta. Edellä luetellut ovat lastensuojelussa käytettyjä rajoitustoimenpiteitä. Perusopetuksessa oppilaan toimintaan voidaan puuttua jatkossa lähes vastaavilla keinoilla. Lastensuojelussa rajoitustoimenpiteiden käyttöä perustellaan siten, että perusoikeuden rajoituksella turvataan lapsen oikeus välttämättömään huolenpitoon perustuslain 19 §:n mukaisesti.²⁴⁹ Rajoituksia perustellaan myös perustuslain 6.3 §:n avulla, jossa säädetään lapsen oikeudesta tasa-arvoiseen kohteluun. Lapsella on oikeus positiiviseen erityiskohteluun ja tämä edellyttää viranomaiselta sen mukaisia toimia.²⁵⁰

Lastensuojelulain 64 §:ssä säädetään rajoitustoimenpiteiden yleisistä edellytyksistä. Keskeisenä rajoitusedellytyksenä on *lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus*. Rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä tulee huomioida perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset ja

²⁴⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013, 4.

²⁴⁶ HE 66/2013 vp, 47.

²⁴⁷ Poutala 2010, 226–227.

²⁴⁸ HE 66/2013 vp, 46–47.

²⁴⁹ Saastamoinen 2010, 152.

²⁵⁰ Rätty 2010, 422.

etenkin välttämättömyysvaatimus. Lastensuojelussa rajoitustoimenpiteiden käyttäminen rangaistuksena ei ole sallittua.²⁵¹

Perusopetuslain 36 d § sääntelee opettajan ja rehtorin oikeudesta ottaa haltuun oppilaan esineitä tai aineita koulupäivän aikana. Poisotto-oikeus koskee *perusopetuslain 29 §:n 2 momentin tarkoittamia esineitä tai aineita*, sekä lisäksi sellaisia *esineitä tai aineita, joilla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista*. Häirinnän tulee toteutua tosiasiallisesti, jotta esine tai aine voidaan ottaa pois. Mahdollisuus esineellä häiritsemiseen, ei anna opettajalle tai rehtorille poisotto-oikeutta.²⁵²

Perusopetuslain 29 §:n 2 momentin mukaan kouluun ei saa tuoda tai pitää hallussa esineitä tai aineita, joiden *hallussapito on laissa kielletty* tai, joilla voidaan *aiheuttaa vaaraa omalle tai toisen turvallisuudelle*. Myös sellaisten esineiden ja aineiden hallussapito ja kouluun tuonti on kiellettyä, jolla voidaan vahingoittaa omaisuutta. Kiellettyjä aineita ja esineitä sisältyy järjestyslakiin (612/2003), ampuma-aselakiin (1/1998), räjähdysasetukseen (473/1993), alkoholilakiin (1143/1994) ja tupakkalakiin (693/1976).

Järjestyslain 9 §:n mukaan vaarallisia esineitä ovat nyrkkiraudat, stiletit ja heittotähdet sekä muuksi esineeksi naamioidut teräaseet. Vaarallisia esineitä ovat edelleen sähkölamauttimet ja -patukat, jousipatukat, tarkkuussingot ja teleskooppipatukat. Järjestyslain 10 §:ssä säädetään, että toisen vahingoittamiseen soveltuvien esineiden ja aineiden hallussapito on kielletty. Tällaisia esineitä ovat järjestyslain 10 §:n mukaan; teräaseet, rikutut lasiesineet ja muut näihin rinnastettavat viiltämiseen tai pistämiseen soveltuvat esineet. Lyömiseen soveltuvat esineet kuten patukat, ketjut, jouset, vaijerit, kaapelit, pesäpallomailat ja muut näihin rinnastettavat. Heittämiseen soveltuvat esineet, kuten tikat, kuulat ja muut näihin rinnastettavat. Kiellettyjä ovat syövyttävät sekä toisen vakavaan vahingoittamiseen, taikka lamauttamiseen soveltuvat aineet. Ampumiseen soveltuvat, kuten ilma-aseet, jousitoimiset aseet, harppuunat, ritsat, puhallusputket ja muut näihin rinnastettavat sekä terveydelle vaaralliset laserosoittimet. Kiellettyä on tuoda kouluun tai pitää hallussa sellaista esinettä, joka erehdyttävästi muistuttaa ampuma-asetta tai räjähdettä järjestyslain 10 §:n 2 momentin mukaan.

Edellä olevien joidenkin esineiden tuonti kouluun voi kuitenkin jossain tilanteessa olla hyväksyttävää. Hyväksyttävä syy arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Esimerkiksi koulun jälkeen alkava pesäpallotunti antaa perustellun ja hyväksyttävän syyn tuoda pesäpallomaila kouluun,

²⁵¹ Rätty 2010, 454.

²⁵² HE 66/2013 vp, 50.

ellei ole epäilystä, että mailaa käytettäisiin muuhun tarkoitukseen. Koulun järjestyssäännöissä tai vastaavissa on mahdollista selvyiden vuoksi täsmentää muiden, kuin laissa lueteltujen vaarallisten esineiden tai aineiden tuonnista kouluun ja hallussapidosta.²⁵³

Ampuma-aselain 45 §:ssä säädetään, että aseiden hankkimislupa voidaan myöntää 18 vuotta täyttäneelle, jota terveydentilansa ja käyttäytymisensä perusteella on pidettävä sopivana pitämään hallussaan ampuma-aseita ja aseiden osia. Tämän lain perusteella, peruskoulun oppilaalla ei voi olla hallussa asetta tai vastaavaa. Tupakkalain 10 §:n mukaan tupakkatuotetta ei saa myydä eikä muutoin luovuttaa alle 18-vuotiaalle. Tämän lisäksi tupakointi on kielletty perusopetusta antavien oppilaitosten sisätiloissa ja niiden käytössä olevilla ulkoalueilla tupakkalain 12 §:n mukaan. Alkoholilain 34 §:n mukaan alle 18-vuotias ei saa pitää hallussa eikä kuljettaa alkoholiuomaan.

Opettajalla ja rehtorilla on pakkotilasäännösten nojalla, ja nyt myös perusopetuslain nojalla oikeus poistaa oppilaalta esine tai ase, jolla hän aiheuttaa vakavaa hengen tai terveyden vaaraa. Esine tai ase tulee toimittaa poliisin haltuun.²⁵⁴

Toimivaltuuksien laajentaminen ei tarkoita sitä, että opettajalla ja rehtorilla olisi toimintavollisuus. Opettajalla ja rehtorilla on mahdollisuus ottaa edellä lueteltu esine tai aine pois. Opettajan tai rehtorin tulee ensiksi käyttää kaikki muut mahdolliset lievemmat keinot esineen poisottamiseen. Esineen poisottaminen edellyttää, että se koetaan *välttämättömän tärkeäksi* sekä *riittävän turvalliseksi*. Opettaja ja rehtori eivät saa noin vain mennä ottamaan esinettä tai ainetta pois oppilaalta. Ainoastaan siinä tilanteessa, että esine tai aine täyttää sille asetetut poisottamisen vaatimukset ja poisottaminen koetaan välttämättömän tärkeäksi. Toimivalta poisottamisessa on oppilaan opettajalla tai rehtorilla. Esineen tai aineen voisi ottaa pois myös muu kuin oppilaan opettaja, esimerkiksi välituntia valvova opettaja.²⁵⁵

Vertailukohdaksi esineen tai aineen poisottamiseen voidaan ottaa lastensuojelulaki. Lastensuojelulaissa lapselta pois otettavia esineitä tai aineita ovat turvallisuutta vaarantavat esineet tai aineet. Lastensuojelulaki jakaa esineet ja aineet *käyttötarkoituksen* mukaan vaarallisiksi tai *ominaisuuksien* mukaan vaarallisiksi.²⁵⁶

²⁵³ HE 66/2013 vp, 41–42 ja 48.

²⁵⁴ Suopohja-Liusvaara 2009, 198.

²⁵⁵ HE 66/2013 vp, 48 ja 50.

²⁵⁶ Saastamoinen 2010, 211.

Käyttötarkoituksen mukaan vaarallisia aineita ovat päihtymistarkoitukseen soveltuvat aineet (alkoholi, huumeet). Lisäksi välineet, jotka soveltuvat päihteidenkäyttöön luokitellaan vaarallisiksi (ruiskut). Haltuun otettavia esineitä tai aineita ovat sellaiset, joilla lapsi voi vahingoittaa itseään tai toista henkilöä. Tähän ryhmään kuuluvat esineet ja aineet, jotka ovat muussa lainsäädännössä kiellettyjä. Jos lapsella on hallussa yllä olevia esineitä tai aineita ne on otettava haltuun lastensuojelulain mukaan. Lastensuojelulaki ei jätä harkintaa tässä suhteessa.²⁵⁷

Toiseen ryhmään lastensuojelussa kuuluvat *ominaisuuksien* puolesta haltuun otettavat esineet ja aineet. Tällaisilla esineillä ja aineilla on mahdollista *vahingoittaa lapsen omaa tai toisen henkilön terveyttä, henkeä, turvallisuutta tai omaisuutta*. Haltuunotto edellyttää, että lapsi todennäköisesti käyttää esinettä tai ainetta yllä olevaan tarkoitukseen. Todennäköisyyden on oltava yli 50 %. Tämä jättää harkintaa lastensuojelulain soveltajille.²⁵⁸

Lapselta pois otettavat esineet ja aineet ovat vastaavat lastensuojelussa ja perusopetuksessa. Lastensuojelu on jakanut esineet ja aineet käyttötarkoituksen ja ominaisuuden mukaan²⁵⁹. Käyttötarkoituksen mukaan kiellettyjä esineitä ja aineita ovat perusopetuslain 29.2 §:n mukaan ”muussa laissa kiellettyjä”, kuten alkoholi ja huumeet. Ominaisuuden mukaan kielletyt esineet ja aineet tarkoittavat mahdollisuutta vahingoittaa lapsen omaa tai toisen henkilön terveyttä, henkeä, turvallisuutta tai omaisuutta. Lapselta voidaan ottaa pois tällaiset esineet ja aineet sekä lastensuojelussa, että perusopetuksessa.²⁶⁰

Jos oppilas yrittää vastarintaa tekemällä välttää aineen tai esineen poisottamisen, on opettajalla ja rehtorilla mahdollisuus käyttää voimakeinoja. Voimakeinojen käyttöön soveltuvat luvussa 4.4.1 esitetyt voimakeinojen käytön edellytykset. Voimakeinojen tulee olla lähinnä passiivisia ja voimakeinojen käytössä on otettava huomioon oppilaan ikä, tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisuus.²⁶¹

Lisäämällä voimakeinojen käytön mahdollisuus lakiin, taataan opettajalle ja rehtorille sellaiset toimivaltuudet, että he pystyvät takaamaan oppilaiden turvallisuuden. Voimakeinojen käytössä on huolehdittava, että oppilaan perusoikeudet toteutuvat. Opettajan ja rehtorin on annettava

²⁵⁷ Saastamoinen 2010, 210–212.

²⁵⁸ Saastamoinen 2010, 215.

²⁵⁹ Saastamoinen 2010, 210.

²⁶⁰ HE 66/2013 vp, 48.

²⁶¹ HE 205/2002 vp, 25–26.

kirjallinen selvitys opetuksen järjestäjälle, jos on turvauduttu voimakeinojen käyttöön, esineen tai aineen poisottamisessa.²⁶²

Perusopetuslain 36 f §:n 1 momentti sääntelee, että esineen tai aineen haltuun ottamisessa sekä tavaroiden tarkastamisessa ei saa puuttua oppilaan koskemattomuuteen ja yksityisyyteen kuin se, mitä on välttämätöntä opiskelurauhan ja turvallisuuden varmistamiseksi. Oppilaalta ei saa ottaa esinettä tai ainetta pois pelkästään kurinpitotarkoituksessa, vaan poisoton tulee perustua järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen²⁶³.

4.4.3 Oikeus tarkastaa oppilaan tavarat

Perusopetuslain 36 e §:ssä säädetään oppilaan tavaroiden tarkastusoikeudesta. Kyseinen säännös on tullut voimaan 1.1.2014. Tarkastusoikeus koskee perusopetuslain 29 §:n 2 momentin tarkoittamaa esineen tai aineen etsimistä. Tarkastusoikeus koskee säännöksen mukaan sellaisten esineiden tai aineiden tarkastusta, joka vaarantaa oppilaan oman, muiden oppilaiden tai henkilökunnan turvallisuuden tai, jolla voidaan vahingoittaa omaisuutta.

Oppilaan tavaroiden tarkastaminen olisi mahdollista silloin, jos on *ilmeinen epäily*, että oppilaalla on hallussa perusopetuslain 29 §:n 2 momentin tarkoittama esine tai aine. *Ilmeinen epäily* poistaa sen mahdollisuuden, että oppilaiden tavaroita olisi mahdollista tarkistaa *ennakkollisesti tai varmuuden vuoksi*. Täytyy olla *konkreettinen epäily*, jotta tarkastus voidaan suorittaa. Konkreettinen epäily voi perustua esimerkiksi opettajan näköhavaintoon, koulun muun henkilökunnan tai oppilaan luotettavana pidettävään näköhavaintoon. Oppilas voi esimerkiksi käyttäytymisellä (humalatila) paljastaa, että on ilmeinen syy epäillä perusopetuslain 29 §:n 2 momentin tarkoittaman esineen tai aineen hallussapidosta. Oppilaalta on ennen tarkastamista pyydettävä luovuttamaan esine tai aine pois. Jos oppilas ei suostu luovuttamaan esinettä tai ainetta pois, tulee oppilaalle ilmoittaa, että hänelle suoritetaan tarkastus. Oppilaalle on kerrottava miksi tarkastus suoritetaan ja perustelut.²⁶⁴

Peruskoulussa suoritettavaa tarkastusta voidaan pitää samankaltaisena poliisin suorittaman turvallisuustarkastuksen kanssa. Turvallisuustarkastuksen tarkoituksena on muun muassa

²⁶² HE 66/2013 vp, 48.

²⁶³ Poutala 2010, 228.

²⁶⁴ HE 66/2013 vp, 48–49.

se, että henkilöltä löydetään sellaiset vaaralliset esineet tai aineet, joilla henkilö voi aiheuttaa vaaraa itselle tai muille.²⁶⁵

Tarkastusoikeudella tarkoitetaan *päällisin puolin tarkastamista*²⁶⁶. Oppilaalle ei ole mahdollista suorittaa pakkokeinolain (1987/450) 5 luvun 9 §:n tarkoittamaa henkilötarkastusta. Pakkokeinolaissa henkilötarkastus tarkoittaa sen tutkimista, mitä ” tarkastettavalla on vaatteissaan tai muuten yllään”. Poliisin suorittama turvallisuustarkastus ja henkilötarkastus eroavat tarkoituksien suhteen. Henkilötarkastuksessa tarkoituksena on rikoksen selvittämiseksi tarpeellisen esineen ynnä muun löytyminen. Turvallisuustarkastuksessa tarkoituksena on muun muassa poliisin työturvallisuuden lisääminen ja, ettei henkilö aiheuta vaaraa itselle tai muille.²⁶⁷

Päällisin puolin tarkastamisella tarkoitetaan sitä, että oppilaan mukana olevat tavarat sekä oppilaan hallinnassa olevat säilytystilat on mahdollista tarkastaa. Oppilaalla mukana olevia tavaroita ovat esimerkiksi kassit, laukut ja penaalit, sekä säilytystiloja ovat oppilaan kaappi ja pulpetti. Oppilaan vaatteet on mahdollista tarkistaa päällisin puolin. Oppilaan päällä olevia vaatteita on mahdollista käsin koetella. Tarkastusoikeus ei koske vaateen ja ihon välistä aluetta, mikä on henkilötarkastusta.²⁶⁸

Koulussa suoritettava *tarkastusoikeus ei koske opetusta häiritsevän esineen tai aineen tarkastusta*. Sellaisessa tilanteessa, jossa oppilas häiritsee opetusta jollakin esineellä tai aineella, opettajalla tai rehtorilla on mahdollisuus ottaa se pois. Tämän vuoksi tarkastusoikeus ei ole perusteltua sellaisen esineen tarkastamiseen, jolla oppilas voisi häiritä opetusta.²⁶⁹

Tarkastuksella puututaan oppilaan perusoikeuksiin. Tarkastuksella voidaan joutua puuttumaan oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tai, jos oppilaan hallusta otetaan vaarallinen esine tai aine pois, puututaan tällöin omaisuudensuojaan. Tarkastus voi loukata myös perustuslain 10.1 §:n suojaamaa yksityiselämää. Tarkastettavista tavaroista voi ilmetä oppilaan yksityisyyteen kuuluvia tietoja.²⁷⁰

Henkilötarkastus on lastensuojelussa käytetty rajoitustoimenpide lastensuojelulain 66 §:n 1 momentin mukaan. Henkilötarkastus tarkoittaa sen tutkimista, ”mitä lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään sekä vaatteiden ja ihon väliin mahdollisesti kätkeytyneenä.” Henkilötarkastuk-

²⁶⁵ Helminen ym. 2012, 656.

²⁶⁶ HE 66/2013 vp, 48.

²⁶⁷ Helminen ym. 2012, 654.

²⁶⁸ HE 66/2013 vp, 48.

²⁶⁹ HE 66/2013 vp, 49.

²⁷⁰ Helminen ym. 2012, 654–655.

nessa on mahdollista tarkastaa vaatteet, taskut, lompakko, matka- ja käsilaukku sekä kantovälineet.²⁷¹ Henkilötarkastus edellyttää *perusteltua syytä epäillä*, että lapsella on hallussa päihetymistarkoitukseen käytettäviä aineita tai välineitä tai esineitä tai aineita, joilla lapsi voi vahingoittaa itseään tai muita.²⁷² Perustellulla epäilyllä tarkoitetaan lapsen käytöksestä johtuvaa epäilyä, viranomaisen ilmoitusta tai ilmoitusta muilta lapsilta. Henkilötarkastuksessa on noudatettava hienotunteisuutta ja tarkastus tulee suorittaa sellaisessa paikassa, jossa lapsi ei koe itseään nöyryytetyksi, muutoin tarkastuksella olisi myös rangaistusluonteinen piirre.²⁷³

Peruskoulussa suoritettavaa tarkastusta voidaan pitää samankaltaisena poliisin suorittaman turvallisuustarkastuksen kanssa. Tarkastuksella on kuitenkin läheinen yhteys lastensuojelussa käytetyn henkilötarkastuksen reuna-alueeseen. Perusoikeuteen eli koskemattomuuteen pyritään puuttumaan mahdollisimman vähän ja sen vuoksi koulussa suoritettavassa tarkastuksessa ei voida tarkastaa ihon ja vaateen välistä aluetta. Peruskoulussa suoritettava tarkastus ja lastensuojelussa tarkoitettu henkilötarkastus eroavatkin juuri tältä osin. Peruskoulussa täytyy kutsua paikalle poliisi, jotta henkilötarkastus voidaan suorittaa ihon ja vaateen väliltä. Lastensuojelussa tarkastus edellyttää ”perusteltua syytä epäillä” ja peruskoulun tarkastus edellyttää ”ilmeinen syy epäillä” esineen tai aineen hallussapitoa. Kyseiset edellytykset vaikuttavat hyvin pitkälti samankaltaisilta. Voisi kuitenkin ajatella, että *ilmeinen syy*, edellyttää suurempaa todennäköisyyttä aineen tai esineen hallussapidolle kuin *perusteltu syy epäillä*.²⁷⁴

Oppilaan tavaroiden tarkastamisessa tulee olla hienotunteinen. Hienotunteisuudella tarkoitetaan muun muassa oppilaan ihmisarvon, yksityisyyden ja koskemattomuuden huomioon ottamista. Oppilaan vaatteiden koettelua ergogeenisen alueen ulkopuolelta ei ole katsottavissa hienotunteiseksi. Jos on epäily, että oppilaalla on hallussa vaarallinen esine tai aine, sellaisella alueella, jota opettaja ei pysty tarkastamaan, on kutsuttava poliisi suorittamaan tarkastus.²⁷⁵ Pakkokeinolaissa hienotunteisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että vältetään aiheetonta huomion herättämistä. Pakkokeinojen käyttö voi leimata sen kohteena olevan henkilön, jonka vuoksi pakkokeinojen käyttämisen tulee olla hienotunteista.²⁷⁶

Peruskoulussa tarkastus tulisi suorittaa kahden koulun henkilökuntaan kuuluvan täysi-ikäisen henkilön läsnä ollessa. Lastensuojelussakin edellytetään kahden aikuisen läsnäoloa, lapsen

²⁷¹ Rätty 2010, 464.

²⁷² Saastamoinen 2010, 224.

²⁷³ Rätty 2010, 465.

²⁷⁴ HE 66/2013 vp, 49.

²⁷⁵ HE 66/2013 vp, 48–49.

²⁷⁶ HE 72/2010 vp, 72 ja 245.

oikeusturvan takaamiseksi. *Erityisestä syystä* voi olla vain yksi henkilö paikalla.²⁷⁷ Henkilö, joka suorittaa tarkastusta, tulisi olla samaa sukupuolta oppilaan kanssa. Oppilaalla on mahdollisuus valita toinen tarkastuksessa mukana olevista henkilöistä. Henkilön täytyy kuulua koulun henkilökuntaan ja hänen tulee olla täysi-ikäinen. Tästä on kuitenkin mahdollista poiketa, jos samaa sukupuolta olevan henkilön tai toisen henkilön saaminen paikalle on käytännössä mahdotonta tai liian hidasta. Turvallisuuden varmistaminen tässä kohden on painavampi peruste, kuin suositeltava tarkastamistavan odottaminen.²⁷⁸

Vaatteiden päällisin puolin tarkastaminen tulisi mahdollisuuksien mukaan suorittaa tilassa, jossa ei ole muita oppilaita. Tällaisia tiloja ovat esimerkiksi rehtorin työhuone tai käytävä, kun oppilaat ovat menneet luokkiin. Oppilaan laukkaa tarkastettaessa, laukun sisältöä ei saa paljastaa muille oppilaille.²⁷⁹

Hallituksen esityksessä ei tarkemmin määritellä tarkastuksen suorittavia henkilöitä. Tarkastuksessa puututaan perustuslaissa suojattuun oikeuteen ja sen vuoksi tarkastusta suorittavien molempien henkilöiden tulisi olla virkasuhteessa työnantajaan. Tällaisia henkilöitä ovat opettaja tai rehtori.

Perustuslain 7 §:n suojaaman oikeuteen, koskemattomuuteen voidaan puuttua uudella perusopetuslain 36 e §:n säännöksellä. Koskemattomuuteen puuttuminen on määritelty lain tasolla. Koskemattomuuteen puututaan perusoikeuden reuna-alueella, sillä tarkastus koskee vain päällisin puolin tarkastamista. Tarkastuksella ei näin ollen puututa perusoikeuden ydinalueeseen. Tarkastusoikeus on rajattu koskemaan vain perusopetuslain 29 §:n 2 momentin tarkoittamia esineitä tai aineita. Toimivallasta on säädetty lain tasolla. Tarkastusoikeuden hyväksyttävänä syynä on pidettävä oppilaan oman, muiden oppilaiden sekä koulun muun henkilökunnan turvallisuuden takaamista. Tästä päätellen perusoikeuksien rajoitusedellytykset täyttyvät.^{280 281}

²⁷⁷ Saastamoinen 2010, 226–227.

²⁷⁸ HE 66/2013 vp, 49.

²⁷⁹ HE 66/2013 vp, 50.

²⁸⁰ Viljanen 2001, 37–38.

²⁸¹ HE 66/2013 vp, 48–49.

5. OPPILAAN OIKEUSTURVA JA VASTUU ASIATTOMASTA KÄYTTÄYTYMISESTÄ

Oikeusturvan tarkoituksena on suojata oppilaan etuja ja oikeuksia. Oppilaalla on oikeus luottaa siihen, että lainsäädännössä turvatut oikeudet toteutuvat²⁸². ”Oikeudet eivät voi toteutua ilman oikeusturvaa”²⁸³. Oikeusturvakeinoilla voidaan varmistaa viranomaisen noudattaman menettelyn oikeellisuus. Oikeussuojakeinojen avulla voidaan hakea muutosta päätökseen, joka loukkaa oppilaan etuja tai oikeuksia.²⁸⁴

Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Oikeusturvan kannalta viranomaisen tulee ottaa huomioon se, että lapsi on heikommassa asemassa suhteessa viranomaiseen. Lapsi on myös alaikäinen ja sen vuoksi hänen oikeustoimikelpoisuutensa on rajattu. Lapsen oikeuksien toteutuminen on pitkälti riippuvainen siitä, miten halukkaasti huoltaja toimii lapsen puolesta, sekä miten viranomaisen huomio lapsen oikeudet. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan tämä epäsuhteisuus tulee ottaa huomioon lapsia koskevassa oikeusturvassa.²⁸⁵

Oikeusturvatakeet voidaan jakaa ennakkolliseen eli preventiiviseen oikeusturvaan ja repressiiviseen eli jälkikäteiseen (korjaavaan) oikeusturvaan. Preventiiviseen oikeusturvaan kuuluvat esimerkiksi asianosaisen kuuleminen, asian selvittäminen ja päätöksen perusteleminen. Ennakollista oikeusturvaa on se menettely, jota noudatetaan ennen kuin päätös on tehty. Repressiivistä oikeusturvaa ovat ne keinot, jotka ovat käytössä päätöksenteon jälkeen. Jälkikäteisten oikeusturvakeinojen avulla korjataan viranomaisella tapahtunut virhe, laiminlyönti tai lainvastainen menettely. Mitä huolellisemmin opettaja ja rehtori noudattavat ennakkollisia oikeusturvakeinoja, sitä vähemmän tarvitaan korjaavia oikeusturvakeinoja.²⁸⁶

Menettelyvirheellä tarkoitetaan tilannetta, jossa viranomaisen ei noudata hallintolain menettelyllisiä säännöksiä asian käsittelyvaiheessa. Menettelyvirhe on kyseessä myös silloin, jos viranomaisen ei noudata muussa, erityislaissa, olevaa menettelysäännöstä.²⁸⁷ Yleinen menettelyvirhe ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten käytössä on ollut virheellinen kuuleminen. Oikeusturva käsitetään usein hallinnollisena päätöksentekona. Oikeusturvaongelmia sisältyy myös tilanteisiin, joissa ”opettaja kohtelee oppilasta halventavasti ja loukkaavasti, kou-

²⁸² Hakalehto-Wainio 2012, 319.

²⁸³ Hakalehto-Wainio 2/2012, 253.

²⁸⁴ Mäenpää 2008, 285.

²⁸⁵ Hakalehto-Wainio 2012, 320,321 ja 323.

²⁸⁶ Mäenpää 2008, 285.

²⁸⁷ Mäenpää 2008, 293.

lussa ei puututa työrauhahäiriöihin, koulussa käytetään lainvastaista kurinpitokeinoa tai koulukiusaamiseen ei puututa”.²⁸⁸

5.1 Ennakollinen oikeusturva

5.1.1 Kurinpitomenettely peruskoulussa

Peruskoulun kurinpitomenettelystä säädetään perusopetuslaissa sekä hallintolaissa perusopetuslain 36 a §:n mukaan. Menettelyllisten seikkojen huomioon ottaminen on tärkeää etenkin kurinpitorangeistuksiin määrättäessä. Kurinpitorangeistuksista annetaan päätös, mutta ojentamiskeinojen käyttäminen kirjataan perusopetuslain 36 i §:n mukaan.

Perusopetuslain 36 a § sääntelee menettelystä, jota tulee noudattaa, ennen kuin oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon, antaa kirjallinen varoitus tai erottaa määräajaksi. Kurinpitomenettelyssä, rangaistukseen johtava teko on yksilöitävä, oppilasta on kuultava, sekä asiaan liittyen on hankittava muu tarpeellinen selvitys.²⁸⁹ Myös oppilaan huoltajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, ennen kurinpitorangeistuksen antamista, perusopetuslain 36 a §:n 1 momentin mukaan. Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus hyvään hallintoon. Hyvä hallinto tarkoittaa käsittelyn asianmukaisuutta sekä viivytyksettömyyttä. Oppilailla on siis yhtä lailla oikeus hyvään hallintoon.²⁹⁰

Oppilaan huoltajalle tulee ilmoittaa, jos oppilaaseen on kohdistettu muita perusopetuslain 36 §:n tarkoittamia ojentamiskeinoja. Perusopetuslain 36 i §:n mukaan kurinpitokeinojen käyttöä koulussa tulee suunnitella. Suunnittelulla tarkoitetaan sitä, että opetuksen järjestäjän tulee antaa ohjeistusta siitä, miten kurinpidossa sekä kasvatustilanteissa menetellään perusopetuslain 29 §:n 3 momentin mukaan. Tämän ohella koulujen tulee pitää ylhäällä eri ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttöä koulussa, jotta kurinpitosuunnitelman toteutumista ja toiminnan yhdenmukaisuutta voidaan seurata. Jatkossa näiden tilastojen pohjalta voidaan seurata kurinpitokeinojen käyttöä myös valtakunnallisesti.²⁹¹

²⁸⁸ Hakalehto-Wainio 2012, 322–323.

²⁸⁹ HE 205/2002 vp, 26.

²⁹⁰ Hakalehto-Wainio 2012, 327.

²⁹¹ HE 66/2013 vp, 51.

Ennen kurinpitopäätöksentekoa, rangaistukseen johtava teko on yksilöitävä, oppilasta on kuultava ja hankittava muu tarpeellinen selvitys. Mikä merkitys näillä menettelyllisillä seikoilla on oppilaan ennakkollisen eli preventiivisen oikeusturvan kannalta?

Hallintolain 31 § säätelee selvittämismääräyksistä. Hallintolain 31 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä. Asian riittävä selvittäminen tarkoittaa sitä, että opettaja tai rehtori hankkii asian ratkaisemisen kannalta oleelliset tiedot ja selvitykset. Asianmukainen selvittäminen korostaa viranomaisen selvitysvastuuta sekä huolellisen selvityksen hankkimista. Selvitysvastuu asiassa on opettajalla tai rehtorilla. Velvoittavien hallintopäätösten kohdalla, selvitysvastuu kuuluu viranomaiselle. Kyse on niin sanotusta virallisperiaatteesta. Asian selvittämisen tarve ja laajuus harkitaan aina tapauskohtaisesti.²⁹²

Hallintolain 34 § säätelee asianosaisen kuulemisesta. Kyseessä on merkittävä hallinnollinen säännös, sillä perustuslain 21 §:n 2 momentti säätää oikeusturvasta ja siitä, että jokaisella on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassa ja kuulemisesta on säädettävä lailla. Lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista näkemys kaikissa lasta koskevissa asioissa. Oppilaalle tulee antaa mahdollisuus ilmaista oma näkemys kurinpitotoimissa. Oppilaan näkemys tulee huomioida ratkaisua tehdessä.²⁹³

Kuuleminen on suoritettava ennen asian ratkaisemista. Kuulemisen tarkoituksena on korostaa yksilön vaikuttamismahdollisuuksia. Kuulemisen avulla saadaan asiaan selvitystä ja tämä edistää myös viranomaiselle kuuluvaa huolellista selvityksen hankkimista.²⁹⁴ Kuulemistavasta ei ole säädetty tarkemmin. Opetuksen järjestäjä päättää, järjestetäänkö kuulemistilaisuus vai pyydetäänkö selvitystä kirjallisesti. Kuulemistilaisuudessa oppilasta ja oppilaan huoltajaa kuullaan suullisesti. Suullista kuulemistä pidetään tarkoituksenmukaisempaan, mutta lähtökohtaisesti olisi hyvä, jos asianomainen antaisi selvityksensä kirjallisesti.²⁹⁵

Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisussa päätös kumottiin virheellisen kuulemisen vuoksi. Kaksi ylä-asteen oppilasta A ja B nujakoivat koulun alueella, minkä seurauksena B sai viiltohaavan käteen. Tapahtuman jälkeen B:tä, sekä paikalla ollutta C:tä kuultiin rehtorin luona. Nujakoinnin vuoksi paikalle tullut opettaja

²⁹² HE 72/2002 vp, 86.

²⁹³ Hakalehto-Wainio 2/2012, 252.

²⁹⁴ HE 72/2002 vp, 88–89.

²⁹⁵ Lahtinen 2012, 409.

pyysi myös A:ta rehtorin kansliaan antamaan selvityksen tapahtuneesta, hän ei kuitenkaan tullut. Opettaja antoi tapahtuneesta rehtorille kirjallisen selvityksen. Rehtori antoi A:lle kirjallisen varoituksen tapauksesta. Rehtori ja A:n huoltaja olivat sopineet, että A tulee rehtorin kansliaan kuultavaksi. A ei kuitenkaan noudattanut huoltajan välityksellä annettua kehotusta kuulemisesta. Tämän jälkeen selvityksistä ei käy ilmi, että A:ta olisi edes yritetty kuulla. Tämän vuoksi A ei ollut antanut selvitystä tapahtuneesta. Rehtori oli kuullut A:n huoltajaa kahdesti, mutta huoltaja ei ollut saanut muiden eli B:n ja C:n kertomusta tapahtuneesta. Hallinto-oikeus katsoi päätöksessään, että huoltajaa ei ollut kuultu hallintolain 34 §:n 1 momentin edellyttämällä tavalla.²⁹⁶

Hallintolain 34 § 2 momentti sääntelee tilanteista, jolloin asian saa ratkaista ilman asianosaisen kuulemista. Kyseisen säännöksen mukaan asianosaista ei tarvitse kuulla silloin, jos vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään perusteettomana. Kohdan 2 mukaan kuulemista ei edellytetä, jos asia koskee palvelussuhteeseen tai vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista. Jos asia koskee hakijan ominaisuuksien arviointiin perustuvan edun myöntämistä, ei kuulemista tarvita kohdan 3 mukaan. Asian ratkaisu kuulematta on mahdollista 4 kohdan mukaan silloin, jos kuuleminen vaarantaa päätöksen tarkoituksen tai kuulemisesta aiheutuva käsittelyn viivästyminen aiheuttaa huomattavaa haittaa ihmisen terveydelle, yleiselle turvallisuudelle tai ympäristölle. Peruskoulun kurinpitovirheisiin soveltuva kuulematta jättämistilanne on kohta 4. Kyseisessä tilanteessa on tärkeää yleisen ja yksityisen edun huomioon ottaminen²⁹⁷. Kuulemista ei edellytetä lisäksi, jos kuuleminen on muusta syystä tarpeetonta kohdan 5 mukaan.

Kuulemisesta on ilmoitettava asianosaiselle hallintolain 36 §:n mukaisesti. Kuulemisesta on ilmoitettava asianosaiselle, jotta hän tietää missä asiassa häntä ollaan kuulemassa. Lisäksi asianosainen osaa varautua siihen, mistä seikoista häneltä selvitystä pyydetään. Kuulemisen tarkoituksen ilmoittamisella vältetään epätietoisuutta siitä, onko tulossa mahdollisesti vielä uusi kuulemistilaisuus.²⁹⁸

Kuopion hallinto-oikeus on kumonnut rehtorin tekemän päätöksen kirjallisen varoituksen antamisesta, menettelyvirheen vuoksi. Rehtori ei ollut kuullut oppilaan vanhempia eikä oppilasta perusopetuslain 36 §:n ja hallintolain 36 §:n 1 momentin vaatimalla tavalla. Hallinto-oikeus korostaa, että kuulemisen on ta-

²⁹⁶ Helsingin HAO 8.7.2011, 07948/10/1301.

²⁹⁷ HE 72/2002 vp, 90.

²⁹⁸ HE 72/2002 vp, 90.

pahduttava siten, että asianosainen tietää etukäteen kuulemisen tarkoituksen. Yleisluonteinen keskustelu oppilaan koulunkäyntiin liittyvistä ongelmista ei täytä kuulemisen vaatimuksia. Hallinto-oikeus korostaa lisäksi, että teko, josta rangaistaan kurinpidollisesti, on yksilöitävä. Rehtorin päätös on näin ollen kumottu kahden menettelyvirheen vuoksi, eikä varsinaiseen asiaan ole edes otettu kantaa.²⁹⁹

Oppilaan määräaikaista erottamista koskevasta menettelystä on perusopetuslain 36 a §:ssä tarkat säännökset. Perusopetuslain ohella hallintolainkäyttölaki sääntelee menettelystä kurinpitovirheistä määräämisessä.

Ennen oppilaan erottamista, on edellä luetellut menettelylliset seikat käytyä läpi. Erottamiseen johtava teko on yksilöitävä, oppilasta ja oppilaan huoltajaa on kuultava, sekä hankittava muu tarpeellinen selvitys. Kun menettelylliset seikat on käsitelty, annetaan erottamisesta päätös. Erottamispäätöksen pystyy antamaan vain monijäseninen toimielin.³⁰⁰

Hallintolainkäyttölain 3 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan päätökseen, josta saa valittaa, on liitettävä valitusosoitus. Valitusosoituksesta tulee ilmetä valitusviranomaisen, valitusaika sekä viranomaisen, jolle valituskirjelmä toimitetaan hallintolainkäyttölain 3 luvun 14 §:n 2 momentin mukaisesti.

Asianosainen voi hakea muutosta peruskoulun kurinpidosta tehtyyn päätökseen, valittamalla siitä hallinto-oikeuteen perusopetuslain 36 c §:n 4 momentin mukaisesti. Alaikäisen lapsen puolesta, puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa hallintolain 14 §:n mukaan. Valitusoikeus koskee määräaikaista erottamista sekä kirjallista varoitusta, eli oppilaaseen kohdistuvia kurinpitovirheistä.

Hallintolainkäyttölain 31 § 1 momentin mukaan päätöstä, johon saa hakea muutosta valittamassa, ei saa panna täytäntöön ennen kuin se on saanut lainvoiman. Hallintolainkäyttölain 31 §:n 2 momentissa säädetään kuitenkin, että ”pätös voidaan panna täytäntöön lainvoimaa vaille olevana, jos laissa tai asetuksessa niin säädetään”. Perusopetuslain 36 a §:n 4 momentin mukaan määräaikainen erottaminen voidaan panna täytäntöön, vaikka päätös ei ole saanut lainvoimaa. Lainvoimaa ei edellytetä silloin, jos ”oppilas on käyttäytynyt niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henki-

²⁹⁹ Kuopion HaO 20.3.2012, 00304/12/1301.

³⁰⁰ Lahtinen-Lankinen 2013, 341–342.

lön turvallisuus on kärsinyt tai vakavasti vaarantunut ja on olemassa ilmeinen vaara, että väkivaltainen tai uhkaava käytös toistuu”.

Jos päätös pannaan täytäntöön lainvoimaa vailla, on siitä päätettävä samalla, kun oppilaan erottamisestakin päätetään. Lisäksi samassa yhteydessä on päätettävä erottamisen alkamisajankohdasta. Kyseisistä menettelysäännöksistä säädetään perusopetuslain 36 a §:n 5 momentissa.

Oikeustapauksista käy ilmi, että rehtorin tai opettajan haasteena kurinpitokeinojen ja -rangaistusten käytössä on se, kuinka hallintolain säännöksiä toteutetaan oikein. Kirjallisen varoituksen antamistilanteet ovat usein olleet oikeita ja perusteltuja, mutta menettelylliset seikat ovat olleet virheellisiä, jonka johdosta hallinto-oikeus on kumonnut päätöksen.

5.1.2 Hallinnon oikeusperiaatteet

Hallintolain 6 § sääntelee hallinnon oikeusperiaatteista. Kyseisen säännöksen mukaan ”Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia”.

Hallinnon oikeusperiaatteita ovat yhdenvertaisuusperiaate, tarkoitussidonnaisuuden periaate, puolueettomuusperiaate, suhteellisuusperiaate ja luottamuksensuojaperiaate³⁰¹. Hallinnon oikeusperiaatteet on otettava huomioon peruskoulun kurinpidossa. Hallinnon oikeusperiaatteiden toimialana on etenkin hallinnollinen päätöksenteko ja tosiasiallinen toiminta peruskoulussa³⁰². Tosiasiallista toimintaa peruskoulun kurinpidossa on voimakeinojen käyttö.

Hallinnon oikeusperiaatteiden tehtävänä on ohjata viranomaisen päätöksentekoa harkintatilanteissa. Periaatteiden merkitys korostuu, kun päätetään yksityisen edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta. Jos viranomainen ei noudata hallinnon oikeusperiaatteita, voidaan siihen kiinnittää huomiota muutoksenhakuvaiheessa, ja se voi perustaa myös itsenäisen valitusperusteen.

³⁰¹ Mäenpää 2008, 64–65.

³⁰² Mäenpää 2013, 146.

Jos viranomaisen tekemä päätös on vastoin jotakin oikeusperiaatetta, voi hallintotuomioistuim kumota päätöksen harkintavallan väärinkäyttönä.³⁰³

Yhdenvertaisuudesta säädetään perustuslain 6 §:ssä, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslain 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa asettaa ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lisäksi 3 momentissa säädetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Yhdenvertaisuusperiaate hallintolain 6 §:n mukaan pohjautuu perustuslainsäännökselle. Hallintolain 6 §:n mukaan hallinnossa asioivia on kohdeltava tasapuolisesti.

Opettajan ja rehtorin työssä, tasapuolisuuden vaatimus näkyy siinä, että heidän on ojentaessaan ja kurinpitörangaistusta antaessaan meneteltävä johdonmukaisesti. Samanlaisesta tilanteesta tulee antaa samanlainen rangaistus ja erilaisessa tilanteessa otettava huomioon tilanteen eroavuus.³⁰⁴

Hallinnon tarkoitussidonnaisuuden periaate ohjaa viranomaisen päätöksentekoa siinä, että hän käyttää toimivaltaansa vain siihen tarkoitukseen, mihin laki on tarkoitettu. Päätöksentekoa ei saa ohjata muut päämäärät, kuin sen mitä laki sanoo.³⁰⁵ Jotta opettaja tai rehtori pystyy toimimaan tämän periaatteen mukaisesti, on kurinpitotoimiin ryhdyttäessä aina selvitettävä kurinpitonormin sisältö ja se, mitä normilla tavoitellaan³⁰⁶.

Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisussa rehtori oli antanut kirjallisen varoituksen 8-vuotiaalle oppilaalle. Varoituksen syynä oli järjestyssääntöjen rikkominen ja väkivaltainen käytös koulun henkilökuntaa ja muita oppilaita kohtaan. Oppilas oli puolentoista vuoden aikana koulun aloittamisesta aiheuttanut 27 vaaraa ja uhkatilannetta. Koulu oli tehnyt lapsesta 11 lastensuojeluilmoitusta. Rehtorin ja moniammatillisen oppilashuoltoryhmän mukaan oppilas tarvitsi apua psykisen tilan selvittämiseksi, jonka jälkeen oppilaan koulunkäyntiä voitaisiin tukea eri keinoin. Vanhemmat eivät suostuneet oppilaalle tehtäviin psykologisiin tutkimuksiin. Hallinto-oikeus ratkaisussaan ilmoitti, että 8-vuotias ei kykene ymmärtämään varoituksen merkitystä, eikä sillä pystytä vaikuttamaan oppilaan

³⁰³ Mäenpää 2013, 146–147.

³⁰⁴ Mäenpää 2013, 148.

³⁰⁵ HE 72/2002 vp, 55.

³⁰⁶ Mäenpää 2013, 154.

häiriökäyttäytymiseen. Varoituksen antaminen on kurinpitorangaistus eikä sitä voida käyttää muuhun tarkoitukseen. Hallinto-oikeuden mukaan varoituksen antaminen 8-vuotiaalle oppilaalle oli vastoin tarkoitussidonnaisuuden periaatetta.³⁰⁷

Yllä olevassa tapauksessa, kirjallisella varoituksella ei voida saavuttaa sitä tavoitetta, mitä normille on asetettu. Normin tarkoituksena on ohjata oppilasta muuttamaan epäasiallista käytöstään. Hallinto-oikeus on katsonut, että 8-vuotias oppilas ei kykene ymmärtämään kirjallisen varoituksen merkitystä, eikä sen vuoksi varoituksella voida saavuttaa normin asettamaa tavoitetta.

Puolueettomuusperiaate kieltää viranomaista ottamasta huomioon epäasiallisia perusteita päätöksenteossa. Opettajan ja rehtorin työssä tämä voi näyttäytyä esimerkiksi siten, että opettajan ja rehtorin tulee ojentaa ja rangaista myös ystävän/tuttavan lasta samalla lailla, kuin muitakin oppilaita, jos ojentamisen edellytykset täyttyvät. Puolueettomuusperiaate estää esimerkiksi oppilaan suosimisen. Opettajan ja rehtorin päätöksenteon on oltava puolueetonta ja se tulee voida perustella objektiivisesti.³⁰⁸

Suhteellisuusperiaatteella on tärkeä merkitys silloin, kun joudutaan käyttämään voimakeinoja oppilaan poistamiseksi tai vaarallisen esineen tai aineen poisottamiseksi. Opettajan tai rehtorin tulee mitoittaa voimakeinot oikein tavoiteltavaan päämäärään nähden. Suhteellisuusperiaate edellyttää sen arvioimista, onko voimakeinojen käyttö tarpeellista ja asianmukaista. Hallituksen esityksestä käy ilmi, että voimakeinojen käyttö tulisi ”mitoittaa alimmalle tasolle, jolla saavutetaan tarvittava vaikutus”.³⁰⁹ Suhteellisuusperiaatteen avulla arvioidaan onko voimakeinojen käyttö tarpeellista ja välttämätöntä³¹⁰.

Luottamuksensuojan periaate tarkoittaa yksityisen näkökulmasta sitä, että hän voi luottaa viranomaisen tekemien päätösten oikeellisuuteen, virheettömyyteen ja päätöksen pysyvyyteen.³¹¹ Yksityinen voi luottaa siihen, että viranomainen noudattaa lakia, yleisiä oikeusperiaatteita ja kansainvälisiä sopimuksia. Yksityinen voi luottaa siihen, että viranomainen noudattaa tekemiään päätöksiä ja, että hän noudattaa omaksuttua tulkintalinjaa. Viranomainen ei saa tehdä taannehtivia päätöksiä ja sillä on velvollisuus noudattaa toiminnassaan tuomioistuimen

³⁰⁷ Helsingin HaO 9.11.2011, 00988/11/1301.

³⁰⁸ HE 72/2002 vp, 55.

³⁰⁹ HE 72/2002 vp, 55.

³¹⁰ Mäenpää 2013, 157.

³¹¹ HE 72/2002 vp, 162.

päätöksiä. Edellä luetellut kohdat ovat oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia, joihin yksityinen voi luottaa viranomaisen toiminnassa.³¹²

5.2 Jälkikäteinen oikeusturva

5.2.1 Hallintovalitus

Perusopetuslain 42 § sääntelee muutoksenhausta ja on erityissäännös, joka syrjäyttää kuntalain sisältämät säännökset muutoksenhausta. Perusopetuslain 42 §:n 1 momentin mukaan kirjallisesta varoituksesta ja määräaikaisesta erottamisesta annettuun päätökseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen hallintolainkäyttölain mukaan. Valitus muista tapauksissa kuin kirjallisesta varoituksesta ja määräaikaisesta erottamisesta tulee tehdä kuntalaisissa säädettyin muutoksenhakekeinoin. Hallintolain 8 §:n 1 momentin mukaan valituksesta kunnallisen viranomaisen päätökseen säädetään kuntalaisissa. Kuntalain tarkoittamia muutoksenhakekeinoja ovat oikaisuvaatimus ja kunnallisvalitus.³¹³

Hallintovalituksen voi tehdä kurinpitörangaistuksista eli kirjallisesta varoituksesta tai määräaikaisesta erottamisesta. Valitus on tehokkain käytössä olevista oikeussuojakeinoista, sillä sen avulla päätös voidaan oikaista, muuttaa tai kumota³¹⁴. Hallintovalitus tehdään hallinto-oikeudelle, eikä hallinto-oikeuden päätöksestä voi enää valittaa. Kyseessä on siis valituskielto hallinto-oikeuden päätökseen. Valituskielto on sen vuoksi olemassa, jotta normaali koulutyö voi jatkua mahdollisimman nopeasti.³¹⁵

Asianosainen, eli henkilö, jonka etuutta, oikeutta tai velvollisuutta päätös koskee, voi hakea muutosta päätökseen hallintovalituksella. Alaikäisen oppilaan, eli vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää oppilaan huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Vajaavaltaisen puhevallasta säädetään hallintolain 14 §:ssä. Oppilaalla, joka on täyttänyt 15 vuotta, on yhdessä huoltajan tai muun laillisen edustajan kanssa oikeus käyttää puhevaltaa hallintolainkäyttölain 18 §:n 3 momentin mukaan. Hallintovalituksen voi näin ollen tehdä hyvin rajattu valittajapiiri^{316 317}.

³¹² Mäenpää 2008, 76–77.

³¹³ Arajärvi-Aalto-Setälä 2004, 441.

³¹⁴ Mäenpää 2008, 286.

³¹⁵ Arajärvi-Aalto-Setälä 2004, 441.

³¹⁶ Mäenpää 2008, 303.

Hallintovalituksen voi tehdä laillisuusperusteella tai tarkoituksenmukaisuusperusteella. Valitus-aika on 14 vuorokautta päätöksen tiedoksisaannista.³¹⁸ Kurinpitorangaistuksista annettava päätös on velvoittava päätös, jonka vuoksi päätös tulee antaa asianosaiselle eli oppilaalle, tai alaikäisen kohdalla, oppilaan huoltajalle tiedoksi todisteellisena. Todisteellinen tiedoksianto tarkoittaa sitä, että päätös annetaan saantitodistusta käyttäen tai annetaan henkilökohtaisesti asianosaiselle.³¹⁹ Hallintovalituksen tulee täyttää muutamia muotovaatimuksia. Valituksesta tulee käydä ilmi, mitä päätöksen kohtaa haetaan muutettavaksi sekä perustelut, miksi muutosta haetaan. Valituksessa tulee mainita valitusviranomaisen sekä valittaja. Valituksenalainen päätös on yksilöitävä sekä valitus tulee allekirjoittaa. Valitukseen tulee liittää valituksenalainen päätös tai muu todistus, josta käy ilmi päätöksen tiedoksisaanti.³²⁰ Hallintovalitus tulee tehdä sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä viranomaisen toimii³²¹.

Oppilaalle annettu kirjallinen varoitus tai oppilaan määräaikainen erottaminen tulee käsitellä kiireellisenä. Päätöksen täytäntöönpanossa tulee noudattaa pääsääntöä, jonka mukaan päätös voidaan panna täytäntöön, kun se on saavuttanut lainvoiman. Päätös saa lainvoiman, kun valitus-aika on kulunut umpeen tai, kun hallinto-oikeus on ratkaissut valituksen. Määräaikainen erottaminen voidaan poikkeuksellisessa tilanteessa panna täytäntöön lain voimaa vailla.³²²

5.2.2 Muu laillisuusvalvonta

Sellaisesta asiasta, josta ei anneta muutoksenhakukelpoista päätöstä, on mahdollista tehdä hallintokantelu. Hallintokantelulla voidaan tutkia asian lainmukaisuutta ja asianmukaisuutta. Hallintokantelun voi tehdä mistä tahansa viranomaisen toiminnasta. Hallintokantelun avulla yksityinen voi toteuttaa oikeusturvaansa.³²³

Hallintokantelu on mahdollista tehdä kuntatasolla rehtorille, sivistystoimenjohtajalle tai kunnan opetustoimesta vastaavalle lautakunnalle³²⁴. Hallintokantelun voi tehdä lisäksi aluehallintovirastolle, opetus- ja kulttuuriministeriölle, opetushallitukselle tai yleisille laillisuusvalvojil-

³¹⁷ Lahtinen-Lankinen 2013, 353.

³¹⁸ Arajärvi-Aalto-Setälä 2004, 435 ja 441.

³¹⁹ Lahtinen-Lankinen 2013, 356–357.

³²⁰ Mäenpää 2008, 309.

³²¹ Arajärvi- Aalto-Setälä 2004, 436.

³²² Lahtinen-Lankinen 2013, 357–359.

³²³ Mäenpää 2008, 86.

³²⁴ Kuusikko 2006, 26.

le eli eduskunnan oikeusasiamiehelle tai oikeuskanslerille.³²⁵ Hallintokantelun voi tehdä samaan aikaan yhdelle taholle. Eli oppilaan huoltaja ei voi tehdä kantelua kaikille tahoille ja katsoa olisiko ratkaisut erilaisia.³²⁶

Apulaisoikeusasiamiehelle on tehty kantelu koulukiusaamiseen liittyvässä asiassa. Koulukiusatun vanhemmat ovat tehneet kantelun koskien lapsensa koulukiusaamista. Vanhemmat pyysivät oikeusasiamiestä tutkimaan x kaupungin lastensuojelun, koulun, sairaalan, terveysaseman ja poliisin toimintaa ja menetteilyä. Viranomaiset eivät olleet puuttuneet koulukiusaamiseen riittävin keinoin, kuin vasta sitten, kun koulukiusaaminen oli kriisiytynyt. Viranomaisten tulee suhtautua kaikkiin koulukiusaamistapauksiin päämäärätietoisesti ja asiallisesti. Oppilaalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön perusopetuslain mukaan. Viranomaisilla on selvittämisvelvollisuus asiassa. Koulu on puutteellisesti kirjannut toimenpiteet, joita kiusaamisen lopettamiseksi on tehty. Tämä on ollut oppilaan oikeusturvan kannalta puutteellista. Kodin ja koulun välinen yhteistyö on myös toiminut puutteellisesti. Oppilaan vanhemmille ei ole ilmoitettu kiusaamisesta heti. Apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt kaupungin sivistystoimen huomion tapahtuneeseen. Opetuksen järjestäjä vastaa siitä, että opetus koulussa järjestetään säädösten ja määräysten mukaisesti.³²⁷

Hallintokantelu eroaa hallintovalituksesta merkittävästi. Hallintokantelu tehdään asiasta, henkilöstä tai toiminnasta. Kantelun voi tehdä kuka tahansa, henkilöpiiriä ei ole rajattu. Kantelu on mahdollista tehdä kahden vuoden kuluessa, ja poikkeuksellisesti on mahdollista tutkia vanhempiakin asioita. Hallintokantelulla ei päätöstä voida muuttaa tai kumota. Hallintokantelulla asiasta saadaan laillisuuskannanotto.³²⁸

Hallintokantelun seurauksena kanteluviranomainen voi antaa huomautuksen asianomaiselle. Kanteluviranomainen voi kiinnittää asianomaisen huomion lain tai hyvätavan mukaiseen menettelyyn. Kanteluviranomainen voi saattaa asianomaisen tietoon käsityksen lain oikeasta

³²⁵ Lahtinen-Lankinen 2013, 363.

³²⁶ Lahtinen 2012, 489.

³²⁷ AOA 17.12.2012, 4401/4/10.

³²⁸ Lahtinen 2012, 489.

tulkinnasta. Lisäksi eduskunnan oikeusasiamies tai oikeuskansleri voi nostaa syytteen asianomaista vastaan. Kantelussa voidaan myös todeta, ettei se aiheuta toimenpiteitä.³²⁹

Eduskunnan oikeusasiamiehelle ja oikeuskanslerille kuuluu lisäksi hallinnon yleinen laillisuusvalvonta. Heidän tehtävänä on valvoa, että hallinnossa toimitaan ja julkista valtaa käytetään lainmukaisesti. Lisäksi heille kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta.³³⁰

Hallintovalitus ja hallintokantelu ovat jälkikäteisiä oikeussuojakeinoja, joiden avulla voidaan ilmaista tyytymättömyys viranomaisen menettelyyn. Oppilaan vanhemmilla on oikeus tehdä hallintovalitus, lapsen puolesta. Lapsi voi kuitenkin itse tehdä hallintokantelun aluehallintovirastolle tai yleisille laillisuusvalvojille. Opetustoimessa jälkikäteisellä oikeusturvalla on tarkoitus toteuttaa oppilaan oikeuksia. Oikeusturvan tulisi tämän vuoksi olla lapsiystävällistä.³³¹

5.3 Oppilaan vastuu vahingosta sekä rikosoikeudellinen vastuu

Oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen voivat tulla sovellettaviksi myös vahingonkorvauslaki sekä rikoslaki. Perusopetuslakiin on lisätty 1.1.2014 viittaus oppilaan vahingonkorvausvelvollisuudesta³³². Oppilas on vastuussa aiheuttamastaan vahingosta ja sen vuoksi tilanteeseen voi soveltua vahingonkorvauslaki. Oppilaan rikoslaisissa määriteltyihin oikeuden vastaisiin tekoihin, rikoksiin, sovelletaan rikoslakia.³³³ Esimerkiksi koulukiusaaminen voi täyttää rikoslain tunnusmerkistöjä. Rikosnimikkeitä voivat olla pahoinpitely, kunnianloukkaus sekä yksityiselämää koskevan tiedon levittäminen. Rikosoikeuden avulla puututaan oppilaan käyttäytymiseen viimeisenä keinona.³³⁴

Vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:n mukaan henkilö on korvausvelvollinen tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheuttamasta vahingosta. Koska peruskoulun oppilaat ovat alle 18-vuotiaita, tulee sovellettavaksi vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §. Kyseisen pykälän mukaan henkilö on velvollinen korvaamaan vahingosta määrän, joka on kohtuullinen hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin nähden. Vahingonkorvauslaissa ei ole säädetty alaikäraja. Oppi-

³²⁹ Lahtinen 2012, 493, 497 ja 498.

³³⁰ Mäenpää 2008, 85.

³³¹ Hakalehto-Wainio 2012, 331, 332 ja 336.

³³² HE 66/2013 vp, 1.

³³³ Opetusministeriö 2000, luku 2.5.

³³⁴ Mäntylä ym. 2013, 60–61.

las voi vahingoittaa koulun, toisen oppilaan, opettajan tai koulun muun henkilökunnan omaisuutta, ja on heille vahingonkorvausvelvollinen.³³⁵

Apulaisoikeuskansleri on antanut ratkaisun, jossa kaksi poikaa oli sotkenut koulun seiniä ja ikkunoita marjoilla. Pojista toinen oli koulun oppilas ja toinen ei. Vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:n mukaan henkilö, joka tahallisesti tai tuottamuksellisesti on aiheuttanut vahingon, on velvollinen korvaamaan sen. Vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n mukaan, kun vahingon on aiheuttanut 18 vuotta nuorempi henkilö, on hän velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka on kohtuullinen hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin nähden. Koulun apulaisrehtori oli keskustellut asiasta toisen pojan äidin kanssa ja oli määrännyt pojat siivoamaan sotkut perjantai-illan tai viikonlopun aikana. Kun pojat olivat olleet siivoamassa sotkujaan, oli ikkunan lasi rikkoutunut ja toinen pojista oli loukkaantunut. Oikeuskansleri on todennut ratkaisussaan, että vahingonkorvauslakia voidaan soveltaa koulumaailmassa, vaikka siitä ei vielä ole säännöstä perusopetuslaissa. Apulaisoikeuskansleri on kiinnittänyt huomiota apulaisrehtorin toimintaan. Poikia olisi tullut valvoa, kun he olivat siivoamassa sotkuja sekä toiminnassa olisi tullut ottaa huomioon työturvallisuuslain velvoitteet; ”työ ei saa muodostua oppilaan ikä ja kehitystaso huomioon ottaen oppilaalle vaaralliseksi tai raskaaksi eikä sen suorittaminen saa kestää enempää kuin kaksi tuntia.”³³⁶

Vahingonkorvausvelvollisuus ja kurinpitorangaistus ovat erillisiä seuraamuksia oppilaan epäsiialliseen käytökseen. Vahingonkorvausvelvollisuus ei ole rangaistus, eikä sitä voida käyttää rangaistusluonteisesti. Näin ollen niitä voidaan soveltaa samaa tapaukseen.³³⁷

Jos oppilaan käyttäytyminen koulussa on ollut vakavaa, voi sovellettavaksi tulla rikoslain säännökset. Rikoslain 3 luvun 4 §:n mukaan rikosoikeudellinen vastuu alkaa, kun henkilö on täyttänyt 15 vuotta. Rikoksesta ei näin ollen voi rangaista lasta, joka on alle 15-vuotias. Tässä tilanteessa lapseen voi kohdistua kuitenkin lastensuojelullisia toimenpiteitä lastensuojelulain mukaisesti. Nuorena rikoksentekijänä pidetään henkilöä, joka on rikoksen tekohetkellä 15–18-vuotta. Nuoreen rikoksentekijään kohdistetaan lievempiä rangaistuksia kuin aikuiseen. Jos

³³⁵ Lahtinen 2012, 501.

³³⁶ AOKa 2013, OKV/15/50/2012.

³³⁷ Opetusministeriö 2000, luku 2.5.

alle 15-vuotias oppilas tekee rikoksen koulussa, on tärkeää saattaa asia poliisin tutkittavaksi. Rikosta ei voida käsitellä koulun sisäisinä, kurinpidollisina asioina.³³⁸

Perusopetuslain 36 c § sääntelee kurinpitomenettelyn suhteesta syytteen vireilläoloon ja tuomioistuimen ratkaisuun. Oppilaan oikeusturvan kannalta on oleellista, että oppilasta kohtaan ei voida aloittaa tai jatkaa kurinpitomenettelyä samasta syystä, josta oppilasta vastaan on vireillä syyte yleisessä tuomioistuimessa.³³⁹

Tuomioistuimen vapauttavan ja langettavan päätöksen osalta säädetään seuraavasti. Mikäli tuomioistuimen päätös on vapauttava, ei oppilasta kohtaan saa aloittaa tai jatkaa kurinpitomenettelyä samasta syystä. Poikkeuksena on kuitenkin tilanne, jossa oppilaan menettelyä ei katsota rikokseksi, niin silloin oppilasta voidaan rangaista kurinpidollisesti. Perusopetuslain 36 c §:n 3 momentissa säädetään, että mikäli tuomioistuimen päätös on langettava, niin samasta syystä ei oppilalle saa määrätä kurinpitorangeistusta. Jos oppilas tuomiotaan esimerkiksi pahoinpitelystä, on oppilasta kohtaan aloitetut kurinpitotoimenpiteet keskeytettävä³⁴⁰. Oppilas on kuitenkin mahdollista erottaa määrääjäksi, jos se on perusteltua rikokseen liittyvien seikkojen perusteella.³⁴¹

³³⁸ Mäntylä ym. 2013, 62 ja opetusministeriö 2000, luku 2.5.

³³⁹ HE 66/2013 vp. 13.

³⁴⁰ Mäntylä ym. 2013, 47.

³⁴¹ HE 66/2013 vp. 13.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Perusopetuslaki määrittelee tarkasti peruskoulussa käytettävät ojentamiskeinot ja kurinpitorangeistukset. Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttämisen edellytyksenä on se, että oppilas rikkoo hänelle asetettuja velvoitteita. Oppilaalle kohdistuvia velvoitteita ovat oppilaan osallistuminen perusopetukseen, tehtävien tunnollinen suorittaminen ja asiallinen käyttäytyminen.

Opettajan ja rehtorin on helppo nähdä osallistuuko oppilas perusopetukseen ja suorittaako hän annettuja tehtäviä tunnollisesti. Sen sijaan ongelmallisen kohdan muodostaa epäasiallisen käyttäytymisen määrittelyminen. Kukaan ei voi yksiselitteisesti sanoa, mitä tämä termi pitää sisällään. Termi on tämän vuoksi tulkinnanvarainen. Epäasiallisen termin määrittelyssä käytettiin apuna peruskoulun järjestyssääntöjä, suunnitelmaa oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä työturvallisuuslakia.

Peruskoulun järjestyssäännöt ovat keskeisin keino määritellä epäasiallista käyttäytymistä. Määrittelemällä jonkin teko tai tapa kielletyksi koulussa, saadaan asia näin kytkettyä kurinpitomenettelyn piiriin. Järjestyssääntöihin ei ole mahdollista sisällyttää kaikkea mahdollista, vaan järjestyssääntöjen laatimista rajoittaa muu lainsäädäntö. Järjestyssäännöt ovat hierarkkisesti alemmassa asemassa kuin muu lainsäädäntö ja saattikka perustuslaki. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli järjestyssäännöt ovat ristiriidassa muun lainsäädännön kanssa, niin ne syrjäytyvät *lex superior derogat legi inferiori* -periaatteen mukaisesti. Järjestyssäännöissä on tämän vuoksi mahdollista määritellä epäasiallista käyttäytymistä vain rajoitetusti.

Perusopetuslaki pitää epäasiallisena käyttäytymisenä opetuksen häirintää, vilpillistä menettelyä ja järjestyssääntöjen rikkomista. Luokanopettajalla on harkintavaltaa käytössä, kun hän määrittelee, minkälainen käytös on sellaista häirintää, että hän ryhtyy ojentamaan siitä oppilasta. Häirintänä voidaan pitää sitä, jos opettaja joutuu toistuvasti puuttumaan oppilaan toimintaan tunnilla ja opetus katkeaa tämän vuoksi. Hallituksen esityksessä oli mainittu, että häirintää on ” äänekäs luokkaan tulo, luvaton puhe, meluaminen, luokassa vaeltelu ja työskentelyyn osallistumattomuus”³⁴².

Työturvallisuuslaki määrittelee epäasiallisen kohtelun, kun taas perusopetuslaki epäasiallisen käyttäytymisen. Perusopetuslain käyttämä termi on laajempi, sillä se sisältää häirinnän, vilpil-

³⁴² HE 66/2013 vp, 6.

lisen menettelyn ja järjestyssääntöjen rikkomisen. Epäasiallinen kohtelu on henkilöiden välillä tapahtuvaa käytöstä. Epäasiallinen kohtelu on loukkaavaa käyttäytymistä toista kohtaan, joka ilmenee sanoin, toimin tai asentein³⁴³. Epäasiallista kohtelua on henkilön ominaisuuksien arvostelu ja ulkopuolelle jättäminen. Epäasiallinen käyttäytyminen kattaa myös oppilaan sellaisen käyttäytymisen, joka ei välttämättä kohdistu yksiselitteisesti kehenkään, esimerkiksi luokassa meluaminen ja luokassa vaeltaminen. Työturvallisuuslain käyttämää määritelmää voisi käyttää perusopetuksessa esimerkiksi silloin, kun määritellään onko oppilas kiusannut toista oppilasta.

Epäasiallista käyttäytymistä ei voida määritellä tyhjentävästi. Termi on laaja ja avoin. Epäasiallisesta käyttäytymisestä on mahdollista antaa esimerkkejä, mutta kaikkea epäasiallista käyttäytymistä ei voi sanatarkasti luetella tai listata. Tämä ei ole tarkoituksenmukaistakaan, sillä määritelmän ulkopuolelle jäisi taatusti jotakin, mitä olisi pidettävänä epäasiallisena käyttäytymisenä, mutta sitä ei ole kuitenkaan luetteloon kirjoitettu.

Epäasiallisen käyttäytymisen arvioinnissa on mahdollista käyttää apuna tulkintastandardeja. Argumentum a minore ad maius – päättely soveltuu järjestyssääntöjen tulkitsemiseen. Tämän avulla voidaan arvioida sitä, että jos ”pienempi on kielletty, niin sitä suuremmalla syyllä myös enemmän/suurempi on kielletty”. Toinen keino epäasiallisen käyttäytymisen arvioinnissa on argumentum ex analogi – päättely. Tässä päättelyssä arvioidaan laissa mainitun seikan ja laissa mainitsemattoman seikan samankaltaisuutta. Näiden kahden tulkintastandardin avulla on mahdollista täyttää se ”aukko” mitä ei voida suoraan kirjoittaa järjestyssääntöihin.

Järjestyssääntöjen laadinnassa tulisi kiinnittää huomiota selkeään ja täsmälliseen käyttäytymisen määrittelyyn. Tämä on sen vuoksi tärkeää, jotta oppilas ja opettaja tietävät, mikä käyttäytyminen kuuluu kurinpitomenettelyn piiriin ja mikä ei. Tämä on tärkeää myös molempien oikeusturvan kannalta.

Perusopetuslain tarkoittamia ojentamiskeinoja ovat siis kasvatuskeskustelu, oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi, jälki-istunto ja oppilaan opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi.

Perusopetuslakiin 1.1.2014 tullut uusi keino, kasvatuskeskustelu, on hyvä keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen. Kasvatuskeskustelu on lain tasolla uusi keino, mutta to-

³⁴³ Työturvallisuuskeskus:
<http://www.ttk.fi/index.phtml?s=135> 25.11.2013

dellisuudessa sitä on jo käytetty koulumaailmassa ennenkin, kuten Nina Lahtinen sanoi. Oppilaan on tärkeä saada itse ymmärtämään tekonsa vakavuus. Keskustelun avulla oppilaalla on parempi mahdollisuus ymmärtää omaa käytöstään. Kasvatuskeskustelun avulla opettajan ja rehtorin on helpompi havaita syitä käyttäytymisen taustalla. Koulu on esimerkiksi ilmoitusvelvollinen lastensuojeluviranomaiselle, jos se havaitsee lapsen käyttäytymisessä lastensuojelutarpeen selvittämistä. Uusi keino antaa mahdollisuuden puuttua oppilaan käyttäytymiseen, ja käyttäytymisen syihin jo varhaisessa vaiheessa.

Kasvatuskeskustelu on toimenpiteenä hyvä. Kasvatuskeskustelun toteutuminen käytännössä kuitenkin mietityttää. Onko kouluilla resursseja järjestää kasvatuskeskusteluja koulupäivän aikana, jolloin niiden vaikutus oppilaaseen olisi todennäköisesti tehokkain. Opettajilla on valvontavelvollisuus oppilaisiin nähden, joten opettajan on hyvin vaikea lähteä pitämään kasvatuskeskustelua kesken tunnin. Lisäksi oppilaille on oikeus opetukseen. Kasvatuskeskustelua voidaan käydä tietenkin välitunneilla, mutta onko välitunti liian lyhyt aika keskittyä keskustelemaan oppilaan kanssa niin, että oppilas ymmärtää tekonsa/käyttäytymisensä moitittavuuden.

Kun kasvatuskeskustelusta tulee ensisijainen keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen, niin se vie opettajilta ainakin alkuun paljon voimavaroja. Kouluissa esiintyy nykyisin paljon häiriökäyttäytymistä. Kun jokaisen epäasiallisesti käyttäytyvän oppilaan kanssa ryhdytään pitämään kasvatuskeskusteluja, niin opettajien ja koulun muun henkilökunnan aika menee siihen. Kasvatuskeskustelut tulisi aloittaa kouluissa laadukkaasti, jotta ne vaikuttaisivat oppilaiden käyttäytymiseen. Jos kasvatuskeskustelut ovat vain pieniä juttutuokioita opettajan ja oppilaan välillä, niin niillä ei varmaankaan saada sitä vaikutusta oppilaisiin, mikä sen tarkoitus on.

Hyvänä puolena kasvatuskeskustelussa on se, että sitä voidaan pilkkoa osiin. Päivällä oppilaan kanssa voidaan pitää alkukeskustelu ja illalla voidaan keskustella isommalla kokoonpanolla. Toinen hyvä puoli kasvatuskeskustelussa on se, että siihen voi osallistua oppilaan opetukseen ja oppilashuoltoon, koulun henkilökuntaan kuuluvat henkilöt ja oppilaan vanhemmat. Oppilaan kanssa voidaan käydä useita kasvatuskeskusteluja, jotta oppilas ymmärtää toimia perusopetuslain velvoitteiden mukaisesti.

Toinen keino puuttua oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen, on oppilaan määrääminen poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi. Oppilaan opettajalla on toimivalta tällöin. Opettaja harkitsee, mikä on sellaista häirintää, että muiden oppilaiden oikeus opetukseen ja tuvalli-

seen oppimisympäristöön ei toteudu. Oppilaan poistamista tunnilta on tarkoitettu käytettäväksi yksittäistilanteessa. Oppilasta ei saa poistaa tunnilta toistuvasti, sillä myös häiriköivällä oppilaalla on oikeus perusopetukseen. Oppilaan poistamisella rauhoitetaan opetustilanne. Jos oppilaan häirintä tunnilla on toistuvaa, tulee oppilaan epäasialliseen käyttäytymiseen puuttua muilla keinoilla, kuten kasvatuskeskustelun avulla tai määräämällä oppilas jälki-istuntoon. Epäasiallisesti käyttäytyvä oppilas voidaan poistaa myös koulun järjestämästä tilaisuudesta. Toimivalta on tässä tilanteessa koulun rehtorilla.

Jälki-istunto on eniten käytetty ojentamiskeino. Jälki-istuntoon määräämisen yleisenä edellytyksenä on perusopetuslain 36 §:n 1 momentti. Oppilas, joka häiritsee opetusta, rikkoo järjestyssääntöjä tai menettelee vilpillisesti, voidaan määrätä jälki-istuntoon. Jälki-istunnon antamisesta päättää oppilaan opettaja. Jälki-istuntoa voidaan antaa oppilaalle enintään kaksi tuntia. Opettajalla on jälleen käytössä harkintaa, kun hän määrää oppilaan jälki-istuntoon. Jälki-istunnon antamistilanteiden tulee olla johdonmukaisia ja tasapuolisia.

Jälki-istunnon sisältöä on täsmennetty 1.1.2014 voimaan tullessa perusopetuslain muutoksessa. Jälki-istunnossa voidaan teettää kirjallisia ja suullisia tehtäviä. Tehtävien tulee olla oppilaan kasvua, oppimista ja kehitystä tukevia. Perusopetuslain muutoksessa on säännelty myös se, että jälki-istunto kohdistuu oppilaan vapaa-aikaan, sillä oppilas ei saa jäädä jälkeen opetussuunnitelman mukaisesta opetuksesta.

Neljäs käytössä oleva ojentamiskeino on oppilaan opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi. Epääminen voi tulla kyseeseen kahdessa erilaisessa tilanteessa. Ensinnäkin oppilaalta voidaan evätä opetus, jos hän väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi vaarantaa muiden oppilaiden tai koulussa tai muussa tilassa työskentelevän turvallisuuden. Toinen tilanne on silloin, jos oppilas häiritsee opetusta kohtuuttomasti. Opetuksen epäämistä käytetään hyvin harvoin ja se on oikeastaan enemmän turvaamistoimenpide kuin ojentamiskeino. Kun oppilaalta evätään opetus jäljellä olevan päivän ajaksi, tarkoituksena on turvata muiden oppilaiden ja henkilökunnan perusoikeuksia. Opetuksen epääminen on järeä ojentamiskeino ja sen vuoksi toimivalta on koulun rehtorilla.

Käytössä olevia kurinpitorangeistuksia on kaksi, ja ne ovat kirjallinen varoitus sekä määräaikainen erottaminen. Kirjallinen varoitus on lievempi kurinpitorangeistuksista. Kirjallinen varoitus voidaan antaa oppilaalle, joka toistuvasti rikkoo järjestyssääntöjä. Usein oppilaaseen on kohdistettu muita ojentamiskeinoja, ennen kuin oppilaalle annetaan kirjallinen varoitus. Jos-

kus tilanne voi kerralla jo olla niin vakava, että kirjallinen varoitus annetaan suoraan oppilaalle. Opetuksen järjestäjällä on toimivalta päättää kirjallisen varoituksen antajasta. Opetuksen järjestäjä määrittelee toimivallan johtosäännössä tai muussa vastaavassa.

Määräaikainen erottaminen on vakavin kurinpitorangeistus. Erottaminen voi kestää enintään kolme kuukautta. Määräaikaisesta erottamisesta päättää monijäseninen toimielin, kuten lautakunta. Erottamista käytetään harvoin. Syynä tähän on se, että määräaikainen erottaminen on säännelty tarkasti. Oppilas voidaan erottaa kahdessa erilaisessa tilanteessa. Erottaminen voi tulla kyseeseen, jos oppilas jatkaa epäasiallista käytöstä jälki-istunnon tai varoituksen saatuaan. Toinen tilanne, jolloin oppilas voidaan erottaa, on silloin, kun oppilas on käyttäytynyt väkivaltaisesti muita oppilaita tai koulun henkilökuntaa kohtaan ja on ilmeinen vaara, että tällainen käytös toistuu.

Oppilaan ojentamisessa ja kurinpitorangeistukseen määrittämisessä on otettava huomioon menettelylliset säännökset. Kurinpidollista menettelyä ohjaa perusopetuslaki, hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki. Kurinpitorangeistuksen antaminen on säännelty tarkasti, sillä rangaistuksista annetaan päätös, ojentamiskeinojen käyttö sen sijaan kirjataan. Kurinpitomenettely jaetaan ennakkollisiin ja jälkikäteisiin oikeussuojakeinoihin. Jälkikäteisiä oikeussuojakeinoja ei tarvita, jos kurinpidossa menetellään hallintolain ja perusopetuslain mukaisesti.

Ennakollisesti tärkeitä menettelyllisiä seikkoja ovat teon yksilöinti, asian selvittäminen ja oppilaan ja oppilaan huoltajan kuuleminen. Kurinpitorangeistuksista tulee antaa päätös, joka on perusteltava ja siihen on liitettävä oikea valitusosoitus. Kouluissa olisi tärkeä kiinnittää huomiota kurinpitomenettelyyn. Oikeustapausten perusteella kurinpitomenettelyssä tapahtuu paljon menettelyvirheitä. Tässä voisi olla jopa opettajien ja rehtoreiden koulutustarvetta. Kurinpitomenettely on hyvin tärkeää oppilaan oikeusturvan kannalta. Oppilas luottaa, että viranomaisen toimii oikein. Oppilas on lapsi, ja hän heikommassa asemassa viranomaiseen nähden. Opettajan ja rehtorin tulee voida valvoa myös sitä, että oppilaan oikeudet toteutuvat kurinpitomenettelyssä.

Jos kurinpidossa on tapahtunut menettelyvirhe, voi oppilas huoltajan tai muun laillisen edustajan kanssa tehdä hallintovalituksen hallinto-oikeudelle. Hallintovalituksen voi tehdä vain asianosainen. Toinen keino on tehdä hallintokantelu, esimerkiksi sivistystoimenjohtajalle tai opetustoimesta vastaavalle lautakunnalle. Hallintokantelun voi tehdä kuka vaan. Hallintokantelulla ei voi muuttaa tai kumota päätöstä, kuten hallintovalituksella. Hallintokantelun avulla

asiasta saadaan laillisuuskannanotto. Muita oikeussuojakeinoja on kantelun tekeminen yleisille laillisuusvalvojille virheellisestä menettelystä peruskoulun kurinpidossa.

Oppilas on vahingonkorvausvelvollinen aiheuttamastaan vahingosta. Vahingonkorvausvelvollisuudesta säädetään nyt myös perusopetuslaissa. Vahingonkorvausvelvollisuus ja kurinpitorangeistus tulee erottaa toisistaan, sillä molempia voi soveltaa saman tapaukseen. Rikosoikeudellinen vastuu alkaa, kun lapsi täyttää 15 vuotta. Tämä tarkoittaa sitä, että jos alle 15-vuotias on tehnyt rikoksen, hän ei voi joutua siitä rikosoikeudelliseen vastuuseen. Sen sijaan oppilaaseen voi kohdistua lastensuojelullisia toimenpiteitä.

Edellä olevat ojentamiskeinot ja kurinpitorangeistukset soveltuvat erilaisiin tilanteisiin. Opettajan ja rehtorin on tärkeää tietää perusopetuslaissa olevat keinot ja rangaistukset, ja miettiä mihin tilanteisiin ne soveltuvat. Ojentamiskeinoilla ja kurinpitorangeistuksilla on erilaiset päämäärät, ja siksi on tärkeä ottaa huomioon tarkoitussidonnaisuuden periaate, kun valitaan oikeaa keinoa tai rangaistusta.

Oppilaan poistaminen tunnilta turvaa muiden oppilaiden työrauhaa. Tunnilta poistettavan oppilaan on siis häiritävä tuntia. Tunnilta ei voida poistaa oppilasta, joka esimerkiksi jää kiinnitunttaamisesta. Tähän tulee sovellettavaksi muu ojentamiskeino eli jälki-istunto. Jälki-istuntoa voidaan käyttää laajasti erilaisiin tilanteisiin. Sen sijaan oppilaan opetuksen epääminen jäljellä olevan päivän ajaksi on turvaamistoimenpide. Tällä keinolla turvataan muiden oppilaiden oikeutta turvalliseen oppimisympäristöön. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilaan, jolta opetus evätään, on tullut käyttäytyä hyvin väkivaltaisesti tai häiriköivästi.

Tarkoitussidonnaisuuden periaate edellyttää iän ja oppilaan ymmärtämistason huomioon ottamista. Oppilaan tulee ymmärtää hänelle annettu ojentamiskeino tai kurinpitorangeistus, muuten sillä ei ole vaikutusta, ja se ei ole tarkoituksenmukainen.

Opettajien, rehtorien ja opetuksen järjestäjän toimivalta ojentamiskeinojen ja kurinpitorangeistusten käyttämiseen on säännelty tarkoin perusopetuslaissa ja perusopetusasetuksessa. Toimivaltaa käyttävän viranomaisen määrittämisessä ei näin ollen pitäisi olla epäselvyyttä. Opettajien ja rehtoreiden toimivaltaa on laajennettu 1.1.2014 muutetussa perusopetuslaissa. Opettajille ja rehtorille on tullut oikeus tarkastaa oppilaiden tavarat sekä ottaa haltuun esineitä ja aineita. Uudet toimivaltuudet on rajattu tarkasti.

Esineet ja aineet, joita toimivalta koskee, on säännelty perusopetuslain 29 §:n 2 momentissa. Opettaja ja rehtori saavat ottaa haltuun esineitä, joilla oppilas häiritsee opetusta. Häirinnän tulee toteutua, eli mahdollisuus esineellä häiritsemiseen ei anna poisotto-oikeutta opettajalle ja rehtorille. Haltuun saa ottaa myös esineitä ja aineita, jotka ovat turvallisuutta vaarantavia, joiden hallussapito on muussa laissa kielletty ja, jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä.

Tarkastusoikeus koskee sen sijaan pelkästään sellaisia esineitä ja aineita, joilla oppilas voi vaarantaa omaa tai toisen oppilaan tai henkilökunnan turvallisuutta. Tarkastuksen saa suorittaa vain silloin, kun on olemassa ilmeinen epäily tällaisen esineen tai aineen hallussapidosta. Tarkastusoikeus antaa mahdollisuuden puuttua oppilaan perusoikeuksiin. Perusoikeuksia, joita tarkastusoikeudella saatetaan loukata, ovat koskemattomuus, omaisuuden suoja ja yksityisyyden suoja. Perusoikeuteen puuttumista on rajattu siten, että tarkastaminen koskee vain päällisin puolin tarkastamista. Tarkastamista voidaan pitää poliisin suorittaman turvallisuustarkastuksen kanssa samankaltaisena. Tarkastamisen tarkoituksena on vaarallisen esineen tai aineen pois ottaminen ja muiden turvallisuuden takaaminen. Tarkastaminen eroaa lastensuojelussa käytetystä henkilötarkastuksesta. Jos on tarvetta henkilötarkastukselle, on paikalle kutsuttava poliisi suorittamaan tarkastusta.

Opettajalla ja rehtorilla on oikeus käyttää voimakeinoja tietyissä tilanteissa. Voimakeinojen käyttäminen voi tulla vastaan sellaisissa tilanteissa, kun opettaja on määrännyt oppilaan poistumaan oppitunnilta tai oppilaalta on evätty oikeus opetukseen jäljellä olevan päivän ajaksi. Voimakeinojen käyttö voi tulla kyseeseen myös silloin, kun oppilaalta otetaan haltuun häiritsevä tai turvallisuutta vaarantava esine tai aine. Kaikille näille yhteinen tekijä on vastustaminen. Jos oppilas vastustaa esineen tai aineen pois-ottoa, vastustaa koulun alueelta poistumista, tai vastustaa poistumismääräystä oppitunnilta.

Opettajalla ja rehtorilla on oikeus, mutta ei velvollisuutta käyttää voimakeinoja. Voimakeinojen käyttämisellä tarkoitetaan lähinnä passiivisia keinoja. Tällaisia ovat oppilaan kiinnipitäminen ja taluttaminen pois tilanteesta. Oppilasta ei saa vahingoittaa missään tilanteessa. Aktiiviset keinot ovat usein voimakeinojen käytön liioittelua, josta rehtori tai opettaja voi joutua vastuuseen. Voimakeinojen käyttämistä rajoittavat hallinnon oikeussuojaperiaatteet, joista erityisesti suhteellisuusperiaate ja välttämättömyysperiaate tulee ottaa huomioon.

Opettajan ja rehtorin toimivaltuuksia on laajennettu 2000-luvulla paljon. Oppilaan perusoikeuksiin on tullut mahdollisuus puuttua. Vuonna 2003 annettiin opettajalle ja rehtorille oikeus käyttää voimakeinoja ja tänä vuonna opettajalla ja rehtorilla on mahdollisuus tarkastaa oppilaan tavarat sekä ottaa haltuun esineitä tai aineita. Opettajalla ja rehtorilla on nyt käytössä sellaiset toimivaltuudet, joiden avulla he pystyvät puuttumaan oppilaiden epäasialliseen käyttäytymiseen ja turvaamaan koulun työrauhan. Opettajalla ja rehtorilla on käytössä nyt niin laajat toimivaltuudet, kuin heille on mahdollista antaa.

Uudet lainsäädäntöön tulleet keinot ja tarkennukset ovat tervetulleita. Ne selkeyttävät toimintaa koulussa ja lisäksi ne yhdenvertaistavat eri koulujen toimintaa.

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten käytössä on kaikista tärkeintä lapsen oikeudet, ja tätä oikeutta painotetaan ja tulisi painottaa enemmän. Lapsen oikeuksien sopimus suojaa lapsia ja on hyvin tärkeä kansainvälinen sopimus myös peruskoulun toiminnan kannalta. Lasten oikeuksien sopimus kirjaa monta tärkeää kohtaa, jotka koskettavat peruskoulun ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia.

Viranomaisen toimissa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu. Ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia käytettäessä on mietittävä, onko ojentaminen lapsen edun mukaista. Tulisiko toimintaan/tekoon puuttua muilla keinoilla, esimerkiksi oppilashuollon keinoilla. Kasvatuskeskustelu tukee lapsen etua. Siinä oppilaan kanssa yhdessä selvitetään, mitä on tapahtunut ja pyritään muuttamaan oppilaan käyttäytymistä siten, että se on perusopetuslain velvoitteiden mukainen. Lasten oikeuksien sopimuksessa kirjataan, että lapsella on oikeus opetukseen, kurinpidon tulee olla ihmisarvon mukaista ja, että lasta ei saa rangaista halventavalla tavalla. Kaikki nämä on otettava huomioon ojentamiskeinoja ja kurinpitorangaistuksia käytettäessä.

Vaikka häiritsevä ja turvallisuutta vaarantava oppilas rikkoo muiden oppilaiden perusoikeuksia (oikeus opetukseen, oikeus turvallisuuteen), on silti tärkeää, että oppilasta ojennetaan ja rangaistaan oppilaan edun mukaisesti. Selvitetään, mikä taustalla aiheuttaa sen, että oppilas käyttäytyy häiritsevästi tai vaarallisesti. Tämä ratkaisutapa on oppilaan kannalta kestävämpi. Tietenkin tilanteissa, joissa häirintä ja käytös eivät ole enää normaalia häiriökäyttäytymistä, niin silloin, on tärkeä painottaa muiden oppilaiden ja henkilökunnan oikeutta turvallisuuteen. Punninta perusoikeuksien välillä on haastavaa. Opettajan ja rehtorin pitäisi pyrkiä toimimaan siten, että kaikkien perusoikeudet toteutuvat tasapuolisesti.

Ojentamiskeinojen ja kurinpitorangaistusten käyttäminen on varmasti haastavaa perusopetuksessa. Tilanteet tulevat nopeasti ja ratkaisu pitäisi pystyä tekemään heti tilanteen tullen. Perusopetuslaki soveltuu tällä hetkellä hyvin koulun arkeen. Muutosten myötä, perusopetuslaki vastaa paremmin koulussa tapahtuvaan epäasialliseen käyttäytymiseen ja antaa opettajille ja rehtorille hyvät mahdollisuudet koulun työrauhan ylläpitämiseen ja parantamiseen.

7. LIITTEET

LIITE 1

Iisalmen peruskoulun järjestyssäännöt perusopetuksessa 2011–2012.

- Käyttäydyn kohteliaasti koulumatkalla ja noudatan kodin ja koulun antamia ohjeita
- Noudatan koulumatkalla liikennesääntöjä. Tiedän, että on suositeltavaa käyttää pyörää koulumatkoilla vasta kolmannesta luokasta lähtien yli kilometrin koulumatkoilla. En aja pyörällä koulun pihalla enkä koske toisten pyöriin. Säilytän pyöräni lukittuna pyörätelineissä tai niiden vieressä. Käytän pyöräilykypärää aina, myös koulumatkoilla ja koulun pyöräretkillä.
- Käyn koulua työjärjestykseni mukaan. Tulen kouluun ajoissa, en kuitenkaan liian aikaisin. En viivyttelen turhaan koulumatkalla.
- Tulen heti kellon soitua luokkaan ja odotan paikallani rauhallisesti tunnin alkua.
- Oppitunnin loputtua menen viivyttelämättä välitunnille. Pukeudun säänmukaisesti. Käytän vain luokalleni tarkoitettuja ulko-ovia ja wc-tiloja.
- Liikun koulun sisätiloissa rauhallisesti kävellen ja muistan ottaa huomioon kaikkien turvallisuuden.
- Tulen oppitunnille oikeat opiskeluvälineet mukana ja kotitehtävät tehtyinä.
- Käyttäydyn kohteliaasti ja ystävällisesti enkä käytä sopimatonta kieltä. En kiusaa enkä loukkaa ketään. Pyrin auttamaan toisia ja olemaan heille reilu koulukaveri. Annan kaikille työrauhan.
- Pysyn välitunnin aikana koulualueella. Pyydän opettajalta luvan, jos minun on poistuttava koulualueelta.
- Muistan välitunteileissä ja -leikeissä kaikkien turvallisuuden. Noudatan lumipallojen, kivien, keppien tai vastaavien heittokieltoa.
- En riko tai ota luvatta käyttööni koulun tai muiden omaisuutta. Jos vahingossa rikon jotain, ilmoitan siitä välittömästi opettajalle. Jos rikkominen on tahallista, on korvausvelvollisuus vanhemmilla.
- Pesen käteni ennen ruokailua. En juokse ja käyttäydyn hyvin ruokalassa. Odotan vuoroani rauhallisesti, ruokailen hyvien tapojen mukaisesti sekä palautan ruokailuasiat ja -välineet niille kuuluville paikoille sekä kiitän ruuasta.
- En tuo kouluun makeisia, purukumia, teräaseita (linkkarit) tai viihde-elektroniikkaa (esim. korvalappustereot, mp3-soittimet, iPodit tms.). Myös laserosoittimet jätän kotiin. Kännykän kouluun ottamista ei suositella. Vastuu puhelimen rikkoutumisesta on oppilaalla ja vanhemmilla. Puhelin on pidettävä suljettuna tai äänettömällä koko koulupäivän ajan. Opettaja antaa tarvittaessa luvan kännykän käyttöön koulupäivän aikana.
- En ole luvatta poissa koulusta. Poissaolosta on syytä ilmoittaa opettajalle heti. Opettaja myöntää poissaololuvan enintään kolmen päivän poissaoloon, rehtori pitempiin poissaoloihin.
- Noudatan kaikkia opettajien ja muiden koulun aikuisten antamia ohjeita.

Tervehtiminen, anteeksipyyttäminen ja kiittäminen ovat hyvän käyttäytymisen kulmakiviä.

